

RĘKA (6478) *sb f*

a jasne (w tym 5 r. błędne znakowanie).

ręka (6476), (czes. i rus.) **ruka** (2); ręka : ruka *MetrKor* (15:1), *KochBr* (1:1).

sg *N* ręka (385). ◇ *G* ręki (626). ◇ *D* ręce (45). ◇ *A* rękę (941). ◇ *I* ręką (646). ◇ *L* ręce (222). ◇ *V* rękó (2). ◇ *pl* *G* rąk (677), ręk (1) *Mymer*¹, [ręk(o)w]. ◇ *D* rękám (12), rękóm (5); -ám *LibLeg* (2), *ZapWar* (2), *RejKup*, *KromRozm III*, *BibRadz* (2), *BudBib*; -om *GlabGad*, *KochPs* (2), *SkarŻyw*; -ám : -om *FalZioł* (3:1); ~ -ám (3), -ám (2), -(a)m (7); ~ -om (1), -óm (1) *KochPs* (1:1), -(o)m (3). ◇ [A (rus.) ruki.] ◇ *I* rękami (106); -ami (78), -(a)mi (28). ◇ *L* rękach (117), ręk(o)ch (1); -ach : -(o)ch *BielKron* (2:1); ~ ach (51), -ách (45), -(a)ch (21); -ach *BibRadz* (4), *OrzRozm* (3), *Mącz* (3), *BiałKat* (2), *WujJud* (2), *WujJudConf*, *ModrzBaz*, *SkarJedn*, *SkarŻyw* (2), *MWilcHist*, *KmitaPsal*, *LatHar* (7), *WujNT* (5), *SapEpit* (2); -ách *Murm*, *GliczKsiąż* (2), *LubPs*, *GroicPorz*, *RejWiz*, *BielKron* (2), *SarnUzn*, *RejAp* (3), *RejPos* (4), *KuczKat*, *CzechEp*, *GrochKal*, *Phil*, *SiebRozmyśl*, *KmitaSpit*; -ach : -ách *OpecŻyw* (2:2), *KrowObr* (3:12), *Leop* (1:5), *OrzQuin* (4:2), *SarnStat* (6:2). ◇ *du* (i w funkcji *pl*) *N* ręce (170). ◇ *G* rękú (342). ◇ *D* rękú (4) *Mącz* (2), *KwiatOpis*, *MycPrz*, rąku (1) *OpecŻyw*. ◇ *A* ręce (1396). ◇ *I* rękoma (235), rękâma (1); -oma : -âma *GórnDworz* (3:1); ~ -oma (55), -(o)ma (180). ◇ *L* rękú (541). ◇ *V* ręcę (2).

Przydawka o odmianie przymiotnikowej przy formach wszystkich przypadków liczby podwójnej oprócz *I* występuje w liczbie mnogiej; przy *I* *du* przydawka w *pl* (76), w *du* (44); *pl* *TarDuch* (3), *BielŻyw*, *LibLeg*, *HistAl* (4), *MurzHist*, *MurzNT* (4), *BielKom*, *HistRzym* (2), *RejZwierc*, *WujJud*, *WujJudConf*, *CzechRozm* (2), *PapPrPan*, *ModrzBaz*, *KochOdpr*, *KochPs*, *CzechEp* (3), *KochEpitCat*, *GostGosp*, *OrzJan*, *WujNT* (8), *WysKaz*, *SiebRozmyśl*, *SkarKaz*, *KlonFlis*; *du* *BierRaj*, *OpecŻyw* (3), *Murm*, *FalZioł* (2), *March*², *OrzQuin*, *RejPos*, *SkarJedn*, *StryjKron* (2), *BielSen*, *GostGospSieb*, *LatHar*, *VotSzl*, *CiekPotr*; *pl* : *du* *PatKaz III* (1:2), *KrowObr* (3:1), *Leop* (3:3), *BibRadz* (3:2), *BielKron* (7:4), *Mącz* (1:5), *GórnDworz* (3:1), *BudBib* (1:2), *SkarŻyw* (3:1), *KochFr* (1:1), *PudlFr* (1:2), *GostCast* (3:1), *KlonWor* (2:1).

cum nm 2: *N* obie (a. dwie, a. obiedwie) ręce (7), *G* obu rękú (1), *D* obu rękú (1), *A* dwie (a. obie, a. obiedwie) ręce (30), *I* obiema rękoma (31), *L* obu rękú (1); *cum nm* 4: *L* na czterech rękú (1).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI* (trzynaćście z niżej notowanych przykładów) – *XIX w.*

1. Chwytna część kończyny górnej – od przegubu do końca palców; też: cała kończyna górna od barku do końca palców; *manus* *Murm*, *Mymer*¹, *Miech*, *HistAl*, *PolAnt*, *Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Calag*, *Calep*, *JanStat*, *JanPrzyw*, *Cn*; *dext(e)ra* *PolAnt*, *Vulg*, *Mącz*; *brachium* *Murm*, *Miech*; *ulna* *Vulg*; *palma* *Mącz* (6412) :

a. U ludzi i ich wyobrażeń (też u zwierząt w bajkach antropomorfizowanych); także wizerunek tej kończyny (4909) : yakom ya nyeranyl robothnego Mykolaya skuze cmyeczia pana Czerskiego [...] anym go narąką ochromyl thako my bog pomosz. *ZapWar* 1536 nr 2491, 1503 nr 1925, 1546 nr 2648; *BierRaj* 18, 21; [Marchołt miał] ręce iákoby klocki/ pálce krotkie á miąłfse/ nogi okrągłe/ nos miąłfy á gárbáty *March*¹ A2; Rádziły ręce z nogámi/ Co ten brzuch czyni nád námi: Nie prácuie nic áni robi/ Wízyftki rzeczy łobie łobi. *BierEz* R2; Człowiek iż źimne ręce miał/ Chucháiąc w nie táko fie grzał. *BierEz* S3, C3v [3 r.], Q3v, R2 [2 r.], S3; Pán Iezus vzdrowil człowieka chorého fuchą rękę

maiącego. *OpecŻyw* 51v, 5, 17, 17v, 18v, 45 (26); *OpecŻywSandR nlb* 2v; *PatKaz III* 153v; Brachium. der gantz arm mit der hant ader der arm oben von der schultern biß zu dem elen bogen. Cała ręká od pleci áż do łokcýá. *Murm* 58, 56, 58, 59, 139; *Mymer*¹ 22v; *HistJóz* A3v [2 r.], B2v; *TarDuch* B3, C3v; *Trafuie* fie thez w porodzeniu iż dziecię obiema rękoma pocźnie fie rodzić *FalZioł V* 22c, + +4f, I 5d, 10b, 83a, 152d (49); *BielŻyw* 71, 120, 155; Kopyta dany bydłu ku obronie, ale człowiek ma ręce ktorymi fie broni przeto kopyt nie porzebuie *GlabGad* F3v, D2v, D3 [3 r.], D3v [2 r.], D3v żp, D4 (31); *MiechGlab* [90]; *WróbŻołt* 25/10; *RejPs* 25v, 169v, 212; *LibMal* 1543/76v, 1545/103; Bo by był łep w filney męce By mu niepomogły ręce *RejRozpr G*; *LudWieś* B4v; *RejJóz* P5v; *LibLeg* 11/156v; *RejKup* Bbv, Ddv; w tym też padole był ták zniżony obłok iże go rękámi fiegáli *HistAl* K7v, B [2 r.], D5v, G2, G2v, H6v; *MurzNT Matth* 12/10, *Mar* 3/1, 9/42, 44, *Luc* 22/21; *KromRozm III* I4 [2 r.]; *GliczKsiąż* C7, D4v, H7v, Iv; *LubPs* Ev, gg5v, hh3v, hh6; *GroicPorz* k4, f2; *KrowObr* 80, 81v, 124 [3 r.], 125 [5 r.], 125v [3 r.], 128v [2 r.] (20); widzę coś dziwnego/ Ná iákiemś máieftacie ízpetnie fiedzącego/ [...] Zęby iáko v Wieprzá/ á v Szkápy nogi. Ręce iáko v Záby *RejWiz* 166, 26, 30, 42, 52v, 61v (13); I ziął [faraon] pierłcień z ręki swoiey/ á włożył gi ná rękę iego [Józefa] *Leop Gen* 41/42, *B4v, *Deut* 6/8, 25/12, *Iudic* 19/27, *2.Reg* 24/16 (38); *OrzList* d3; *UstPraw* D4; *KochZuz* A4; *RejFig* Aav, Aa3, Dd3v, Dd6, Dd8v; V Tebanow nád ładem było zmálowano/ Krolá flepo/ á wízy złote mu przydano. Pánowie podle niego bez rąk wízyfcy byli/ Aby dárow nie bráli/ to w łobie znáczyli. *RejZwierz* 12; Gdyby fie twoie ręce/ z wítámi zgodziły/ Nigdyby áni ciebie/ ni mnie nie zdrádziły. *RejZwierz* 121v, 24, 43, 47v, 107, 115 [2 r.], 116v, 118; *WyprKr* 107 [2 r.], 108, 109 [2 r.], 115 [2 r.]; Ale on zołtáwiwízy ízátę w rękú iey/ wćiekl á wyłzedł precz. *BibRadz Gen* 39/12, *Gen* 24/22, 30, 39/13, *Deut* 9/17, 23/25 (32); *OrzRozm* A3 [2 r.]; Smoká w Albie chwalono w lefie/ ktory zowá Lukus/ á tám dzyewki chodziły do niego á karmiły go z rąk swoich *BielKron* 24v, 14, 14v [2 r.], 16v, 18, 18v (55); *KwiatKsiąż* M2; Lacertus, Rámię od łokcía/ áż do ręki. *Mącz* 26c, 2b, 30a, 43c, 51d [2 r.], 52a (49); *OrzQuin* B4, F4, P4v [4 r.], R2v; *SienLek* 11v, 12, 56, 62, 83v (11); drugi Anyoł powýáda: Iż kto będzie chwalił bełtyá álbo obraz iey/ á będzie nošíł pyáthno iey ná czele álbo ná ręce swoiey/ ten będzie nápyon winem gniewu Bożego *RejAp* 122, 58v, 65v, 71, 72, 115v [2 r.] (17); *GórnDworz* G2v, K2v, N5v, O8, P6 (12); *HistRzym* 16v, 20v, 75v [2 r.], 102; ktory [Ezaw] miał ręce kołmáte/ gdy mu [Jakubowi] miał błogofłáwić Izáák ociec iego/ ołzył ręce łobie w cielecą łkorę *RejPos* 56v, B, 3, 10v, 78 [2 r.], 106 (15); *BiałKat* 331 [2 r.]; *KuczbKat* 245, 275; *RejZwierc* 15, 35v, 45, 53, 70, 75v (21); *BielSpr* c, c2, 16v, 22v, 29, 30 [2 r.], 42v; *KochMon* 19 [2 r.], 28, 32 [2 r.]; ípilnoścía słuchác będą [mocarze] gdy mowíc będę/ y gdy będę dłużej rozmawiał/ zátulá łobie wítá fwe ręká. *BudBib Sap* 8/12, *Gen* 44/16, 17, 48/14, *Ex* 12/11, *Lev* 14/17 (23); *HistHel* B2v; *BudNT przedm* a4, *Mar* 9/42, *Luc* 3/17, 15/22, *Act* 12/7, *Apoc* 8/4; *StryjWjaz* D3; *CzechRozm* 77, 78v, 239, **7 [3 r.]; *PaprPan* C4; *ModrzBaz* 42v, 45v, 78v; *SkarJedn* 163 [2 r.], 233, 358; *KochOdpr* B4; ácz siedzá wíęc [w wodzie] drudzy do tąd zówždy/ áż fye cíáto dobrze rozgrzeie/ [...] á łkórá ná rękú zmarłczy *Oczko* 27v, 17; Die Hende abhawen. Rękę wćiác. Abscindere manum. *Calag* 127b, 127a, 128a; *KochPs* 51, 53, 84, 174, 188, 208, 215; A widzac [oprawcy] íłz był [św. Atanazyjusz] nie wzyty: iefłcze go zówiešć zá iedną rękę [...] kazáli. *SkarŻyw* 76; O głupia rękó ktora niedbáłz tylo żeby ná palcách twoich drogie pieršcienie wyłiáły *SkarŻyw* 115, 47, 59, 63, 68, 102 (53); *MWilkHist*

B2, C, D4v, Lv [2 r.], L2, L2v; *StrykKron* 161; *CzechEp* *3, 81, 114, 172, 187, 363; *NiemObr* 47; *Mágdáleno*/ [...] vkaž pierši miernie wydáné/ Y rękę álábáltrową *KochFr* 106, 55, 134; *KochDz* 107; *KochMuza* 26; *KochSz* C3; *KochPieś* 4, 29; *KochSob* 68; *PudłFr* 19, 64; *ArtKanc* D8v, D17v, E9; *GórnRozm* E4v, K2, K2v [2 r.], Lv, M2; *KmitaPsal* A2; *KochProp* 13; *KochPropKKoch* 3; *PapRUp* H3, Iv; *ZawJeft* 31, 41; *ActReg* 57; *Calep* 152b [2 r.], 189a, 358a, 378a, 515b (9); *GostGosp* 22, 40 [2 r.]; *GrochKal* 6; *Phil* I3; *GórnTroas* 12, 14, 15 [2 r.], 32, 35 [2 r.] (12); *GrabowSet* N3v; *KochFrag* 24; *WyprPl* B, C; *LatHar* 189, 213, 262, 271, 292 (11); lepiej ieft tobie wniść do żywotá włomnym/ niż máiąc obie ręce iść do piekła *WujNT* *Mar* 9/43, *przedm* 35, *Matth* 3/12, 8/15, 12 *arg*, 12/10, s. [48], *Matth* 26/23 (41); *WysKaz* 11; ná které [sługi panów marszałków] ktoby fie tárgnął/ ábo vderzył á nie ránił/ ná ręce: á kto ráni/ ná gárdle ma bydz karan. *SarnStat* 17, 255, 501, 619 [2 r.]; Opák ręce związawfzy/ bijąc prowadzili [*Chrystusa*] Przed łąd nieśpráwiedliwy *SiebRozmysł* H2; *WitosłLut* A2; *ZapMaz II G* 97/89v; *KmitaSpit* C, C5; *SkarKaz* 158a, 203a, 353b, 611b; *CzahTr* D4; *GostCast* 11, 37, 48, 51, 60 [3 r.], 62; *Nogá flucha koláná*/ bo fię z nim związáłá: koláno flucha ręki/ ręká oká/ oko głowy. *SkarKazSej* 676a, 669b [3 r.], 672a, 676a, 677a [3 r.], 680a (16); Bo iellibyś ták leczył ciáło fwoie/ że byś dla niezdrawey ręki odciął sobie zdrowá dla lekárftwá owey: [...] pewniebyś ciáło fwe włafne ofzpecił/ zepfował y okáliczył *KlonWor ded* **3v, 7, 22, 24, 43; *PudłDydo* B5; *ZbylPrzyg* B2v, B4; *SzarzRyt* D3; [Rádus das klein Armrhor Mniefza kość w ręku. *ArtNom* Cv, Cv].

*W połączeniach dwu- i wieloczłonowych typu szeregowego z nazwami innych części ciała [w tym: ręka, noga (175)] (317): ZapWar 1511 nr 2089, 1513 nr 2094, 1517 nr 2198; March¹ A2; OpecŻyw 2, 68, 92, 139, 141 (14); OpecŻywList Cv; OpecŻywPrzedm C4; OpecŻywSandR nlb 5; PatKaz III 121v; HistJóz B3; TarDuch A3, B7, [C4v], C5v; á tak vczyń mać/ ktorá maży ftawy bolące, y nogi bolące y ręcze/ vznałz pomocz tey małci. FalZioł I 80a, ++7a, I 2c, 16a, 19a, 24a (40); BielŻyw 115, 138; GlabGad I2, P7v; MiechGlab 48; KłosAlg A3v; RejPs 32, 34v; SeklKat T, Y4v; I tam y łam przewraczią Wreku wnogach pulł maczaią. RejKup c2, c8, e5v, m6; Tam też ná tym mieyfcu była iedná wieża okrutná á przykra w kthorey było bárzo wiele więzniow/ iedni s poućinánemi nogámi/ drudzy s połamanemi goleniami/ drudzy przez rąk/ á niekthorzy przez oczu HistAl F6v, G [2 r.], Nv; KromRozm I M2; MurzHist E, O3v; MurzNT Matth 18/8 [2 r.], Ioann 13/9; Bo w cyele ine myeyfce ma głowá/ ine plecy/ żywot/ ręce/ nogi/ pálce KromRozm III F6v, F7 [3 r.], F7v; BielKom E7v; GliczKsiąż D5v, H, H4 [2 r.]; LubPs F, F2; GroicPorz k3, aa4; KrowObr 37v, 49v, 80, 113, 118v (10); Nogi/ oczy/ y ręce/ y brzuch chłopu puchnie RejWiz 66v, 12v, 21, 30v, 93, 119; Leop Ex 30/19, Lev 8/24, 14/14, 17, 25 (13); UstPraw D3v; RejFig Aa5, Dd6v; BibRadz Gen 24/47, 2.Reg 3/34, Ps 114/7, 143 *arg*, Ez 25/6 (10); OrzRozm Q4; BielKron 18v, 19, 26v [2 r.], 33v, 35v (21); Delubrum, [...] Báłwan/ obras też kościół Báłwochwáłski gdzie ręce/ nogi/ twarz/ [...] wiefzawano. Mqcz 81b, 32a, 194b, 306a, 345c, 346b, 402d; OrzQuin N2; SienLek 22v [3 r.], 40, 61, 61v, 62 (10); RejAp 168v; GórnDworz P5v, S8, Ff5v; Potym obudziwfy fwą żonę vkazał iey wor/ mowiac zem tylko głowę/ nogi á ręce włożył w then wor á ciáłom pochował wftáyni HistRzym 70v, 71, 92v; RejPos 66v, 105 [2 r.], 105v, 107, 114 [2 r.] (22); Idź chyłkiem połóżywfy páwezy po sobie/ Zákrywfy głowę/ pierši/ s przodku ręce obie. BielSat Nv, D4v; HistLan Fv; RejZwierc 132v, 140v [2 r.], 144v, 151v [2 r.], 194, 210v; BielSpr 4, 44; RejPosWstaw [110²]v [2 r.]; BudBib Lev 14/17, 21/19, Iudic*

1/7, 2.Reg 4/12, Ez 25/6; CzechRozm 89v; ModrzBaz 3, 24v [2 r.], 56v, 57v, 99v; KochPs 31, 201; [bałwany] Vítá máia/ oczy/ nozdrze/ vřzy/ ręce/ nogi: ále áni mowia/ áni widza/ áni woniáia/ áni řlyřa/ áni dotykáia/ áni chodza. SkarŻyw 40, 4, 59, 112, 188, 308 (13); SkarŻywBog 357; Y gdy to [Chrystus] rzekł/ vkazał im ręce y nogi/ y bok. MWilkHist K4 [2 r.], K4v, L3; StryjKron 462; CzechEp 79, 419; NiemObr 11, 47; KochMRot Bv; ReszHoz 126; WerGość 250; BielSjem 37; Złękřzy řię Piotr, wnet mu [Panu Jezusowi] rzecze/ nie tylko nogi á ręce/ ále y głowę ma obmy ArtKanc E8, F14v; BielRozm 18, 31; KochPij C2; GrabowSet Ov, Q4; LatHar +5v, 99, 245, 266, 275, 309, 319; RybGęřli B3v; Bo to ieřt kácerřtvo Antropomorfitow/ mniemáć žeby Bog miał tákże ręce/ oczy/ nogi/ iáko człowiek. WujNT 471, Matth 18/8 [2 r.], s. 76, Matth 22/13, Mar 9 arg, Luc 24/40 (13); SarnStat 131, 604, 617, 622, 1170, 1171; SiebRozmyřl D3v, E2, H4; SkarKaz 159b, 313b; VotSzl A2v; SkarKazSej 672a, 676a, 682a; Obleczoney w dębinę [tj. zakuty w dyby] zá ręce zá nogi/ Czeka řrogiey řpowieřzi nieborak vbogi. KlonWor 38, 3, 50.

W porównaniach (4):

Jako comparandum (4): IAwor ieřt drzewo/ řiftu řzyrokiego/ ktory řift podobny ręce człowieczej FalZioł I 108b; RejZwierc 90 marg, Bbbv; [bo iáko ręká ruřza/ ták téř mowa przykázuiąca WujBib 233a]. Cf »ciągnáć jako za rękę«.

Przysłowia: Niewiářtá mądrá/ buduie łobie dom/ ále řřaloná/ zbudowány káři rękámi [Vulg Prov 14/1]. March¹ A3; March³ V; BielKom B8; Leop Prov 14/1; BudBib Prov 14/1. [Ogółem 5 r.]

SeklKat I4; GroicPorz k4v; Talio, Równe oddánie/ [...] oko za oko ręká zá rękę Mącz 438d; SarnStat 715; SkarKaz 311b. [Ogółem 5 r.]

Bo y ręká biellřa bywa Gdy iedná drugá vmywa RejRozpr I4; RejZwierc 115 [2 r.], 121; [WirzbGosp B2v].

Do czego řię ręce zwyczaia/ do tego rády zawřře řyęgaia. March¹ D4v; March³ V4v; [Wokabul 1539 V4v].

Przyiaciel práwy iáko trzecia ręká. RejZwierc 90 marg [idem] Bbbv.

Ręká rękę myie ModrzBaz 10v; KochOdpr A4.

Manus manum fricat Proverbium, Ręká rękę drapie/ to yeřt/ yáko nářzy mowia. Dar zá dar dářmo nic. Mącz 136d.

A tubyř iuř wypeřnił wolá páná twoie^go iřby nie wiedziáła lewá ręká twoiá coby práwa vczyniła. RejPos 144.

Frazy: »ręce drřa (ręka drży) (a. (za)drřaly, a. poczęły drzeć), trzesá się, gęda; ręka drřaca (ręce drřące); drzenie rąk« = manus tremula Mącz [szyk zmienny] (11:1:1;5;4): I theř wodką řřařwiořa dobrze ręce vmywać drřáczce. FalZioł I 136d; Lekarřřtwa na drzenie członkow, to ieřt rąk albo nog v dziecięcia. FalZioł V 44, ++6a, I 136d, III 35c, V 8; Drřa mu r[ę]cze twars blednieie RejKup c8; RejWiz 93; chciał řię řam zábić ále nie mogł/ bo mu ręce drřáły BielKron 145, 145, 258; Manus errat, Drży ręká/ Nie moře trářić. Mącz 108a, 463b, 471d; SienLek 16; Abowiem leciwemu człowiekowi ktoremu řzedziwy włos/ drřáczce ręce/ zmářřki ná twarzy/ řiedzieć řpokoieřm/ á paciorki piáć kařa [...] GórnDworz K2; HistRzym 58v [2 r.]; RejPos 342v; HistLan Fv; zař málo pomřty y dziř widzimy

nád tákiemi oźrálcy á márnotrátcami fwiátá tego/ [...] iáko fie im oczy zlipáią/ nogi puchną/ ręce fie trzęfą/ ftołki fie pod nimi pádáią *RejZwierc* 194; *KlonWor* 3.

»bodaj ręku nie miał« [*zakłęcie*] (1): próffila pawła abi go vfzielk mowyącz. Bodaj rąku nyemyal yefly mv tho łcierpyfz, y na tháfch namową yefth y ranyll. *LibMal* 1544/88v.

»niech przyjmie Pan (a. aby Pan przyjął) ofiarę z rąk (z ręku) twoich« [*formuła modlitewna*] (2): *BierRaj* 19; Niech przyimie Pan ofiarę z rąk twoich/ ná cześc y chwałę imieniá fwego *LatHar* 93.

»roście, sporzy się robota w ręku [*czyich a. komu*]« = *ktoś szybko pracuje; suffragant et prosperant opera in manibus Vulg* [*szyk zmienny*] (1:1): á buduią ten dom spilnością/ y práwie roście robotá w ręku ich [*opusque ... crescit in manibus eorum*]. *Leop* 1.*Esdr* 5/8, 3.*Esdr* 6/10.

»skoroby ręką ujął« (1): A kwiát flawy rádości ich [*Effraimitów*] opádnie/ który iefł ná lámym wierzchu pádołu tłuftyh/ iákoby wczefne [*figi*] przed doźrzáłością Iefieniey: Ná który gdy poyrzy ten co pátrzy/ wnet iáko fkoroby ręką viął/ poźrze go. *Leop* *Is* 28/4.

»ręce upadną (a. upadły), osłabiały, zemdlały; ręce upadłe, zemdlone« = (2:1;1;1): Vmacniaycie ręku vpádyh [*confortate manus dissolutas*]/ á kolan zemdlonych pośiaycie. *Leop* *Is* 35/3, *Ez* 21/7; Słyżelifmy wieść o nim/ osłábiáyły ręce náfze *BudBib* *Ier* 6/24 [*przekład tego samego tekstu: PowodPr*], 2.*Reg* 4/1; *PowodPr* 8; *GosłCast* 29.

Zwroty: »w piersi się bić, uderzyć się rękoma (ręką)« [*znak skruchy*] [*szyk zmienny*] (1:1): Plango [...] Ut solent quibus aliquid vehementer dolet, W pierśi fie bić rękómá. *Mącz* 302d; *SkarKaz* 353a.

»być jako [*co*], jaki w ręku (w rękach) [*czyich*]« = [*szyk zmienny*] (2:1): *BielŻyw* 152; Yákyye fą ftrzały w rękach dużego człowyeká/ tákyye fą dzyatki *GliczKsiąż* C5v; *BibRadz* *Eccli* 33/14[13].

żart. »żartkich być ręką« (1): z których ieden ták żártkich był rękú, Ze gdy człowiek niektry bieżał w zawod, ziemię Tę ná którą przypadał ftopą, vkradł pod nim. *CiekPotr* 77.

»ręce (rękę), w ręce całować; ręka całowana; pocałowanie ręki« [*jako oznaka szacunku*] [*szyk zmienny*] (15:1;1;1): *LibLeg* 11/155; Ona [*Maryja*] zatym natychmiáft powftala/ ij náboźnie go [*Syna*] przywitála/ wvftá ij w ręce go tzałowała. *OpecŻyw* 164v; *BielŻyw* 154; A takim go tu przywiódł k iego pocźwiófcí Aby rękę czałował wáfzey wielmoźnofcí *RejJóz* Q2; *HistAl* G; *BielKron* 453v, 458v, 459; gdy [*św. Leo*] przenaświétfzy Sákráment rozdawał: iedná niewiáftá wedle zwycźáiú rękę iego całowáftá. *SkarŻyw* 319, 51, 309, 319 [2 r.]; *ReszHoz* 126; *KochPam* 82; Pan Woiewoda Tracki Pan Podkanclerzy y Posłow Ziemskich niemáło przyszli doKoła Krola naprzod przywitáli zpoczałowaniem ręki iego *ActReg* 29; *KlonWor* **2v, 58.

»ciągnąć jako za rękę« (1): Abowiem káźdego zwycźay to iego rofkośz/ á rofkośz iáka táka kiloby mu fie podobáftá/ thedy káźdego ciágnie zá łobą iáko zá rękę. *RejZwierc* 133.

»z ręku (z ręki), rękoma [*co a. czym*] ciskać; rękoma [*co*] rzucać (a. wyrzucić); porzucić [*co*] z ręki; od ręki [*co*] miotać« = *manu committere Modrz; iacere a. proicere manibus Vulg; proicere manu PolAnt* [*szyk zmienny*] (12:1;2;1;1): y obiema rękómá z proce kámienie cífkáli *Leop* 1.*Par* 12/2; ftrzałámi z rękú tákieź rohátynámi cífkáią *BielKron* 450v, 451; *BielSpr* 4, 4v [2 r.], 11, 14, 26 (9); A gdy przeftał mowić [*Samson*]/ tedy porzucił czeluść z ręki fwey *BudBib* *Iudic* 15/17; *Strum* D4v; *ModrzBaz* 111; *WujNT* *Act* 27/19; á iáko owi ná morzu/ gdy nawáłność powftánie/ gárdzą drogimi towárámi/ y one wláfnymi rękómá do morzá rzuciáią/ [...] *WysKaz* 12.

»ręką (rękoma) czynić [= *walczyć*], *walczyć*« [szyk zmienny] (16:1): Lud w niey [Persji] onego czału zawnždy był waleczny/ czyniąc ręką zawnždy *BielKron* 267v, 165v, 215, 244v, 261v, 354; *Ferro contumeliam arcere*, Ręką a mieczem o dobrą powieść/ á sławę fwą czinic. *Mącz* 14c; *GórnDworz* Z8; *BielSpr* 13, 20v, 29, 72v; [filozofowie dają nauki człowiekowi, aby] dla lekkiey á niepráwiedliwey [przyczyny] tegoż [niebezpieczeństwa żywota] vchodził nie ták iáko polpolicie czynią niektorzi/ co [...] o ledá słoweczka chca ręką czynić [*ferro decernere contendant*]. *ModrzBaz* 62, 84v; Iego [Jozuego] na pierwfzú woynę przeciw Amálechitom wypráwił Moyżelz: ná ktorey on ręką y mieczem/ á Moyżelz modlitwą y krzyżem/ [...] walcząc/ ftárli moc nieprzyacielkú *SkarŻyw* 500; *BielSjem* 29; *CiekPotr* 48.

»dać rękę, sobie ręce; (po)danie ręki (rąk); ręki w rękę danie; ręką danie« [na potwierdzenie porozumienia] [w tym: komu (16), na co (6)] = *dare dextram* *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*; *dare manum* *PolAnt*; *dextram porrigere* *Mącz* [szyk zmienny] (18:2;5;1;4): *ZapWar* 1550 nr 2665; *MetrKor* 34/265, 268, 37/2, 2v, 4; flugá rękę ma dáć áby w ftátęczności/ mierności/ w poćiwosci nie chował. *GliczKsiqż* E7v; áby ftroná powodna miáfto tákiego podniefyenia Gwaru/ podánim ręki Sędziemu/ obiecála ftronie pozwáney Gwar *GroicPorz* v3, v3; *Leop* 1.*Mach* 13/45; *RejZwierz* 24; *BibRadz* 4.*Reg* 10/15 [2 r.], 1.*Mach* 6/58, 11/62, 66; Ziednał mu łáfkę v Wolfkich dawfzy mu rękę w przyacielftwo wierne. *BielKron* 109; *Cedo dextram*, Day mi ná to rękę/ to yeft przyrzecz mi. *Mącz* 84a, 84a, 128b, 366d, 481c; *GórnDworz* E2, T4v; *RejPos* 74v, 302; *BudBib* 2.*Mach* 4/34, 12/12; Przyrzekam, y zarázem dáięć ná to rękę. *CiekPotr* 87; *PudłDydo* B2.

»rękę (ręce) (sobie) dać« [na zgodę, pojednanie] [szyk zmienny] (2): *SkarŻyw* 300; a tak przibytnofczy wftykych przifzefznych: stanáfwi: yako wyfzy omyenyony bartolzf swarka y matias Swagerk Dali fzybyę ręczye *ZapKościar* 1586/64v.

»ręką (rękoma, rękami) (się) dotknąć (a. (do)tykać), macać; ręką (ręce) (się) dotknie (dotknęły) (a. dotknęła), omacały; ręki (rąk, ręku) dotknięcie (a. dotykanie)« = *temptare manu*; *manus tangit* (*tetegit*) *Vulg*; *contrectare manu* *PolAnt* [szyk zmienny] (17:1;8:1;6): tego było zákazano/ Aby nie gołą ręką Archy nie tykano. *RejWiz* 183; Wífelki kthory nie dotknie gory śmiercią wieczną vmrze. Ręká nie tákiego niedotknie/ ále będzie vkámionowan/ ábo vftrzelan *Leop* *Ex* 19/13, *Dan* 10/10; [lud Kalekutu wołów ani krów nie jadają] zowú ie błogofławionemi/ y gdy imo ie idú máciú ich rękómá y ręce zás cáluú *BielKron* 453v, 178; *Mącz* 507b; *SienLek* 63; *RejAp* 15v; Tedy thák powiedział [Tomasz]: Iż iefli go [Pana] ia nie vyrzę oczymá fwemi/ á nie dotknę rękami ran iego/ tedy temu [że powstał z martwych] nigdy wierzyć nie będę. *RejPos* 207v, 281; *WujJud* 259v; *BudNT* 1.*Ioann* 1/1; ON bog Bachus rad czynił kto go o tho żadał/ Czego nie ręką dotknął to zá złoto vdał *PaprPan* O; A Theodorus cudá wielkie czynił iednym dotykaním ręki fwey/ leczyl niemocy y dyabły wygániál. *SkarŻyw* 189, 193, 581 [2 r.], 593; *StryjKron* 160, 161; *CzechEp* 144 [2 r.], 208, 289; *NiemObr* 88; *WujNT* 607, 1.*Ioann* 1/1, s. 817; *SkarKaz* 207a [2 r.], b, 487b; *GoslCast* 55.

»ręką się dotknąć« = *macać w celach lubieżnych* (1): [nawrócone niewiasty szły mówiąc] ifz nie żadney znaś [!] y ręką nigdy [Witalis] niedotknął/ áni przy boku kiedy ktorey znas legł. *SkarŻyw* 108.

»ręką się nie dotykać (*a. nie tknąć*)« = *nie ruszać, nie brać* (2): Gdy iey [Małgorzaty] rodzice ślali kolędy/ y vpominki/ złoto ábo írebro: ręką się swoią nigdy niedotykała: ále do śtárszey nieść/ á vbogim rozdać kazála *SkarŻyw* 161; *GosłCast* 37.

peryfr. »dzierżec ręcę w kalecie« = *bez przerwy wydawać pieniądze* (1): Bo dzyerz ręcę w kálecie/ ábyć nie zázębły/ Ano sie w obu miefzkoch/ iuż pułtki zálągły. *RejZwierz* 136.

»dzierżec ręcę na piersiach« [*gest potwierdzający szczerość intencji*] (1): Ten [poseł] vczyniwłzy nišką pokłoneń/ dzierżał ręcę práwą ná pierfiách/ Słowánńkim ięzykiem mowiac rzekł. [...] *BielKron* 331v.

»(s)kinąć, skazować (*a. wskazać, a. ukazać*) ręcą« = *dawać ręcą znak; annuere manu Vulg, PolAnt [szyk zmienny] (9:3): BierEz E4v; A Piotr/ [...] Kinawłły tedy ná nie ręcą żeby milczeli/ powiedział im iáko go Pan wywiodł z ciemniece. Leop Act 12/17, Act 21/40; BibRadz Act 12/17; Przeto [Mojżesz] ręcą íkázuiąc rofkázował áby ná ftroneń vftąpili á milczeli BielKron 45v, [332²], 402; SkarŻyw 444; agdy tomowił poirzał skinąwszy ręcą nazoneń swą. ActReg 54; WujNT Act 12/17, 19/33, 21/40.*

»rękomá (rękami, ręcą) klaskać (*a. klasnąć, a. kleskać, a. przyklaskać*), plęsać; klaskać, bić ręcą w ręcę; klaskanie rąk, rękomá; rękomá klaskający; złożyć ręcę [= *klasnąć rękomá*]« = *plaudere manibus Vulg, PolAnt, Mącz; applaudere (applodere), complaudere (complodere), plaudere Mącz, Calep; plaudere manu ad manum; plaudentes manu Vulg; manibus sonum facere Mącz [szyk zmienny] (24:4;1:2;2:1;1:1): OMnes gentes plaudite manibus: iubilate deo in voce exultationis. Włzytczy ludzie chwalcie pana boga wefele y rękomá klaskaiąc raduycie sie WróbŻółt 46/2 [przekład tego samego tekstu: LubPs, BudBib, KochPs, LatHar]; LubPs M4v; Ty tedy synu człowieczy prorokuy/ á biy ręcą w ręcę [percute manu ad manum] Leop Ez 21/14, 4.Reg 11/12, Eccli 12/19, Ez 21/17 [2 r.]; BibRadz Job 27/22[23], Ez 25/6; Gdy Philip Oćiec Alexándrow/ v Cheroney Attyki był poráził/ z wielką rádością klefkąc rękami/ po woyłce biegiąc wołał/ Demofthenes, Demofthenes Peanieus. OrzRozm Q3; Rozgniewał sie Báláách/ rzekł [Baalamowi] złożywłzy ręcę [complosis manibus Vulg Num 24/10]: Wezwálem cię abyś źle winfzował temu ludu *BielKron* 42v; Plausor, Wefelący sie/ Rękomá kláskáyący *Mącz* 303c; Applaudo [...] Przifpiewawam/ Przikrzikam y prziklaskam rękomá. *Mącz* 303c; Complodo, Rękomá kláskam/ Pląfzę. *Mącz* 303c, 303c [3 r.], 306a [3 r.]; *BudBib Ps* 46/1[2], *Ez* 25/6; *KochPs* 70; *SkarŻyw* 192, 583; *PudłFr* 66; Plausus – Radofcz z kliaskanim rąk. *Calep* 812b, 84a [2 r.], 227b, 228a, 812b, 813a; *LatHar* 364; Vpátruie [lakomy lichwiarz]/ gdzie pląfze rękomá ná trećie [tj. na rynku] Zydowin vřzárgány w pláfkátym bierećie *KlonWor* 78.*

»ręcę kłásć, położyć [na co *a. na czym*]« = *sięgnąć (sięgać) po coś* [szyk zmienny] (1:1): á [kował] położywłzy ręcę ná drugim kreplu kthory był nápełnion kości vmártych y rzekł ku gołpodarzowi: [...] *HistRzym* 121v, 122v.

»kłásć, położyć ręcę na pierfi (*a. na boku abo lędźwiach*)« [*gest potwierdzający szczerość intencji*] (1:1): obroćiwłzy sie kniemu [poseł turecki ku cesarzowi]/ po Turecku sie vkłonił/ kładąc ręcę na pierfi: Winfzował Krolowi ízczefliwego á dlúgiego krolowánia *BielKron* 332; *SkarKaz* 386b.

»na ręcę [komu] lgnąć« = *garnąć się do kogoś* (1): Ad complexum alicuius currere, Ná ręcę komu lgnąć. *Mącz* 304a.

»łamać (*a. załomić*) ręcę, rękomá; łamanie (*a. załamowanie*) rąk (ręcę), rękami« [*gest rozpaczy*] [szyk zmienny] (5:1;3:1): *OpecŻyw* 151; Pani nieboga narzeka Lamie ręcze a włofzy rwie *RejJóz* H2; A

oni łamią ręce ńrodze nńrzekńińc *RejWiz* 82, 122v, 167v; *RejZwierc* 189; *BudBib* I 382a *marg*; Wńzytki trołki nń świećie/ wńzytki wzdychńnia/ Y żńle/ y frńłunki/ y rńk łńmńnia Wńzytki ń wńzytki zńrńz w dom łye mńy nońćie *KochTr* 3; A gdy powińm/ czyy pińrwńy pńłcz mam omyć łzńmi? Twńyli/ czy twńy krńłowa/ z łńmńnińm rńkńmi? *GńrnTroas* 69; *LatHar* 263.

»w rńku (w rńce, w rńkach) mieć (*a.* miewać), trzymać, dzieżć, piństować, nosić, majńcy, trzymajńcy, trzymany; rńkń (rńkoma) trzymać, dzieżć, trzymany, piństowan(y), dzieżń; na rńce (na rńku, na rńkach) mieć, trzymać, dzieżć« = *habere in manu, manu tenere Vulg, Mńcz; portare a. tenere in manu HistAl; manu tractare Mńcz; pertractare, tractare Calep [szyk zmienny] (81:40:35:4:1:4:1:2:6:1:2:3:1;3:2:2): LibLeg 11/56; ZapWar 1531 nr 2434; BierEz D4v; Matka od gńłowy [Jezusa zdńętego z krzyża] nie odstńpowńła/ ale w rńku wństawno iń mńła. OpecŻyw 156v, 90v; PatKaz II 38, 38v, 43v, 44, 70; HistJńz A4, B4, Dv; Iezu kthorys nam przepńłńc biodra y pochodńń w rńku dzieżć goreińce kżńł. łmi(łuj) łie nad nami. TarDuch B8; FalZińł I 33d, IV 9a, 58d, V 33v, 73; MiechGlab 57; LibMal 1544/79v; HistAl A, Av, B8v [2 r.], C8v, E2v (9); BielKom C6v; GliczKsiqż G3v, I7v; LubPs R4, ff4v; GroicPorz hh3v; Biłkupi prawdziwi/ ktorzy w Infułach chodźń/ kije w rńkach łrebrne ńłbo złote trzymńiń *KrowObr* 130, 28, 132v, 186 [3 r.], 186v [2 r.], 241v, Ss2, Ss2v; Miec goły dzieżń w rńce/ ń w drugiey buńńwń *RejWiz* 166, 26, 26v, 166v, 167, 167v; Rońćińgni pńłłcz twoy w ktorym chodźńł/ trzymajź obieńń rńkomń. *Leop Ruth* 3/15, 4.Reg 11/8, 11, 1.Par 11/23, 2.Par 26/19, Ez 21/11; *RejFig* Bb4; *RejZwierc* 28v, 114, 114v, 118; A gdy otworzył Pan oczy Bńłńńmowe/ wyżńł Aniołń Pńńłkiego łtoińcego nń drodze/ ń trzymńińcego miecz dobyty w rńku [*et gladium eius evaginatum in manu eius*] *BibRadz Num* 22/31, *Num* 22/23, *Iudic* 6/21, 14/6, 1.Reg 18/10, 22/6 (11); *OrzRozm* Ov; Rzekł mu [*Mojżeszowi*] Pan Bog/ porzć rozgń ktorń mńł w rńku nń zyemie [Vulg Ex 4/3]. *BielKron* 28v, 29, 30, 31v, 50, 53v (20); *Flammatus Iupiter, hoc est flammam dextra manu tenens, pro Sceptro, Ktory w rńce łwey pńłmień ma. Mńcz* 129c, 16c, 86a, 153a, 208d, [407]c, 446a, [460]d; *SarnUzn* H3; Potym powińńa Apołtoł/ [...] iź vyrńł ińkoby łynń człowieczego miedzy łiedniń łwieczńnikow chodźńcego/ łiedń gwiazd w rńku dzieżńcego *RejAp* 14, BB, 14, 17v, 67v, 68 [2 r.] (17); *GńrnDworz* K, Z2v, Aa2v, Ii3; *HistRzym* 24; *RejPos* 28v, 74, 150v, 158, 345v; *RejZwierc* 170v; Tenże Alexńnder mńł to w obyczńiu: gdy łpał/ dzieżńł rńkń nńd miednicń/ ń w rńce ińbłko łrebrne *BielSpr* 42v, 5, 5v [2 r.], 45; *WujJud* 71v, 171; *BudBib Eccli* 50/13[15]; *BudNT Apoc* 1/16, 6/5; *CzechRozm* 85; *SkarŻyw* A3v, 75, 97, 99, 113 (10); Nń ten czńs mi łye mńtkń wńłńnie wkazńł/ A nń rńkń Orńzulń moie w dzieżńczń mńłń. *KochTr* 20; *StryjKron* 400, 662, 667; *CzechEp* 172, 350, 351; *NiemObr* 153; *BielSen* 9, 10 [2 r.]; *KochPieś* 1; *KochProp* 5; *ActReg* 33; *Calep* 793a, 1077b; *Phil* D, M3; *KochPij* C4; *LatHar* 250; *RybGęśli* C2; A niewińłtń onń przyobleczona byłń w purpurę y w kńrmńzyn/ [...] mńińc kubek złoty w rńce łwey peńny brzydliwońći y plugńłtwń wńzeteczeńłtwń łwoiego *WujNT Apoc* 17/4, s. 396, *Apoc* 1/16, 6/5, 10/2, 14/14, 20/1; ińko y znńkiem ińbłkń pokńżiń ińwnie, ktńre w rńku pińłtuiń, gdy ich Krńłmi czyniń, ń nń ińbłku krzyż: ńby zgodę w Pńnu Kryłtuńsie mnożyli, y onę przed oczymń mieli. *SarnStat* 121; *WitosłLut* A2; Bywa tego łińł Ze łzukńłz tego co wieć w rńku trzymńłz: y nń Co oczymń pogłńdńłz *CiekPotr* 70; *KlonFlis* B3; *SapEpit* A2, A3v.*

»jakoby w ręku mieć« (1): Spes quae in manibus habetur, Ták pewna nádzieyá yákoby yá kto w ręku miał. *Mącz* [407]c.

»nie mieć [czego] w ręku« = *nie robić czegoś(1)*: Olim non librum in manus non stylum sumpsit lużem bárzo dawno áni xiąg áni piórká nie miał w ręku. *Mącz* 262c.

»palmatce ręki nastawiać« = *być posłusznym, podlegać dyscyplinie (1)*: Manum ferulae subducere, Do łzkoły chodźić albo pálmátce ręki náftawiáć/ to yełt pod posłufzeństwem być. *Mącz* 125a.

»nawrócić rękę« (1): Ták mowi Iehowá Ceweoth/ obieráiąc poobieráią iáko winnicę ołtátek Izráelá/ náwroc rękę twoię [*Converte manum tuam*] iáko kto obiera wino do kószow. *BudBib Ier* 6/9.

»w ręku (w ręce, w rękach) nosić (a. nieść, a. przynieść, a. zanieść), piastować [= *nieść*]; na ręku (na rękach) nosić (a. nieść, a. przynieść), piastować [= *nosić*], być niesion; rękoma nosić (a. przynieść, a. odnieść); podnieść na ręce« = *tollere in manibus PolAnt, Vulg; portare in manibus Vulg; accipere in manibus PolAnt; deportare manibus Mącz; complecti manibus Modrz* [szyk zmienny] (34:1;23:2:1;3;1): Totz ielt łyn twoy/ owotz zywota twégo/ ktorégos [...] do Eijptu twyma rękoma nořila. *OpecŻyw* 136v, 4, 4v [2 r.], 5, 18v, 30v, 33; *FalZioł* I 83c, V 63; *RejPs* 136v; Abowiémci napisáno ielt/ że Angiołum łwoim przykáże o cię abyćię łtrzegli/ i będą cię na ręku nořili *MurzNT Luc* 4/11 [*przekład i nawiązania do tego samego tekstu: RejPs, KrowObr* 179v, 215v, *Leop, RejPos* 69v, *CzechRozm* (2), *KochPs* 139, *WujNT, CzahTr*]; *LubPs* Vv; *KrowObr* 89, 156, 156v [2 r.], 157v [2 r.], 179v, 215v, 224; Bo [pani] w iedney ręce picie noři w drugiey iedło *RejWiz* 26, 26, 126, 142v; *Leop Gen* 22/6, *Luc* 4/11; Ręką łwą przynieřie [*Manus eius adducet*] ofiáre ku paleniu Pánu *BibRadz Lev* 7/30, *Gen* 21/18, 22/6, *Deut* 9/15; *BielKron* 12v, 28, 98v, 441, 443; *Enchiridion*, Rękoyeřć/ álbo co ynřzego/ co łie w ręku noři *Mącz* 103c, 188c, 313d; *RejPos* 69v, 119; *BielSpr* 44v; *BudBib* 1.Reg 23/6, 3.Reg 17/11; *StryjWjaz* C3; *CzechRozm* 47, 230; *ModrzBaz* 10; *KochPs* 139, 181; *SkarŻyw* 114, 131; *KochTr* 20; Którá [żonę] po domu teraz mđłą niebogę/ Ná ręku nořą *KochFrag* 44; *LatHar* 354; *WujNT Matth* 4/6, s. 180 [3 r.], *Luc* 4/11; *SarnStat* 121; *SiebRozmyśl* E4v; rořkazał Pan Bog/ áby káždy máž zwłářzchá gořpodarz trzykroć do roku vkazał łię przed oblicznořć wřzechmogácego P. Bogá Izráelowego/ nioláć co w ręku łwoich ná ofiáre *SkarKaz* 39a; *CzahTr* Fv.

»na ręku (na rękach) nosić, piastować; w ręku piastować, nosić; na ręku chowany« = *opiekować się dzieckiem* [szyk zmienny] (7:2;4:1;1): *BierEz* M; pierřiami panieńřkimi/ żadá ciebie [*Jezu*] *karmitz* [*matuchna*]/ ij na łwych rękách nořytz/ tzałowatz ij oblapiatz. *OpecŻyw* 20v, 22v, 26, 161; *PatKaz II* 38, 38v; *PatKaz III* 128; łynowie twoi zeydą łię zdáleká/ á corki twoie iáko v piařthunek ná ręku chowáne będą [*iuxta latus nutrientur*]. *BibRadz Is* 60/4; *BielKron* 133; *HistRzym* 71v; Auff den Armen tragen. Ná ręku nořić/ et Piařtowáć. *Accipere, Excipere, Suscipere gremio vel sinu Calag* 34b; A ty widzifz (*Chryřtuřa*) nie w żłobie ále ná Ołtárzu/ nie widzifz bialey głowy/ coby go ná ręku piařtowáłá/ ále Káplaná. *SkarŻyw* 28, 113; *LatHar* 191.

»nosić (a. naszać) na rękach (na ręku, na ręce)« [*nałożone jako ozdoba*] [szyk zmienny] (5): *KrowObr* 130; iáko w ten czás nořili zápony s pierřcionki ná lewey ręce *BielKron* 99v; *Brachialia, Zárękawie*/ teř vpominki kłóre ná ręku nářzáyą. *Mącz* 26d, 78a; *CzechEp* 79.

»(o)chędożyć, oczyřciać ręce; czyste ręce« = *emundare manus; purae manus Vulg* [szyk zmienny] (3:1;3): Y będą łobie chędożył myřł moię y ręce moie/ yřby były godne przyřtěpic ku chwale twoiey

[*Panie*] *RejPs* 37v, 34v, 107; Chcę thedy áby fie mężowie modlili ná káżdym miefcu/ podnoiffác czyfite ręce przez gniewu y przez fwaru. *Leop* 1.*Tim* 2/8, *Iac* 4/8; *WujNT* 1. *Tim* 2/8, *Iac* 4/8.

»z ręku oderwać« = *oddzielić siłą istotę przytuloną* (1): *A complexu vel ex complexu abripere*, od rámión álbo z ręku oderwać *Mącz* 346b.

»oplwać (*a. oplunąć*) ręce; poplwać rąk« [*popluć na ręce celem pewniejszego uchwycenia czegoś*] [*szyk zmienny*] (2;1): *A przeto kto chce bogaty być/ Oplwawfzy ręczę trzebác robić BierEz* I2; *RejKup* cc6; Brácie nie łay/ wífák ieflić cięfzko/ á fłábo thrzymafz/ popluy rąk fobie *GórnDworz* P5v.

»opuścić ręce; ręce opuszczone« [*gest zmęczenia, spracowania*] = *manus remissae PolAnt* [*szyk zmienny*] (1;2): *POtym rzekł Achitofel do Awfzálomá/ [...] wftánę y poydę w pogoniá zá Dawidem nocą. Ze przyidę nań á on fprácowány/ y opuściwfzy ręce/ á (ták) pogromię go/ że wćiecze wífzytek lud BudBib* 2.*Reg* 17/2; *Zmocniće fię ręce opufzczone/ á koláná zemdlone poífliće fię. BudBib* Is 35/3; *BudNT Hebr* 12/12.

»piastować rękoma« = *dotykać z czułością* (1): *Sczęśliwa kárto/ ćiebie oná [Regina] fwémi Piáfłtowác będfie rękómá flicznémi KochFr* 101.

»dobrze (*a. prawie, a. mało nie*) [*kogo*] na ręku piastować, nie nosić« = *dogadzać komuś, okazywać nadmierną troskliwość* (2;1): *A wfdy fą ći ludfye v nas w Polfíce/ ktorzy tákyego [zwolennika rozwodów] [...] fołdruia/ y málo nye ná ręku pyáfłtuyá KromRozm* I K4v; *Więc tu rzkomo dobrá myfl ná wífzem czyni fobie [starzec]/ Widząc iáko iuż dziewczki fołgnia [lege: fołgują] mu obie/ Ze fłuzác mu dobrze go ná ręku nie nofzą HistLan* D3, C2.

»ręką (rękoma) pisać (*a. podpis(ow)ać* (się), *a. napisać, a. przypisać itp.*); ręką (rękoma), przez ręce pisan(y) (*a. podpisan(y), a. napisany, a. spisany*); ręką pisząc(a), pisała; ręką, [ręki] podpisanie« [*w tym: własną* (19), *swą* (17), *swą własną* (5)] = *manu scribere PolAnt, Mącz, Vulg, JanStat; subscribere Mącz; manu subscribere Modrz; conscriptum per manus JanStat; autographus Cn* [*szyk zmienny*] (40;20;2;6;2;2): *A nalepsse swiadcztwo ya Sczesny Pogrossewski raką swą własną pissal y potpissuyá się. ZapWar* 1549 nr 2657, 1550 nr 2655; *MetrKor* 59/77v; *PatKaz* II 215; *WróbŻółtGlab* A5; *ComCrac* 21; *MurzHist* C4; *MurzNT* 173v; na wszyćko pośłowie przyzwalają, co napisano ręką pana Kanclerzową *Diar* 54, 51 [2 r.], 95 [2 r.]; *PIfarz kthoryby nápifał niefłufzny Zapis álbo Lift/ rękę tráći/ ktorą go nápifał GroicPorz* d4v, y, y2v, y3; *KrowObr* 31v, 41v; *Bochmy* tu nie widáli nigdy herbow iego/ *Ni ręką podpifánia v liftu żadnego. RejWiz* 183v; *BibRadz* 2.*Thess* 3/17; *A fład widzyał rękę pífząc ná fćienie ty fłowá: Mane Tetelfares [!]* [*Vulg Dan* 5/5] *BielKron* 91v [*przekład tego samego tekstu: RejPos* 185v, *RejZwierc* 46v, *PowodPr*], 93, 322v, 395; *Suo Chirographo misit mihi litteras. Swą własną ręką nápifany lif. Mącz* 51d, 51d, 374a, 375d, 471d; *RejAp* 196; *HistRzym* 134 [2 r.]; *RejPos* 185v, 192v; *Krol* nie obaczywfzy fie przyfożył mu pieczęć ná to/ y ręką fie podpifał *RejZwierc* 154v, 46v, 198; *BudNT Gal* 6/13[11]; *ModrzBaz* 125; *SkarJedn* 46, 136; *Ná on czas księgi były zle rękómá pífane SkarŻyw* 332, 47 marg, 102 [2 r.], 172, 537 [2 r.], 538; *ZapKóscier* 1582/33v, 1588/81v; *StryjKron* 647; *ReszPrz* 69; *ActReg* 76, 160; *Calep* 486a; *WujNT Gal* 6/11, *Phil* 19; *Kánclérz y Hetman wielki Koronny, [...] dał mi też Orthogrąphią Polfką tegóz Kochánowfkięgo, ręką włáfną iego pífáną. JanNKar* D3v, E, F3; *Ná któręy rzeczy fwiádectwo ręką náfzą ninieyfzy lif podpifálfimy/ y pieczęć náfzę kazálfimy przyfożyć. SarnStat* 1218, 215, 370,

441, 563, 766 (16); *PowodPr* 75; Ieden rękę piżzącą odpowiednie [= prorocze] fłowá Widział: bo nád nim trwogá byłá iuż gotowá. *KlonWor* 11; [Strona pozwana odmawyała, yss tho nye ssá dostateczne przezyski na papyerze, a k temu krom podpysšana rąki pyssarskyey polozoney *ZapSqdKrak* 59].

»jakoby przez ręce podać« [o kontynuacji] (5): *KromRozm I* K; Toć yeft Ewányelia ktorą Apoštołowye y potomkowye ich álbo namyáltkowye/ biskupi y kápłani wífytkyemu sýwátu y wífem wyekom yákoby przez ręce podáli z pomocą Páńfką *KromRozm II* c, t3v; *KromRozm III* A4v, K8.

»poda(wa)ć (a. dać) rękę (ręce)« = *dare dextram, cedere manum a. dextram Mącz; facere manum PolAnt* [szyk zmienny] (7): *BielKom* C7; *Cedo manum, vel dextram, Day* mi rękę. *Mącz* 43c, 84a; *KochPs* 90; *SkarŻyw* 30; *Sioftry* ogien napalono/ Y plácu nam poštąpiono: Czemu łobie rąk nie damy/ A łpolem nie záłpiéwamy? *KochSob* 56; *SkarKaz* 386b.

»poda(wa)ć (a. dać) rękę (ręce), ręki (a. rąk)« = *pomóc (pomagać), ratować; porrigere manum Vulg, Modrz; accipere dextras, dare manum Vulg* [szyk zmienny] (8:2): *Iezu* ienżes y piotrowi gdi lie poczał pogrężać natychmiałth rękę podał. (łmiłuj) łie nad nami. *TarDuch* B3v; *RejPs* 39v; *Pothym* ięli wołać do Symoná/ áby im rękę práwą dał: y dał im. *Leop 1.Mach* 13/50, *Ez* 16/49; *Kiedy* nieprzyiaciel thwoy po pás w wodę wpádnie/ poday mu rękę *GórnDworz* Cc7; przykładem łwym idźie [zwierzchny pan] przed włzytkiem/ iákoby podawáiąc rękę zá łobą idącym. *ModrzBaz* 23v; *WujNT Act* 9/41; Iáko wielkie miłóšierdzie/ zwiázanego rozwiázác/ y tonácemu ręki podác/ gdy łam łobie nie może pomoc *SkarKaz* 386b; *CzahTr* G3v; *GosłCast* 2.

»rękę (ręce) (po)da(wa)ć, wyciągnąc; da(wa)nie ręki« [w tym: komu (11), sobie (4)] [w gešcie powitania lub pożegnania] = *accipere dextras Vulg, PolAnt; manum porrigere Mącz, Modrz; dare Vulg* [szyk zmienny] (23:1;3): *BierEz* A4v, R3v; A pán Szczeńcie ochotnie młódzieńczowi rękę podał *ForCnR* C; (*did*) *Krol* wita *Iakoba* (-) *Day* rękę miły łtary barzo cie widzę rad *RejJóz* Q2; *GliczKsiqż* H8; *RejWiz* 27; *Leop 2.Mach* 4/34, 12/12; *RejFig* Dd3v; y tákże łobie ręce dawłzy/ oni [Juda i Arabczycy] odefzli do namiotow łwoich. *BibRadz 2.Mach* 12/12; *BielKron* 126v, 348v, 403v, 414, 429v, 434v, 435; *Porrigere manum, Podác rękę/ Prziwitać. Mącz* 350d; *GórnDworz* Mm3; *ModrzBaz* 66; *SkarŻyw* 510 [2 r.]; Pátrzże przywitánia ich [krakowianek]/ pátrzże też y chodu/ Niechce ręki wyciągnąc/ iż wielkiego rodu. *BielRozm* 26; *ActReg* 84, 111; *KochAp* 7 [2 r.].

»w ręce (w rękę, w ręku) (po)da(wa)ć (a. odda(wa)ć), (po)dan, da(wa)nie (a. podanie), włóżyć; do rąk (do ręki, do ręku) (po)da(wa)ć (a. oddać, a. rozdawać), podany (a. odda(wa)ny); na ręce (na rękę) da(wa)ć, dan; ręki w rękę dany« = *wręczać (wręczany, wręczenie); dare in manus Vulg, PolAnt; tradere in manus Vulg; tradere manui PolAnt; in manus praesentare JanStat* [szyk zmienny] (58:6:3:2;18:8:2:1;1): *MetrKor* 34/265; *OpecŻyw* 25v, 128v; *HistJóz* B2v; *RejPs* 88; *LibLeg* 11/154v; *MurzNT Matth* 27/29; *GroicPorz* 14, 12v; *Kielichá* dáwánie w ręce. *KrowObr* 124, 83, 123, 124, 125, 129, 129v, Ssv; *Leop Num* 6/19, *Ez* 10/7; *Naczynie* kuchenne, ktore iest oddane do ręku P. *Manowskie*⁸⁰, *Kuchmistrza* K.Jei *Mczj. WyprKr* 119; *BibRadz 3.Reg* 15/18, 4.Reg 22/5, 7, 9, *Ez* 10/7; *OrzRozm* C2v, Gv, F3v, T3; zyąwłzy pierścien s palcá łwoiego dał w ręce iego *BielKron* 17, 37v, 50, 86v, 123v, 148v (13); *Mącz* 126b; *MączLub nlb* 13; Y włóżył iey liłth w rękę *HistRzym* 16v, 55, 121v; *RejPos* 2v, 35v, 55, 58, 149, 263, 339v; Ná łtárfszą záłię dzyewkę káptur wdzyać kazáli/ A młódfzey cepy w ręce dla tego podáli/ Aby łtárfszą precz z miáłtá imi wypędziłá *HistLan* F3; *WujJud*

B2; *BudBib Gen* 40/21, 4.Reg 12/11, 15; Potym mu [arcybiskup królowi Henrykowi] Sceptum złote w prawą rękę włożył/ Iábłko w lewą/ by pánftwo k chwale Bożey mnożył. *StryjWjaz* C3, C3, D4v; *CzechRozm* 1v, 47; *SkarŻyw* A5, 101, 102 [2 r.], 257, 390; *StryjKron* 350; *CzechEp* *2v, 381; *PudłFr* 60; *KochProp* 7; á wżakofz mu go [królowi listu] beli łamemu do Rak nieoddali/ ale go zwierzeli Zbigniewowi Olefznickiemu *PaprUp* C3; *LatHar* +5v, 245, 318, 469; *RybGęśli* D3v; *WujNT* 412; [właścicielowi posesji pozew ma być dostarczony na teren posesji] á gołócie wżędzie w ręce może byđz dáný pozew *SarnStat* 118, 121, 347, 360, 416, 417 (13); *CiekPotr* 9, 59; *CzahTr* E2, E3v.

»ręką (rękami), z ręki, przez ręce, w ręce (*L* sg) podawać (*a.* (po)dać, *a.* rozdawać)« [szyk zmienny] (3:2:1:1): *MetrKor* 61/223v; Y rozmoczywłfy chleb/ [Jezus] podál gij łwą włálną ręką Iudállfowi. *OpecŻyw* 94v, 53; *RejPos* 354v; Tedy Pan Iezus zásiadł znimi/ ygdy im z ręki łwey/ chleb y ryby podawał/ á oni iedli: obrocił łię do łamego Piotrá *SkarŻyw* 599; iáko ono zdawná połpolicie mowiono/ w iedneyći ręce chleb podáią/ drugą kámieniem łię ná cię zámierzáią *LatHar* +4v; *RybGęśli* B4v.

»z ręki (z ręku, z rąk) w rękę (w ręce) poda(wa)ć, podany; z rąk (z ręku) do rąk poda(wa)ć« = przekaz(yw)ać bezpośrednio jeden drugiemu [szyk zmienny] (4:4:4): A w tym łie okázuię [Pan] nie ziemłkim krolem áni zyemłkim bogaczem być/ ktory iedno tylko z ręki w rękę podać może *RejPos* 82v; *NiemObr* 75 [2 r.], 76 [2 r.]; *ReszList* 189 [2 r.]; Z rąk łwych podál ie [listy] do rąk mych. *CiekPotr* 69, 51 [2 r.].

»podjąć rękę« = oprzeć głowę na ręce w geście smutku (6): Siedzi podiał rękę łpiewa Ciągnie łie rzkomo poziewá *RejRozpr* G4v; *RejKup* ł8; Wenus łmutna vboga tá podięłá rękę/ Bo ma teraz od włzytkich tám piekielná mękę. *RejWiz* 33v; *RejZwierz* 117v; A tám łiedziáłá ná wyłokiéy wiezy/ Podiáwłzy rękę/ łmutna białáglówá *KochFrag* 24; *SiebRozmyśl* H4.

»podjąć rękę [na co]« = wyciągnąć rękę nad czymś (1): Y rozgniewał łię Náháman [na Elizeusza]/ y połzedł á mowił/ otom ia ták myłłł/ wychodząc wyidzie/ á łtanie/ y wołác będzie imieniem Iehowy Boga łwego/ y podyimie rękę łwoię ná mieyłce [elevator manum suam ad locum]/ á (ták) zbáwi mię trędu. *BudBib* 4.Reg 5/11.

»rękę (ręce) podnieść (*a.* podnosić, *a.* wznieść, *a.* unieść itp.); ręce się podnoszą; ręka się uniosła« = wykonywać ruch ręką w górę; *extendere manum HistAl, PolAnt; locare manum Vulg* [szyk zmienny] (15;1:1): ij wielką bolełciá zięta [Maryja] mowitz niemogła/ tylko ręce łweé wzniosła na łie/ łwego milé⁸⁰ łyna oblapiáiątz *OpecŻyw* [80], 24v; *FalZiol* V 17c, 21a, 23b; Ręce łie przeto podnoszą aby dobrze boiowały. *BielŻyw* 92; *RejRozpr* D; A Darius podniołłzy ręce łwoie oblápił go [Aleksandra]/ y całował pierłi łzyię y ręce iego *HistAl* G; *MurzHist* O; *GroicPorz* n2; *BibRadz Ex* 14/21; *BielKron* 29v; *BielSpr* 4; *PaprPan* Cc2v; *KochPs* 112; Thedy Mucyus odpowiedział: [...] ábowiem y ręká ktora łie w zábicie vniołłá/ niechay odniełie karánie/ A przyłtápiwłzy do ognia rękę łwą práwą weń włożył *Phil* C2; *WujNT* 1.Tim 2/8.

»podnieść (*a.* podnosić) rękę« [w geście przysięgi] = *levare manum PolAnt, Vulg* [szyk zmienny] (9): Tedy rzekł Abram Krolowi Sodomłkiemu/ Podniołłem rękę łwą ku Pánu Bogu nawyłzemu pánu niebá y ziemie (*marg*) Rękę podnieść ięft przyłiac. (-). *BibRadz Gen* 14/22, I 33d *marg* [2 r.]; *RejAp*

84, 86; á on [...] rzekł: podnożę rękę moię/ [...] do P(ana) B(oga) ná wyfokości/ [...] iŕz iedney nići y rzemyŕczkã nie wezmę *SkarŻyw* 284, 278; *WujNT Apoc* 10/5.

»[na kogo] rękę podnieść« = *wskazać na kogoś (1)*: Daię wám to znamię/ iŕż ktorégotz iã potzaluię/ a na kogotz pirwéy rękę podnioię/ tenci ieŕt *OpecŻyw* 84v.

»rękoma (ręką), w rękę podnieść (a. podnosić)« [*szyk zmienny*] (3:1): *OpecŻyw* 48v; I podnioŕwŕzy obiemã rękómã kielich/ máło ku gorze ták dáley ŕŕemrzeŕz. [...] Przyimi Swięta Troyco tę offiãrę *KrowObr* 170; POCźciwoŕści figurã/ dzyeciãtko nadobne/ [...] W obu rękę po wianku/ ku gorze podnioŕło *RejZwierz* 113v; *WitoŕLut* A6.

»ręce (rękę), ręki podnosić (a. podnieść, a. wznosić itp.); podniesienie (a. podnoszenie) rąk (ręku); ręce podniesione (a. podnoszone)« [*w geŕście modlitwy, zanoszenia próŕb do Boga*] = *levare manus Vulg, PolAnt; elevare a. expandere a. extollere manus Vulg; protendere manus, expansae manus PolAnt* [*szyk zmienny*] (115:1;7;3): Kãpłan zá to iŕze go czćił/ Bogã zá Ezopã proŕił: Naboŕnie ŕie tãmo modłãc/ Ręce ŕwe w niebo podnoŕżãc *BierEz* A3; Ieŕtliŕmy zapamiętałi imienia pana Boga naŕzego/ á ieŕtliŕmy podnoŕili ręce naŕze do boga opcego [...] A zaŕ pan bog niebędzie ŕtego licŕby brał *WróbŻoŕt* 43/21, 76/3 [2 r.], aa2v, rr4v, 133/2; *RejPs* 130, 178v, 200v [2 r.]; Wŕnoŕŕe panie ręcze obie A widŕe jŕz bes łãky twey Pomocz duŕŕy niemogę ŕwey *RejKup* p3v, r5v, v2, Dd; Pãweł teŕ męŕczyznom modłãc ŕye ręce podnoŕiãc kaŕze. *KromRozm II* h4, 12v; Wznoŕiłem k tobie ręce me wzdychãyãc w ŕwey duŕŕy *LubPs* ee5, G3v, M2, Pv, P6, R5 (9); *KrowObr* 91v [2 r.], 96v, 107v, 170; Podnoŕżę rękę moię ku Pãnu Bogu nawyŕŕemu/ ktory włãda niebem y ziemiã *Leop Gen* 14/22, 3.*Esdr* 9/47, *Ps* 27/2, 87/10, *Tim* 2/8; *RejZwierz* 3; *BibRadz* 3.*Reg* 8/54, *Ps* 67/32, 133/2, *Thren* 3/41, *Eccli* 51/25, *Luc* 24/50; ácz iuŕz był Krol mowę zãmknãł/ wízãkŕze ręce wznosił ku gorze ŕkãdáiac/ zły z oczu puŕzcŕziãc/ Pãnu Bogu dzyękuiaç *BielKron* 403v, 30v, 31v, 77v, 94, 145, 147, 214v; *Mãcz* 434c, 444a; [*mówił Bóg do Żydów*] A gđj będziecie tym obycŕziãem do mnie podnoŕiãc ręce wãŕze/ muŕzę ŕie do was tyłem obrociãc/ á nie wyŕŕucham was *RejPos* 32v, 134v [3 r.], 135, 135v, 139v, 197 (13); *RejZwierz* 125, 186v, 191, 258, 261 (10); *KochMon* 29; *BudBib* 2.*Par* 6/29, *Ps* 27/2, *Thren* 3/41, 3.*Esdr* 8/72[74], 2.*Mach* 14/34; *BudNT Luc* 24/50; Die hende gen Himel auff heben. Ręce podnieŕć ku niebu. Tollere manus ad coelum. *Calãg* 127b; *KochPs* 39, 206; nálaŕz ćiało Pãwłã S. ták iako ná modlitwie przyklękał z proŕtã głowã/ y z rękómã podnieŕionymi ku niebu. *SkarŻyw* 52, 31, 52 *marg*, 70, 107, 224 (19); *StryjKron* 692; *KochDz* 107; *ArtKanc* D9; *Phil* K4; Boŕze moy/ wołam przez dŕzieñ/ á odwracałz wŕzy/ W nocy ręce wynoŕżę/ wŕdzy ćię to nie ruŕzy? *GrabowSet* F2v, Dv, F2v, G2, H2v, H3, I4, X4; *OrzJan* 20; *LatHar* 457; *RybGęŕli* B; *WujNT Luc* 24/50, s. 297; *PowodPr* 20; *SkarKaz* 242a; *SkarKazSej* 665a [2 r.].

»połóŕzyć (a. kłãŕć, a. włóŕzyć, a. pokłãdać) rękę (ręce)« [*w tym: na co (6), pod co (3), na czym (1)*] = *ponere manum PolAnt* [*szyk zmienny*] (10): tedy xýŕŕe rzekło dzyęwce ŕwey Aŕŕenech iŕby pocałowała Iozefa/ a gđy ona chcýãła to vtzynitz/ Iozef połóŕzył rękę ŕwã na ŕwé pýerŕi bronýãc iey tego *HistJóz* B4v; Tedy ŕługã połóŕzywŕzy rękę pod biodrę Abrãhãmã pãnã ŕwego/ poprzyŕiãgł mu tę rzecz. *BibRadz Gen* 24/9, *Gen* 24/2; przyŕthãpiwŕzy ŕie z boku [*burgrabia*]/ włóŕzył rękę ná koronę/ wołãł głóŕem wielkim do wŕzytkiego pãñtwa w koronie przełóŕzonego/ áby ŕie ktey koronie przyznawãli/ á ná nie kłãdãc ręce ŕwe/ iey wiernoŕć y poŕŕuŕŕeñtwo przyŕięgãli *BielKron* 329v, 329v;

RejAp 115v; *BudBib Gen* 47/29; Obie ręce położył/ ná Ewányelią/ Aby mu ták Bog pomógł ná tę Profesyą. *StryjWjaz* C2, Dv.

»ręką (prze)żegnać, przeżegnany« = *wykon(yw)ać gest błogosławieństwa* [szyk zmienny] (2:1): *SkarJedn* 233; *SkarŻyw* 575; *Annas* przeżegna ręką łtroże/ kinąwłzy głową ná doł. *MWilkHist* D3v.

»ręką (rękoma, rękami) robić (*a.* (wy)rabiać, *a.* urobić), pracować, czynić, sprawić (*a.* sprawować), działać, wykonać; (u)czyniony, (u)robiony (*a.* wyrobiony, *a.* wyrabiany), sprawiony, działany; w ręku urobić, robiony« = *manufactus Vulg, PolAnt; implere manibus; operatus per manum Vulg; per manum facere PolAnt; manu conficere Modrz; manu laborare JanStat* [szyk zmienny] (40:4:4:4:3:1;27:10:2:1;1:1): *OpecŻyw* 13, 113v; *PatKaz III* 142v, 143; *Ambidexter, qui manu sinistra operatur aeque ac dextra, Eyner der do linck vnd recht ift.* Ktory obyemá rękómá roby. *Murm* 58; *GlabGad* D4; *SeklKat* X3v; Czemu nie ktorzy ludzie ręce lewe fubtilniejłze miewaią niżli prawe/ takież drudzi karłniawi á mankaci bywaią tak iż więcey lewą niż prawą ręką łprawuią. *GlabGad* D4; *BielKom* E7v; Tegoć dobrá nigdy rzemyęsnicy/ áni znáyą áni mogą myeć/ gdy nye głową/ ále rękami á nogámi robyą. *GliczKsiąż* H, H4; *LubPs* S4v, T6v, aa [2 r.]; *KrowObr* 212, 239; A byś dobrze y orał y rękami robił/ Rátuy chcefłzi by twoy łtan Pan Bog náwłzem zdołił. *RejWiz* 51; *Leop Sap* 3/14, *Act* 17/24, *Eph* 2/11; *BibRadz Iudith* 8/12[14], *Mar* 14/58, *Act* 19/26, 1.*Cor* 4/12, 2.*Cor* 5/1, *Eph* 4/28, *Hebr* 9/11; *BielKron* 98, 111, 261; *Factitius, Rękoma vczyniony á nie wedle przyrodzenia.* *Mącz* [114]a; *GórnDworz* L16; *RejPos* 22v, 24, 198v *marg*, 225, 227v, 257; *BudBib Sap* 14/8; *BudNT Eph* 4/28, *Hebr* 9/22[24]; *ModrzBaz* 24v; Ia rękóm [!] czynionym Bogóm/ drzewiányym y kámiennym/ ktorymełcie y wy podobni/ ofiáry czynić nie będe. *SkarŻyw* 40, 58, 227, 244, 245, 562; *CzechEp* 15, 85; *CzechEpPorz* **4v; *NiemObr* 84; *Factitius – Rękami vrobioni.* *Calep* 404b; *LatHar* 250, 709 [2 r.]; Ten ktory kradł/ niechay iuż nie krádnie: lecz ráczey niech prácuie/ robiąc rękómá łwymi co iełt dobrego *WujNT Eph* 4/28, *Mar* 14/58 [2 r.], *Act* 7/48, 17/24, 19/26, 1.*Cor* 4/12 (20); A kiedy ci co łól kopáią/ włáfnými rękami co vrobią [*propriis laboribus fecerint JanStat* 46]/ tedy Zupnik wełpółek z Báchmiłtrzem ma im piece z łciánámi dáć *SarnStat* 380, 380, 550 [2 r.], 1306 [4 r.]; *SiebRozmyśl* G2; *PowodPr* 19, 71; *SkarKaz* 3b, 82b, 384a, 454b [2 r.], 635a; *GosłCast* 23; *KlonFlis* A2 [2 r.]; *KlonWor* 55.

»rozłóżyć, rozciągnąć, rozkrzyżować, rozszerzyć ręce; rozkładanie rąk; rozpostrzone ręce« = *rozłóżyć ręce w gełcie bezradności; expandere manus Vulg* [szyk zmienny] (2:1:1:1;1:1): *OpecŻyw* 100v; *Leop Thren* 1/17; *Passis palmis, Rołzerziwłzy ręce.* *Mącz* 283a; połtáwá/ twarzą/ rozkládániem rąk/ będzie pokázował/ iáko wielkie rzeczy ná iego głowie záwiłły. *GórnDworz* L5v, Y7; *Philip/ rozłóżywłzy ręce/ rzecze.* *Przebog bráćia/ což džiwnego?* *MWilkHist* K2, C2v.

»sięgać (*a.* sięgnąć, *a.* dosiáć) ręką (rękoma, rękami); ręka [*czyja*] nie mogłaby dosiáć« = *apprehendere manu PolAnt* [szyk zmienny] (6:1): Sięgniłz támo ręką łsmiele/ Naydziełz łrebrá złotá wiele *BierEz* Kv; *BielŻyw* 105; Ręką łwoiá łięgnął [*Manum suam misit*] nieprzyiáciel do włzech pożádlivych rzeczy iego [*Jeruzalem*] *Leop Thren* 1/10; *BielKron* 72v; *OrzQuin* F4v; tego žiólká [*tj. pokrzywy*] mieyłki lud/ iáko rzeczy łwięconéy łzánuię: iż ręką gołá/ po nie łięgnąć nie łmie *SienLek* 197; *BudBib Lev* 14/21.

»rękę (ręce) spuścić (a. spuszczać, a. opuszczać)« [szyk zmienny] (6): tedy go drugi tatharzyn pod pachę ofzczepem przebodł/ tak że on iuż za martwé z konia fie pochylił łpuściwłzy rękę [*demisso brachio*]. *MiechGlab* 12; A gdy Moizéfz ręce wznioł ku Bogu przemagáli Zydowie/ á gdy ręce łpuścił przemagał Amálech. *BielKron* 31v, 31v [2 r.]; *RejZwierc* 264v; *SkarŻyw* 502.

»ręką (rękoma, rękami) się targnąć (a. targać (się)), rzucić się, szturmować; z rękami (z rękoma) się rzucić; ręce swoje kłaść, rzucić« [w tym: na kogo, na co (18)] = *zaatakować; inicere manus PolAnt, Vulg, JanStat; extendere manum PolAnt* [szyk zmienny] (10:4:1;2;1:1): on ręką gwałtowna na nyą łzyą yełth rzuczill mowyącz kv nyey małch pyenyadze *LibMal* 1544/93v; *MurzNT Mar* 14/46; *Leop Mar* 14/46; Ale mnie vchoway tego Pánie ábych fie miał tárgnąć ręką łwoią [*ne mittam manum meam*] ná pomázáncá Pánłkiego *BibRadz* 1.Reg 26/11; Tárgnęli fie rękómá ná Apołtoły/ y podáli ie do więźienia połpolitego. *BibRadz Act* 5/18, 1.Reg 26/9, 1.*Mach* 14/31, *Mar* 14/46; *BielKron* 66v; wielekroć przywodzą ludzie ktemu/ iż drugi nietelko tárgnie fie ręką ná tę białągłowę ktorą vmiłował/ ále y liebie łam o łmierć przypráwi. *GórnDworz* Mm4; *HistLan* F2v; *BudBib* 1.*Mach* 12/39; *CzechRozm* 229; [tym] co ná ten to Kościół náuka/ piorem/ ręką/ ogniem/ y mieczem łzturmuią/ mieycá w fercách/ y mieście wálzym nie dawaycie. *ReszPrz* 110; *LatHar* 720; *WujNT przedm* 19 [2 r.], *Mar* 14/46; IEłli Krześciánin ná któręgo Zydá rzući fie gwałtownie rękómá: wedle tego iáko práwá źiemie náłżey potrzebować będą/ niech karan będzie. *SarnStat* 255.

»trzymać rękę, za rękę, pod rękę« = *tenere manum Vulg; inniti manum PolAnt* (2:1:1): Ezop też z nim połpołu włtał: A trzymáiąc go zá rękę/ Náwiódł go ná dobrą łciełzkę. *BierEz* A3; Y trzymáiąc rękę dzieweczki/ rzekł iey: Tálithá kumi/ co fie wykłáda dzieweczko thoć powiádam włtań. *Leop Mar* 5/41, *Gen* 21/18; *BibRadz* 4.Reg 7/2.

»[w czym] ręce trzymać« = *pracować używając czegoś (1)*: Iam to łpráwił/ że wolny grzbiet maćie/ Ani w glinie rąk trzymacie. *KochPs* 122.

»ręką (rękoma, rękami) uchwycić (się) (a. chwytać się, a. pochwycić, a. zachwacić się), (u)jąć (się), ułápić, pojmać, porwać« = *tenere manu Vulg, PolAnt; adhaerere manibus HistAl; accipere manu PolAnt* [szyk zmienny] (10:8:3:2:1): [żurawie] Czałem też łami z łobą walczą rota na rotę, Tak barzo iż ie theż rękami może pochwycić. *FalZioł* IV 25b; y padł by był [*Salomon*] by fie był obiema rękómá niezáchwacił. *March*² D4; *HistAl* C; Lewą ręką ięłá [*Sinistram manum misit*] gwość/ á práwá kowálłki młoth *Leop Iudic* 5/26; *RejZwierc* 39; *BibRadz* 2.Reg 20/9, *Ier* 30/6, 2.*Mach* 14/46; á iáwłzy [*Samson*] obá łłupy rękómá/ trzáłnął imi *BielKron* 52, 56, 60, 92, 242v, 458; *KwiatKsiąż* Ov; *Apprehendere manu aliquid* Vchwycić fie czego ręką. *Mącz* 318a; *HistRzym* 92v; *BudBib* I 62b marg, 2.*Mach* 14/46; *Strum* K2v; *CzechRozm* 55; á obiema rękómá miecz viáwłzy łciął onęgo Ruliná iednym zámáchem *StryjKron* 310; ręką práwá włápiłá Chudźinę zapálczywie *GosłCast* 58; *KlonWor* 43; [*BusLic* 15v].

»ręki umknąć (a. umykać)« = *nie podać ręki (3)*: Krol wedle zwyczáiu przeciw niemu wyłzedł á rękę mu podawał: on mu twarz zmarłczywłzy/ ręki vmknął. *SkarŻyw* 510, 511; *KochAp* 10.

»umyc [od kogo] ręce« = *okazać, że się nie chce mieć z kimś nic wspólnego (1)*: [*Iwan kniaź moskiewski mówi*] Przeto daycie ręczniká/ ná miednicy wody: Bych vmył od nich [*obcych królów*] ręce/ niechcę snimi zgody. *BielKron* 426v.

»umy(wa)ć (a. o(b)my(wa)ć) ręce; umywanie rąk; nieumyte ręce« = *lavare manus PolAnt, Vulg* [szyk zmienny] (31;2;5): Czemu to twój uczeniowie iedzą chléb/ a ręku nieumywaia. *OpecŻyw* 55v, 89v, 132v; *WróbŻołt* 25/6; *MurzNT Matth* 15/20, 27/24, *Mar* 7/2, 3, 5; Y darmo ferce fwoye mam chować w tey czyfłtości/ A ręce fwe omywać w tey moyey nyewinności *LubPs Rv, G2; Leop Ex* 30/19; *BibRadz Lev* 15/11, *Ps* 25/6; ná Służbie ftał ánthwos [tj. *miska*] z wodą y ręcznik/ bo on [kniaz] vmywa ręce wnet gdy przywita cudzoziemce *BielKron* 435, 33v, 35v, 260, 434v; To fkończywfy Arcybifkup ręce vmywa/ á wfthawfzy Infułę zyawfzy/ mowi Confefsia. *StryjWjaz D4v; SkarŻyw* 334, 510; *CzechEp* 16; *ArtKanc E8; LatHar* 245, 699; A widząc Piłat iż nic nie pomogło/ [...] wzięwfy wodę/ vmył ręce przed pofpolftwem/ mowiać: Nie ieftem ia winien krwie tego fprawiedliwego *WujNT Matth* 27/24, *przedm* 36, *Matth* 15 *arg*, 15/2, 20, s. 64 (12).

»upaść (a. wypaść) z ręki (z ręku)« [szyk zmienny] (3): iednego czáfu vpadła mu [biskupowi] fzklenicá z ręki gdy mu [opatowi] nioł pić *BielKron* 323v; *HistRzym* 58v; Tenże Alexánder miał to w obyczáiu: gdy fpał/ dzierzał rękę nád miednicą/ á w ręce iábłko frebrne/ gdy bárzo vfnął vpadło iábłko z ręku *BielSpr* 42v.

»wieść (a. wodzić, a. powieść, a. wywodzić), prowadzić, przywiedziony, prowadzony za rękę (za ręce); ręką (rękomá) wieść (a. wodzić); pod rękę prowadzić« = *dare manum, ad manus trahere Vulg* [szyk zmienny] (5:1:1:1;2;1): Sędzia powiedzie go [podwojskiego] zá rękę ku mieyfcu fadowemu *GroicPorz* g3; za rękę przywiedziony [ad manum deductus] od towarzýfłow/ przyfledem do Dámáfłku. *Leop Act* 22/11; sliadł Pipinus/ iał pod Papieżem koń/ y wiodł fwymi rękomá áż przyfzli do páłacu. *BielKron* 168; *HistRzym* 26v; *SkarJedn* 217; *MWilkHist* F3v; z woza ia zsadził y dokoscioła pod rękę prowadził. *ActReg* 83; *WujNT Act* 11/8, 13/11, 22/11; *JanNKarKoch* E3.

»ręką władać« (3): *ZapWar* 1507 nr 2033; á tám [w gospodzie] dognawfzy go do vpáści/ iż y ręką/ y nogą władać niemogł/ [...] bárwierzá hnet ktoremu vfał przyzwał *Górndworz* S8 [idem] *WerGość* 250.

»włożyć (a. położyć), wetknąć, wściągnąć (a. wściągać), wpuścić, wprawić, wrazić, kłaść rękę (ręce); włożenie ręki« [w tym: w kogo, w co (18), do czego (3), na co (3), na czym (3)] = *ponere manum PolAnt; mittere manum HistAl, Vulg; admovere manum Mącz* [szyk zmienny] (20:2:2:1:1:1:1:1): mily Iezus/ rzékł ijm [apostolom]: Ktory wfciągnie femną rękę w miśę/ ten mie zradzi. *OpecŻyw* 94, 94, [170]v; *FalZioł* V 23b [2 r.]; nátychmiałt gdy Alexander lift poczał czítáć/ włożywfy fwoię rękę w wor wziął onego maku *HistAl* C7v; po rámię rękę w ogień wraził. *RejZwierc* 42; zoftáwione od pierfi dzieciátko włoży rękę fwą [manum suam extendet] do iáfkinie Bážylifzkowej. *BibRadz Is* 11/8, *Iob* 40/27; *BielKron* 28v, 106, 125v, 127; Homo manuleatus, Ktory włożył ręce w rękawy. *Mącz* 209b, 234b; *SienLek* 186v; *RejZwierc* 86v; *Strum* E4; *SkarŻyw* [237], 479; [jeżeli] nie włożę ręki mey w bok iego/ nie vwierzę [Vulg Ioann 20/25]. *MWilkHist* Lv [przekład tego samego tekstu: *OpecŻyw* [170]v, *WujNT*], Lv, L2, L2v; *ZawJeft* 20; *Phil* C2, C4, D; *WujNT Ioann* 20/25.

»ręce włożyć (a. wkładać, a. kłaść, a. położyć); ręki (rąk), ręku włożenie (a. wkładanie, a. kładz(i)enie); wkładający rękę (ręce); ręka bywa włożona« [gest błogosławieństwa, poświęcenia, mianowania] = *inponere manum Vulg, PolAnt, Modrz; dimittere manus Vulg* [szyk zmienny] (98;66:1;3;1): *OpecŻyw* 173; a maiąc lutoftz Iozef nád nýą [panną]/ włożył rękę fwą na głowę ieý ý bogoflawił ia *HistJóz* B4v, Ev; *MurzNT Mar* 6/5, 8/23, 25; Abowim gdyż nye fá wedle porządku

ápoftolŕkyego wyŕŕŕfey námyenyonego ŕtáwyeni á ŕwyęceni/ żadney władzey/ ktora od ducha S. przez wkładáne rąk biskupich/ yákoŕ ŕlyŕłá/ daná bywa/ nyemáya. *KromRozm III* K8v, F3, H8v, I3 [2 r.], I3v [3 r.], I4 (15); Przefto wezmicie moc kłásć ręce ná opętáne/ áby přes kładzienie rąk wálzych/ duchowie nietzysci/ od ciał ludzkich vćiekáli. *KrowObr* 120, 82, 123, 124 [2 r.], Vv; *Leop Matth* 9/18, *Mar* 5/23, 6/5, 10/16, *Act* 13/3, ZZ3v; *BibRadz Mar* 7/32, *Luc* 13/13; Iakob położył rękę práwą ná młodszy [synu *Józefa*] Eŕfráim á lewą ná ŕtárŕzym *Mánálŕen*/ y błogoŕłáwił im mowiác: [...] *BielKron* 18, 18, 38v, 43v, 87, 142, 161; *OrzQuin* G3v, L3v; *RejAp* 16; *RejPos* 22, 23, 102v, 149v, 153 (13); A iż thež v ŕtárych przodków náŕzych kładzienie rąk było vpominkiem y znákiem przymiérza álbo iednánia: przetóz tež gdy przy rozgržélzeniu ná człowieka pokuthuiácého ręká bywa włożóná/ znak pewny ieŕt: iż gržélŕny pokutuiający człowiek/ iuž ŕye z panem Bogiem y z Koŕciołem ŕwięthym poiednáł y porównáł. *BialKat* 375v, 263v; *KuczKat* 245 [2 r.]; *WujJud* 159v [3 r.], 160v [2 r.]; *WujJudConf* 146v; *BudBib Deut* 34/9; *BudNT Mar* 8/23, 25, *Act* 6/6, 8/17[18] [2 r.], 18[19]; *CzechRozm* 105v, 189v, 258v; *ModrzBaz* 139v; *SkarJedn* 31, 48; Bo gdy opętáne wodzono do niey [*Maryny*]/ modlitwą á rękú ŕwoich kładzienim/ leczyłá ie/ á Dyabły wyganiáłá. *SkarŻyw* 183, 134, 309, 319, 320, 354 (12); *StryjKron* 161; *ReszPrz* 43; *ReszList* 181; *LatHar* 538; Pánie corká moia dopiero ŕkonáłá: ále podž/ wlož ná nię rękę twoię/ á ožyie. *WujNT Matth* 9/18; Rąk wkładanie/ ŕłowá ŕá táiemne/ ktorými bywa potwierdzon/ ná vrząd kápłáńŕki obrány *WujNT* 453, *przedm* 38, *Matth* 19 *arg*, 19/13, 15, s. 80 (65); *SkarKaz* 206a, 417b, 421b, 608b; [Rękú wkładaniem łáŕká Krztu bywa poŕwiadczoná *HerbOdpow* Ee5v].

»włóżyć (a. położyć) rękę (ręce) na głowę (a. na głowie) [czyjej a. komu]; włóżyć [na kogo] rękę« [w Biblii: czynność rytualna przed złożeniem krwawej ofiary, stąd: skazać na śmierć] = *ponere manus super caput Vulg; coniungere manus super caput PolAnt* [szyk zmienny] (12;2): Wywiedz bluźnierzá precz z obozu/ á niechay wŕŕŕŕŕy kthorzy ŕŕŕŕŕeli/ wložą ręce ŕwoie ná głowę iemu *Leop Lev* 24/14, *Lev* 1/4, 8/14, 18, 22; A ŕtánáwŕzy w posrzod zboru fáłŕzywi Sędzyowie/ Położyli ŕwe niewiernie ręce ná ieŕ [Zuzanny] głowie. *KochZuz* A4; *BibRadz Lev* 3/2, 8, 13, 4/4; Ofiárował Aaron y ŕynowie iego Cielcá zá grzechy/ położywŕzy ręce ná głowie iego rzázáli go. *BielKron* 37v; Abowiem then ŕwięty á niewinny báránek dał wylác zá grzechy náŕze onę ŕwięthą á niewinną krew ŕwoię. A mychmy wŕŕŕŕŕy wložyli nań ręce ŕwoie/ á ociáżywŕzy go grzechy ŕwoiemi/ puŕćiliŕmy go ná ŕrogą puŕzczá *RejPos* 103; *BudBib 2.Par* 29/23, *Dan* 13/33[34].

»włóżyć (a. założyć) rękę (ręce) na głowę« [gest rozpacz, żalu] [szyk zmienny] (4): Thedy *Thámár* poŕypálá głowę ŕwą prochem/ á rozdárłá ná ŕobie pŕtrą ŕukniá/ y wložywŕzy ręce ná głowę ŕwą [et *posuit manum suam super caput suum*] ŕŕłá krzyzcąc. *BibRadz 2.Reg* 13/19 [przekład tego samego tekstu: *BielKron, BudBib*]; *BielKron* 71v; *BudBib 2.Reg* 13/19; A oná zwieŕŕwŕzy na ŕtoł głowę/ á ręce ná nię wložywŕzy: płákác rzewno pocžłá *SkarŻyw* 252.

»włóżyć (a. kłásć) za nadra ręce; rękę za nadry mieć; kryć rękę do zanadrz« = *nic nie robić; insertare manum in sinum Mącz* [szyk zmienny] (3;1;1): Kryie leniwiiec rękę do zánadrz ŕwoich [*Ascondit piger manum suam in sinu*]/ á ŕpracuie ŕię nioŕác iá do gęby. *BibRadz Prov* 26/15; *Manum habere sub pallio*, Rękę zá nádry mieć/ To yeŕt leniwie á gnuŕnie ŕie ŕprávowác *Mącz* 209a, [388]b; [człowiek leniwy] Z bárłogu wŕtánie: tám iuž myŕŕi nie ochotne/ Wložý zá nádrá ręce/ ręce nierobotne. *KlonWor* 34.

»włożyć rękę na usta« = *umilknąć*; *ponere manum super os PolAnt* (2): Ieśli rozumiesz/ odpowiedz bliźniemu thwemu: nierozumieszli/ włoż rękę ná vftá twoie [*sit manus tua super os tuum*]/ by cie niepodchwycono w słowie nie bącznym á nie mądrym *Leop Eccli* 5/14; *BudBib Mich* 7/16.

»ręce (w)rzucić, włożyć [na kogo]« = *pochwycić kogoś* [szyk zmienny] (6:1): *OpecŻyw* 106; *MurzNT* 158v *marg*; Y przykazał Ioiádá Setnikom ktorzy byli nad wojskiem/ rzekąc: wywiedzcie iá [*Atolię*] z kościoła/ [...] Y włożyli ná nię ręce [*inposueruntque ei manus*]/ y wypchnęli iá ná drogę kędy konie chodzą/ wedle pálacu/ y támże iest zábitá. *Leop 4.Reg* 11/16; Przepádli nań [*na Pana Jezusa*] we zbroi/ iákoby ná złego/ [...] Gdy nań ręce wrzucili/ począł Piotr Páná mścić *ArtKanc* D12; *WujNT przedm* 19 [3 r.].

»wyciągnąć (a. wyciągać, a. ściągnąć, a. [ścięgać]), podać rękę (ręce); wyciągnięcie ręki (rąk); wyciągnięte (a. ściągnięte) ręce; ręka rościągniona« = *extendere manum HistAl, PolAnt, Vulg; mittere manum HistAl, PolAnt; porrigere manum Mącz* [szyk zmienny] (75:1;2;2;1): Zátym rzekł pán Iezus onému niemotznému suczá rękę maíacemu: Wycięgni rękę twoię. *OpecŻyw* 51v, [170]v; *BielŻyw* 81; ściągnął nátychmiałt [*Aleksander*] rękę swoię do niego [*do konia*] przez kratę/ á koń też ściągnął do niego łzyię *HistAl* B, A2v; *MurzNT Matth* 12/13, *Luc* 5/13; *KrowObr* 49v; A gdy Angioł Boży wyciągnął rękę swoię ná Ieruzálem áby w nim wytrácił lud/ zlutował fie Pan nád vtrápieniem ludu *Leop 2.Reg* 24/16, *Gen* 8/9, *Ex* 8/17, 14/16, 21, *Deut* 25/11, 3.*Reg* 13/4 [2 r.], *Ez* 10/7; Tedy támże Ieremiałz ściągnáwłszy rękę práwą/ podał Iudałzowi miecz złoty *BibRadz 2.Mach* 15/15, *Gen* 3/22, 8/9, 19/10, *Ex* 14/16, *Ez* 10/7, *Luc* 5/13; ktory [*Dionizjusz Tyrannus*] gdy był w ieden Kościół wżedł/ w ktorym Bálwáni z ściągnionemi rękámi ftali/ [...] ná tho pátrząc Dionyzyus/ rzekł ku łwym: [...] *OrzRozm* Ov; ále S. Florian nie daleko ich [świętych *Wawrzyńca i Szczepana*] leżąc ściągnął rękę/ dáiąc znák iż chce do Polłki/ ktorego z wielką rádością przywieźli *BielKron* 357, 29, 29v, 82v, 122v, 400v; *Exp*porrigere manum, Wyciągnąć rękę. *Mącz* 351a, 351a, 354c, 445b; *SienLek* 22v; Tákże po roku/ gdy fie tákiez krol vmywác chciał/ y pierścienia iuż począł zdeymowác s pálczow/ ściągnął on dobry sługá/ rękę po nie. *GórnDworz* B2v; Pierwłzy obraz [*tj. postać na obrazie*] miał ręce wyciągnięte ku ludziom. *HistRzym* [2], 2v [2 r.], 3v [2 r.]; *RejPos* 45; Bądż łzczodrobliwym przyacielowi niłz vmrzelz/ á wedle możności twoiey wyciągay rękę swą dáwáiąc mu [*et secundum potestatem tuam porrige, et da ei*]. *BudBib Eccli* 14/13, *Gen* 22/11, *Ex* 7/19, *Iudic* 15/15, *Ez* 10/7, *Eccli* 15/16[17] (9); *BudNT Ioann* 21/18; Zátym kazał [starosta] obiémá [*tj. Aleksandrowi i Antoninie*] ręce obciác/ á oni ochotnie ręce podáli *SkarŻyw* 444, 113, 141, 153, 261, 270 (9); *MWilKHist* B4v, Lv, L2v; *CzechEp* 206; *LatHar* 269, 693; Gdyś był młodszym/ łameś się opáłował/ [...] lecz gdy się łtarzeielz/ wyciągnielz ręce twe/ á inny cię opáłze/ y poprowadzi gdzie niechcelz. *WujNT Ioann* 21/18, *Matth* 8/3, 12/13, 49, 14/31, 26/51 (12); Iełtci ná tym błogósláwionym drzewie owoc żywotá/ ále potrzebá pón rękę wyciągnąć. *WysKaz* 26; [KsięgiEklez K2v].

»wyciągnąć (a. wyciągać, a. ściągać, a. ściągnąć itp.) ręce (rękę)« [*jako gest towarzyszący modlitwie, prośbie, błogosławieństwu*] [w tym: k(u) komu, ku czemu (11), do kogo (5), na kogo (1)] = *extendere a. expandere manus Vulg, PolAnt; protendere manus PolAnt* [szyk zmienny] (25): *Expandi manus meas ad te*: [...] Rościągnálem ręce moje ktobie panie boże *WróbŻółt* 142/6; A gdy wyciągnięcie ku niebu ręce wálłe/ odwrocę oczy łwe od was *Leop Is* 1/15 [*przekład tego samego tekstu: RejPos* 342, *LatHar* +10v];

BibRadz 2.Mach 15/12; BielKron 29v, 38; Tendere manus, Ściągnąć ręce/ łaski á zmiłowánia żędac. Mqcz 444a; Bo fluchay co tu Ewanyeliftá piŕze/ iż Pan twoy roŕciagnáwŕzy ręce ŕwoie/ poŕegnał y vbłogofłáwił wŕzytki wierne ŕwoie. RejPos 136v, 342; BiałKat 356; WujJud 239; BudBib 3.Reg 8/22, 38; Paná ia wzywác będe/ dokádem żywy: [...] Do tegom ręce ŕciágał w nocné ciemnoŕci. KochPs 113, 131, 143, 197; SkarŻyw 498; OrzJan 99, 112; Y w nocy ku iego [Pana] ŕwiętemu mieŕzkániu ręce wálze ŕciágayácie LatHar 62, +10v, 170; WujNT 297; GosłCast 20, 74.

»z ręki (z rąk, z ręku) wydrzec (*a. wydzierac*), wyrwac (*a. porwac*), wyrwany, wydart« = *e(x) manibus convellere a. recipere Mqcz; rapere de manu PolAnt [szyk zmienny] (9:4:1:1)*: tamŕe p. pisarz płocki wyrwawszy z ręku tego p. Makomaskiego regest przez p. sędziego podany powiedział, ŕe [...] *ZapMaz II G 97/89v; TarDuch [C4]; á [Aleksander] porwáwŕzy pochodniá roŕpaloná z ręku [accipiens flameam faculam de manu] niektorego Perfe/ ná ŕwoy koń wskoczył HistAl F3; Piŕze S. Grzegorz w niektorym Dyáлогу/ iŕe Dyabel iednemu Oycu wyrwał dziecię w piáci lećiech z rąk/ gdy przyŕyęgáło á błuŕniło Páná Bogá GroicPorz 114v, gg2v; OrzList h3, h3v; BibRadz I 281b marg; ociec ŕynowi/ á ŕyn oycu z ręku wydzyeráł ítráwę. BielKron 147; Mqcz 36a, 478c; BudBib 2.Reg 23/21; CzechRozm 226v; SkarŻyw 478; BielSen 9.*

peryfr. »z kalety nie wyjmowác ręki« = *miec ciágle wydatki (2)*: Iuŕ s kálety nie wyyumuy/ nigdy ŕwoiey ręki/ Pożywiefz ná ten vraz/ we dnie w nocy męki. *BielSat Ev [idem] BielRozm 33.*

»z ręki (z ręku, z rąk) wypáŕc (*a. padać*)« [*szyk zmienny] (4)*: Aus den henden fallen. Wypáŕc z ręku. Cadere de manibus. *Calag 48b; Temu czálzá z rąk wypádlá/ Ięzyk zmilknął/ á twarz zbládlá. KochSob 66; PudłFr 69; Miecze im z rąk pádály Zawjeft 14.*

»wyrwac ŕię, wydrzec ŕię z rąk« = *uwolnić ŕię; eruere de manibus Vulg (2:1); Leop Prov 6/5 [2 r.]*; Opierał ŕię opŕes [*tj. szalony*]/ rzekomo niechćiał do obrázá/ á gdy go gwałtem przywiedli [*ludzie*]/ rzućil ŕię ná ofiárę/ wydárwŕzy ŕię im z ręku *WerGoŕc 217.*

»ręce wysmukowác [= *obnaŕzac*]« = *zakasywác rękawy (1)*: Włáŕnie iáko chłop ná wŕi kiedy ŕię powádzi/ A w kupie iáko bydló probuiá ŕię rádzi. Tám ŕwego winowáycę z dawná vpátruie/ Náŕiek o ziemię oŕtry/ ręce wyŕmukuie. *KmitaSpit B4.*

»rękę wywinác [= *zwichnác*]« (1): gdy kto nogę albo rękę wywinie/ Na to teŕ piana ŕwieŕza kiernozia z oczthem pomaga. *FalZioł IV 4a.*

»(jako) z ręki (z rąk, z ręku) wziác, brać, przyjác (*a. przyjmowác*), biorący« = *accipere de manu Vulg, PolAnt; suscipere de manu Vulg [szyk zmienny] (21:6:3:1)*: Drudzy lepak [*Żydowie*] wziáwŕŕy mu [*Jeŕusowi*] z ręku trcinę wglowę go bili *OpecŻyw 128v, 2v*; Tedy wziáwŕŕy káplán koŕz z ręku twoich/ połóży przed ołtarzem Páná Bogá twoiego *Leop Deut 26/4, Lev 8/28, Eccli 50/13; BibRadz Ier 25/28*; Po Przyŕiędze pothym/ Koronę/ Miecz/ Sceptrum/ Stolec Krolewki/ z rąk Papięfkich [*król*] wziáł. *OrzRozm F4; BielKron 37v, 63v; OrzQuin S4; RejAp 87, 88; GórnDworz T7*; Widziałám páná mego biorącego iáłmuŕnę z ręku moich *HistRzym 83, 77, 125 [2 r.]*; *RejPos 90, 124; RejPosWiecz³ 97v; BudBib 4.Reg 19/14, Eccli 50/12[13]*; Nic niemiefkáiąc przyiáł [*król Zygmunt August na łóŕu ŕmierci*] prawdzíwe á íftotne ciáło Pánŕkie zwielkim naboŕeńŕwem z ręku iegomoŕci Xiędzá Fránczyŕcá Craŕińŕkiego Biłkupá Cráco(wskiego) *BiałKaz M4v; BudNT Apoc 10/10; SkarŻyw 118, 290; KochWz 136; WujNT Apoc 10/8, 10; PowodPr 44; SkarKaz 80b.*

»w rękę (w ręce) wziąć, brać (*a. obrać, a. nabrać*), ująć; do ręki (do rąk, do ręku) wziąć, nabrać (*a. odebrać*); ręką (rękomą) brać (*a. nabrać, a. wybrać*), wziąć« = *in manum sumere Mącz, Modrz; capere manu, tollere in manu Vulg; in manu accipere, descendere super manum, ferre ad manus a. in manu PolAnt; capere in manu Mącz* [szyk zmienny] (42:10:1;12:2;6:3): á gdy ie [ziele świni pysk] wezmiesz w rękę á dmuchniełz nanie/ tedy on mech opierzchnie á główka zoftanie iakoby mnich *FalZioł I 92c, I 153b; BielŻyw 55; RejKup t8; [Judyta] Wzyęła w lewą rękę goźdź á w prawey młot dzyerzálá/ Okrutnemu Zizarze frogá ránę zádálá LubPs hhv, gg6v; GroicPorz z4 [2 r.]; Leop *A3v, 1.Reg 16/2, Ez 21/19; Wnidź miedzy kołá ktore fą pod Cherubiny/ á nábierz pełno w ręce fwoie [et imple manus tuas] węgla ognińtego z pośrzod Cherubinow *BibRadz Ez 10/2, Gen 22/10, 24/18, Iudic 14/9; á on [czart] prawą ręką duřę do gęby przytyka/ á lewą ręką z dołu drugą bierze BielKron 460v, 157, 262; Mącz 34c, 432b, 505c; SienLek 74; RejAp 196; iż był po Włofku piány reyeftr/ wziąwfy go fam w rękę/ kazał/ áby mu kto s Polakow co tám byli/ ná Polńkie przetłumáczál. GórnDworz O6, Fv, Kv, Ov, P3, P6, V5; HistRzym 12; RejPos 88, 280; A ták [staruszek] wziąwfy kořtuřek w rękę wyřzedł z domu *HistLan B4; RejZwierc 113, 187v; BielSpr b2; KochMon 31; Tedy wzięli ręką fwą owocu (oney) ziemie/ y przynieřli do nas BudBib Deut 1/25; Nábierzćie řtráwy do rąk wálznych ná drogę BudBib Ios 9/11, Gen 22/6, 32/13, Ex 7/15, 15/20, 34/4 (15); CzechRozm 237v; ModrzBaz 80v; SkarŻyw 51, 456, 483, 560; StryjKron 607; CzechEp *3; Skoro w rękę wezmę czáfzę/ Wnet zeľbá trořki wyřtráfzę KochFr 92, 75; KochDz 107; KochMuza 27; KochWz 139; ReszPrz 32; Ludzkie řtránié/ pátrzay iáko idźie/ Gdy Bóg nie raczy/ w pożytek nie przydźie. A kiedy ón chce/ naydá ćie y domá: Przyniołá dořýć/ iedno bierz rękómá. PudłFr 28; A ty řliczna Errato/ weź do ręku złotą Cytrę/ á bądź gotowa wygráwáć z ochotą OstrEpit A2; WyprPl Bv; LatHar +11v, 456; RybGęřli B4v; WysKaz 8; PowodPr 50; CiekPotr 30.***

»za rękę (za ręce) wziąć, jąć (*a. ująć, a. pojąć*), uchwycić; (u)jąć (*a. objąć*), wziąć, uchwycić, pojąć rękę; wziąć pod rękę« = *apprehendere manum Vulg, PolAnt; tendere manum HistAl; tenere manum Vulg; invadere a. prehendere manum PolAnt* [szyk zmienny] (32:17:2;10:6:1:1;1): *MetrKor 37/4 [3 r.]; A potym go [kupiec Ezopa] zá rękę wźiał/ K miářtu z nim řpołem poćiągnął. BierEz A4v; OpecŻyw 43v, 54v; FalZioł V 12v; á rzekřly tho więłá go zá práwá rękę [apprehendit eum per dexteram] y w wiodłá go do páłacu *HistAl L8, F2, L7, L7v, L8v; A on poiąwřly za rękę tegoto nie widomego/ wywiódl go precz MurzNT Mar 8/23, Mar 5/41; GroicPorz 13; Leop Is 42/6, Matth 9/25, Act 3/7; BibRadz Gen 19/16, Act 23/19, 28/3; BielKron 17, 59v, 97v, 125, 242v (8); Gladium educare conantis dextram moratur manum, Chćacemu mieczá dobyć vchwycił go zá prawá rękę. Mącz 232d, 317d; HistRzym 20v, 46v, 73v; RejPos 175, [226]v [2 r.], 227, 255, 282v; HistHel C4v; BudNT Mar 8/23, Act 23/19; A mátká wziąwřly corkę fwoię zá rękę/ prowadzila iá przed obraz Pána nářzego SkarŻyw 224, 100, 171, [237], 374, 429 (11); CzechEp 124; KochSz C2; ActReg 84; GrabowSet K3; LatHar 568; A wiąwřly rękę dzieweczki/ [Jezus] rzekł iey: [...] Pánienko (tobie mowię) wřtań. WujNT Mar 5/41, Matth 9/25, Mar 1/31, 8/23, 9/27, Act 3/7 (9); SkarKaz 123a; KlonWor 42.**

»wziąć, brać, wzięť na ręce (na rękę)« = *accipere in ulnas Vulg* [szyk zmienny] (13:1:1): wzięła [Maryja] na ręce fwoie řynáczka/ řnádź boiáťz řie by nie Herodowa czeládz iechala ku zabiciu dzieciátka. *OpecŻyw 24; RejZwierc 106; Kryřtus w tym kořćiele po wtore zmurowánym od Symeoná*

był ná ręce wzięt *BielKron* 265, 28, 138; *GórnDworz* R7; *HistRzym* 70v; *RejPos* 55v, 142, 305; Potym obłápiwłszy ie [*Jezus małe dziatki*]/ á ná ręce wzięwłszy [*manibus eis impositis*]/ winłzował im włzego dobrá. *ModrzBaz* 10; *LatHar* 403; *WujNT* 158 *marg*, *Luc* 2/28; [*chora Jempсар mówi:*] Blerzćie mie ná fwé ręce/ bierzćie vmęczoną/ Podnieśćie zfráłowána/ nędzną/ y zemdloną. *GosłCast* 24.

»zabi(ja)ć (się) (*a. bijać, a. przebić, a. pobić*), zamordować, żywota (*a. gardła*) pozbawić, śmierć zadać, zabicie (*a. zabijanie*), przebity ręką (rękami); ręka zabiła« = *interficere manu HistAl, JanStat; occidere manu HistAl; percutere manu PolAnt; manu trucidari Modrz* [*w tym: swą (20), własną (10), swą własną (2)*] [*szyk zmienny*] (*37:2:2:1:2:1;1*): *RejJóz* O4v; Niezabiay bratha thwego/ ręką/ kaznią ani radą. *SeklKat* B3, Iv; Wielki Cefarzu my ieftełmy ktorzyłmy Dariuła rękoma włáwnemi zábili. *HistAl* G4v, L8; *GroicPorz* ll; *BibRadz* 1.Reg 18/17; A łam [*cesarz Aurelianus*] iednego czáfu łwoią ręką (iáko o nim piłzą) czterdzyeści y ośm Illirykow/ to iefł/ Słowakow zabił. *BielKron* 153v, 110, 154, 252, 320, 336v; *eadem sibi manu vitam exhausisse qua mortem saepe hostibus obtulisset. Tąż ręką żywotá pozbawił/ którą wiele nieprzyacielóm żywot wydźierał. Mącz* 232b; *RejAp* 179v; *GórnDworz* Z5v, Hhv; *HistRzym* 86; Azałz to iego nie naywiętłza krotochwilá/ co iedno vpátrzy oczymá łwemi/ zabić á zámordować rękami łwemi/ chocia y mu tego żadna potrzebá nie będye. *RejPos* 247; *BudBib Iudith* 13/18[19]; *Paprpán* A4v, Gg2; *ModrzBaz* 23v; *SkarŻyw* 478, 479, 569; *StryjKron* 752; *CzechEp* 47, 173; To prawdá/ że łwą ręką śmierć zádála łobie *KochDz* 108; *KochWz* 138; *BielSjem* 8; *ArtKanc* M4; *ZawJeft* 40; *RybGęśli* C4v; *SarnStat* 506 [2 r.], 647, 932, 933; *SkarKaz* 311b; *GosłCast* 32, 60, 70; *PudłDydo* B5v, B6.

»ręce [*na kogo*] zamierzać« = *chcieć bić, karać cielesnie (1)*: Nychayby nye obawyáli łie [*rodzice*] rąk łwoich ná nye [*na synów*] zámyszerzác *GliczKsiąż* E6v.

»złamać rękę (*a. połamać ręce*); złamana ręka (*a. połamane ręce*); ręce się połamały« = *fracta manus PolAnt* [*szyk zmienny*] (*3;3;1*): Plałtr barzo dobri: gdyby kto złamał nogę albo rękę/ albo ktorą inłzą kołć. *FalZioł* V 106v; *GórnDworz* P5v; Azałz nie widamy rąk/ nog połamánych? *RejZwierc* 151v, 132v, 144v; *BudBib Lev* 21/19; łalá łię z nimi zápádlá/ y iednym łię ręce/ drugim nogi połamały. *SkarŻyw* 573.

»złóżyć (*a. składać*) ręce, rękę z drugą społem; rąk składanie (*a. złożenie*); ręce złożone« [*gest prośby albo modlitwy*] = *tendere manus Mącz, Modrz* [*szyk zmienny*] (*10:1;4;1*): I iefłtze flożywłszy ręce mowłz dáley w tymże Kanonie ták: Połwięć prośimy Pánie tę offiáre *KrowObr* 170, 123v [2 r.], V v; kthore [*niewiasty*] wyrzawłszy náłze/ złożywłszy ręce/ prośły náłzych áby ich rátowali. *BielKron* 442; Manus supplices ad caelum tendere, Złóżywłszy ręce k niebu ye podnośić. *Mącz* 444a, 209a, 434c, 445b; *ModrzBaz* 144; Prośbá zá kádźidłó/ rąk złożenié/ pánie/ Niechći zá wieczorną dziś obiédnią łtánie. *KochPs* 205; *SkarŻyw* 580; *OrzJan* 99, 112; *SiebRozmyśl* H4; Choćia te gwiazdy nie raz iuż widźiály Pogrzęzłe Nawy/ rozbite o łkály/ Nie raz przed nimi Szyper ręce łkładał. *KlonFlis* B4.

»zmachnąć (*a. machać*) ręką; kiwanie rąk« = *elevare a. postulare manum PolAnt* (*3;1*): *BudBib Iob* 31/21; Páweł łtoiąc ná włchodzie/ zmachnął ręką [*annuit manu*] ludowi *BudNT Act* 21/40, *Act* 19/33; muśi tákı słow/ kiwania głowy ábo rąk/ y połtawy tych/ ktorzi go więc wıtáią albo przyimuią/ pilnowác *ModrzBaz* 56v.

»za ręce związać (a. przywiązać), związany; ręce związać, mieć związane; ręce były związane; zwiążanie ręką« = *ligare manus Vulg, PolAnt [szyk zmienny] (6:1;6:1;2;1): TarDuch B7; SeklKat T*; Tedy rofkazał Krol flugam: Zwiążawłfy go zá nogi y zá ręce/ wrzucicie go do zewnętrznych ciemności *Leop Matth 22/13 [przekład i nawiązania do tego samego tekstu: TarDuch, SeklKat, BibRadz, RejPos 238, 241, 248, 249, WujNT, SkarKazSej], Iudith 6/9*; Gdy było ná pokoiu/ prze bog go prosiła [żona męża]/ By mu nogi zwiążála/ że ia móc vczyła. A łobie opák ręce/ ná pámięć onego [zmarłego pierwszego męża]/ Mowiąc: żeć to łwięta rzecz/ więżenia Páńłkiego. *RejFig Aa5*; Ręce twoie nie byłyć zwiążáne [*Manus tuae non erant ligatae*]/ áni nogi tve okowane w pęćá *BibRadz 2.Reg 3/34, Matth 22/13; RejPos 238, 241, 248, 249, 353v; SkarŻyw 368; WujNT Matth 22/13, Ioann 11/44, Act 21/11; SkarKazSej 672a*.

Wyrażenia: »chutka ręka, ręce ręce« = *promptus manus Mącz [szyk 1:1] (1:1): Mącz 325b*; Káżdá nácyá ma ták wiele domá Zywności/ gdy iey nábywá rękómá Rączymi/ że łię obeydzie bez dworfkich Potraw zamorfkich. *KlonFlis C*.

»członek [= *palec*] ręki, u ręki« = *articulus manus Vulg (4:4)*: Theż bolenie członkow v nog y v rąk Czarna Halena z łokiem łopianowym zmiefzana: vłmierza *FalZioł III 2c, I 19a, III 12b, V 75 [2 r.], 75v*; Przetoż od niego [*Boga*] pošlan iełt/ członek ręki/ ktory nápiłá oto to/ co łie wyráziło. *Leop Dan 5/24, Dan 10/10*.

»dłóń ręki (ręku), u ręki« (2:1): *ZapWar 1521 nr 2271, 1545 nr 2629*; ACżkolwie łá niektorzy czo mieniá aby rzeczy przyłżłe mogły być poznawane po liniach, to iełt, brozdach niektorich ná dłoni rękú przyrodzonych y wyrażonych, włzakoż ia iako themu łie nie przeciwię, tak też niebarzo dowierzam *GlabGad P*.

praw. »gwałtowną ręką« = *gwałtem, przemocą; manu violenta JanStat [szyk 4:3] (7): [Rzepecki] dom Byenyaka Zayączkowlkiego yełth nadyachall y łnyegołch gwałthowna ręką Mathką łwoyá wlałłna vnyołł *LibMal 1546/111, 1544/93v*; dla tego vłtáwiamy: iż gdy kto włzedłzy w dóm czyy ręką gwałtowną gołpodarzá álbo żonę/ álbo łyná/ álbo łługę iego zábiie/ tákowy iełli bęđzie pozwan do łádu zamkowégo/ nieináczyé ma byđż pokonan/ iedno miánowániém ósmmnaście łwiátków *SarnStat 506 [idem (4)], 506, 647, 932, 933*.*

»lewa ręka« = *manus sinistra Miech, PolAnt, Mącz, Vulg; laeva Mymer¹, Mącz, PolAnt; sinistra Mącz, Calep; laeva manus Vulg [szyk 57:22] (79)*: Ia kom ya [...] nyeprzyyechal [...] dogospody do thwey anym thoby rany krwavey narące lyevey zadal gwałthem [...] thakomy bog pomoszy. *ZapWar 1503 nr 1927, 1503 nr 1926, 1931, 1504 nr 1920, 1505 nr 1994, 1508 nr 1991 (22)*; Nikodém ku lewé ręce [*Chrystusa ukrzyżowanego*] łie rzucil/ ktorá odbiwlly/ ku nogám łie przybliżył. *OpecŻyw [155]*; Leva. Linckehandt. Lewa ręka. *Mymer¹ 22v; FalZioł V 33v, 58v [2 r.], 59, 76v*; Czemu nie ktorzy ludzie ręce lewe łubtilniejłze miewaią niłzi prawe *GlabGad D4, D4 [2 r.]; MiechGlab 12; LubPs hhv; KrowObr 124; Leop Lev 14/15, 17, 26, 29, Iudic 5/26, Cant 2/6*; A ziąwłzy koronę z głowy krolewłkiej/ włóżyłá ia ná łię/ y biłá krolá lewą ręką. *BibRadz 3.Esdr 4/30, Cant 2/6, Ez 39/3; BielKron 37, 99v, 160, 242v, 319 (8)*; Scaena, Latine dicitur sinistra, Lewa ręká/ mańká yáko niktórzi zowá. *Mącz 370a, 7c, 183a, 395b, 448a; SienLek 23, 39v, 54; GórnDworz P6, li3v; RejPos 144; BielSpr*

5v; *BudBib Lev* 14/15, 16; *CzechRozm* 258v; lewą ręką vderzył wtłufte ładło iego *SkarŻyw* 558, 558, 560; *Calep* 59a, 983a; *Phil D*; *SarnStat* 550 [2 r.], 1306 [3 r.]; *VotSzl C*; [*ZapKraK* 81].

»łamanie rąk, w rękach; [co] ręce łamie« = *chiragra Murm, BartBydg, Calep, Cn*; *arthritis in manum articulis Cn* [szyk 4:1] (2:2;1): Chiragra. Dye handtfucht Lamánye wrękach. *Murm* 68; *Mymer*¹ 38v; *BartBydg* 28; Dná nietylko nogi łamie ále y ręce y członki wżyfłtki *SienLek* 122; *Calep* 189a.

»łokieć ręki (ręku)« (3): *ZapWar* 1520 nr 2258; Obaczywłzy tho [efekt trzymania rąk w górze przez Mojżesza] Aaron y Hur/ podłóżyli mu pod obá łokciá ręku kámienie/ áby ręku nie łpufzczał *BielKron* 31v; *GórnDworz* P6.

»rękoma macający« = *ślepiec* (1): Bo kto tego [tj. wiary, cnoty, powósciagliwości itp.] nie ma: ślepy ielt/ y rękómá máciájący [manu tentans] (marg) nie dáleko widzący. (-) *WujNT* 2.Petr 1/9.

»rąk nie mający« (1): [monarchowie mają dawać urzędy] nie tym/ ktorzi iákoby ślepi/ ábo rąk niemájący [manibus carentes]/ cudzem zówždy oczom wierzić/ y cudzemi rękómá wżyfłtko czynić mułżą. *ModrzBaz* 45.

»okowy rąk na ręce« (1): Pętá ná nogach ieltci głupiemu náuká/ á iákoby okowy rąk ná ręce iego práwey [quasi vincula manuum super manum dextram]. *Leop Eccli* 21/22.

»pachy rąk« (1): Y rzekł Abdemelech Murzyn do Ieremiałfá/ podłóž te ftáre pláty y podrápáne á zgníle pod pachy rąk twoich [sub cubito manuum tuarum] *Leop Jer* 38/12.

»palec u ręki, ręki« = *pollex manus Vulg, PolAnt; digitus manus Vulg* [szyk 54:1] (31:24): Iakom ia onemv nyezayachal na dobrovolná drogá dnya rocznego a nym onego rosbył ani mv zadal rani sinei w palecz vyelki v rąki pravei *ZapWar* 1518 nr 2235, 1504 nr 1961 [2 r.], 1506 nr 2030, 1511 nr 2090, 1518 nr 2208 [2 r.], 1520 nr 2162 [2 r.] (18); Ieltli palcze zimne v nog y v rąk. [...] Ty łá wżyfłtki v chorego złe znaki á łmiertelne. *FalZioł* V 13v, V 12v, 33v, 38v, 58v; *GroicPorz* ov, v2v; *KrowObr* 123v, 124 [2 r.], 128v; A wziáwłły kápłan krwi oney offiáry/ ktora offiárowaná ielt zá grzech/ pomáže koniec práwego vchá/ y wielki pálec v práwey ręki y nogi *Leop Lev* 14/14, *Lev* 8/23, 24, 14/15, 17, 25, 27, 28; *UstPraw* D3v; *BielKron* 37 [3 r.], 37v, 329v; Kiedy bédžie ná wielkim pálcu v lewey ręki kroftá niewielka iáko wiká bláda/ á nieboli: vmrzeć do łżeści dni/ od początku niemocy. *SienLek* 23, 22v, 24, 35, 36, 58v, 91; *BudBib Lev* 14/14, 17, *Iudic* 1/7; *StryjKron* 345; SKáržył fie Piotr ná Ianá/ iz oného ochrómił ná czwórzech pálcách v ręku [quattuor digitis in manu *JanStat* 603] *SarnStat* 620.

»paznokiec u ręki« (3): Potym [*Wasil záložył*] Kálimow grod/ kthory dáł Moskiewłki Thátárom łwoim/ tám Tátárki fárbuiá łobie paznokcie czárne v rąk *BielKron* 430v; *SienLek* 22v; *PudłFr* 70.

»pełne ręce, cała ręka« = *plena(e) manus Vulg, Mqcz* [szyk 4:2] (5:1): Lepłsa ielt garztká z odpoczynieniem/ nižli pełne obyedwie ręce z pracą y z vdřęczeniem dułłnym myłli. *Leop Eccl* 4/6 [przekład tego samego tekstu: *BielKron*], *Ex* 9/8; *BielKron* 80; Plena manu, Cálá ręká/ Gárściá. *Mqcz* 304b; *SkarŻyw* 113; [mówi Hekuba:] ręce go [popiołu] nábierzcie pełné/ To wáłzé z Troiéy dźiedzictwo zupełné. *GórnTroas* 13.

»księgi, egzemplarze ręką pisane« = *rękopisy* [szyk zmienny] (8:1): Bo naprzod znaczą łię różne czytánia/ ktore łá w Bibliey Plántinowey od Lowánłkich Theologow z rozmaitych ksiąg Lácińłkich ręká piłánych/ Graeckich y Syryiłkich zebráne y náznáczone. *WujNT przedm* 23; Co znaczy/ że łię

te fłowá ták náyduią we czterzech exemplarzách fтарыch Láćínfńkích ręką pińánych *WujNT przedm 23, przedm 5, 16, 24 [2 r.], 29 [3 r.]*.

»podpis, podpisanie, zapis, pismo, pisanie ręki [w tym: *sw(oj)ej (5), własnej (4), swej własnej (1)*]; zapis, odpis ręką [w tym: *swoją (1)*]« = *autographum Mącz, Calep, Cn; manu scriptum Mącz; subscriptio manus JanStat [szyk 15:5] (9:1:4:3:1;1:1): Leop Tob 5/3; Był potym [Marek ewangelista] w Aquileiey/ tām theż lud náwroćił ná Krześcińńfką wiárę/ y pińał fwiętą Ewányelią/ gđzye tām ielźcze iego ręki pińmo niedawno było *BielKron 143v; Mącz 11c, 22a, 374d; SkarJedn 137; Skoro po chrzćie dał Bińkupowi trzy kámienie złotá/ ná iáłmużny/ mowiąc: wezmi to złoto/ á rozday vbogim/ á day mi ná fię zapis ręką twoią/ ińz mi to Chryńtus ná przyńzłym wieku wroćić y nágrodzic ma. SkarŻyw 102, 225; ZapKóscier 1582/41; StryjKron 617; PaprUp 14v; Idiographum – Włáftne, ręki pińmo. Calep 500b, 118b; O czym fźérzéy Artykuły námówioné zá pieczęćią náłżą Wielkiego Kńięztwá Litewfkiego/ y z podpifem ręki náłżéy/ wedle práwá ich Ruńkim pińmem pińané fą *SarnStat 863, 441, 872 [2 r.], 1105; CzahTr A3v; SzarzRytJSzarz nlb 2v; [ZapSqdKraK 59; CorfusDocum (1592) nr 193]*.**

»prawa ręka; prawica ręki« = *dext(e)ra HistAl, PolAnt, Mącz, Calep; dextra manus PolAnt, Mącz, Vulg [szyk 91:54] (144;1): ya Com [!] ya nyeszbył pyotra kovala [...] a ny mv szadal trzech ren synych wrąka prawa gvalthem thako my bog pomoszy. ZapWar [1503-1505] nr 2022, 1503 nr 1930, 1504 nr 1961 [2 r.], 1506 nr 2030, 1507 nr 2033, 1508 nr 1991 (29); Ręka prawá [martwego Jezusa] nadol wifiala/ ku téy matuchna nábożnie przyńtąpila *OpecŻyw [155], [155]; FalZioł IV 9a, 58d, V 12v, 33v, 59, 59v, 67; Czemu prawe ręce fubtilnieyńze y mocniejńze bywaią niż lewe. GlabGad D3, D4 [2 r.]; SeklKat G4v; HistAl L7v, L8; MurzNT Matth 5/30, 27/29; LubPs hhv; GroicPorz n2, ov, v2v; KrowObr 83, 123, 123v, 124, 128v; iefli ćię zgarńza práwa ręká twoią/ odethni ią/ odrzućze precz od fiebie *Leop Matth 5/30, Lev 8/23, 24, 14/10, 15, 17 (14); wybię ftrzały thwe z práwey ręki twey. BibRadz Ez 39/3, 2.Reg 20/9, 1.Mach 11/62, 2.Mach 15/15; BielKron 17, 18 [2 r.], 37, 37v, 50 (15); KwiatKsiqż Ov; Ambidexter, Który ták lewey yáko y prawey ręki vżywa. Mącz 7c, 55b, 84a [2 r.], 232d, 317d; SienLek 24 [2 r.], 39v, 54, 88; RejAp CC3, 16, 115, 115v [2 r.]; A ftrzeliwńzy pierwńzy [syn] ráńił práwą rękę krolewńką. HistRzym 101v; RejPos 78 [2 r.], 144; BielSpr b2, 5v; BudBib Lev 14/14, 17, Eccli 49/13, 2.Mach 4/34; BudNT Apoc 1/16; CzechRozm 258v; PaprPan Cc2v; Ciáło iego [św. Lucyjanusa] Máxymian v práwey ręki kámień wielki vwiązawńzy/ w morze wrzućić rońkazał. SkarŻyw 47, 47, 558; StryjKron 305; KlonŻal C4v; WisznTr 31; BielSen 9, 10; ZawJeft 41; Dexterá – Prawą ręka, prawica. Calep 317a, 59a; Phil C2, C4; A był tām człowiek/ ktorego ręká práwa byłá vńchłá. WujNT Luc 6/6, Matth 5/31, Act 3/7, Apoc 1/16, 17, 13/16, s. 869 [2 r.]; SarnStat 550 [2 r.], 1306; VotSzl C; GosńCast 58; Iefli ćię zápomńię oyczyzno mińa moiá y Ieruzálem moie: niech zápomńię práwice ręki fwoiey [Vulg Ps 136/5]. SkarKazSej 665b.***

»z próżnemi (z próżną), z gołemi (z gołą), [z czczemi] rękoma (ręką)« = *nic nie dając lub nie wziqwszy; vacuus PolAnt [szyk 16:1] (9:8); RejJóz D3v; Trudnoć my tam mamy fami Stanać zgołemi rękamj *RejKup t2v, i6, v4; iż do wielkich panow z gołemi rękami przychodźić fye niegodzi/ oczekawałam pogodnego czańu/ fkoro fye iedno ty kxiąźki zgotowiły/ abych W.M. tym fńadniey nimi przywithać y przyńlżyć fye mogła. HistAlHUNG A2; Aby fię żadny do końściołá nieukazał s proznemi rękómá: Ale áby offiáry ludzie znofili/ co kto ma do końciołá *KrowObr 196; BibRadz Gen***

31/42, *Ex* 23/15; Redit inanis, Wróca fie s proźnemi rękoma. *Mącz* 167b; *RejZwierc* 55; *BudBib Eccli* 35/4[6]; *KochOdpr* A4; Zaden vbogi zproźną ręką od niey [od św. Pauli] nieodfzedł. *SkarŻyw* 141, 113; *KochEpitCat* 110; Wfzákóz miałlibych z gołými rękoma Przyść: tedybych fnać wolał fiedzićć domá. *PudlFr* 15; *CiekPotr* 90; [káždego chuć wdzięcznie przyięto/ ták tych ktorzy z wielkimi dáry/ iáko też tych/ ktorzy dla vboftwá fwego ze czczęymi rękoma przychodźili [!] *BarlBaz* 345; *BusLic* 26].

»puls(y) u rąk (u ręki)« (11): á gdy tym namażefz pulfi vrąk y też v nog/ [...] thedy zimniczę wypądza albo vfmierza *FalZioł* I 26b, I 2c, 24a, 68a, 80d, 104c (10); Kiedy fie iuż [choremu] przyrodzenie zmieni/ Oczy wpádná á ięzyk fie pyeni. [...] Doktor powie prętki puls v ręki *BielKom* C8.

»ramię ręki, w ręce« (1:1): *ZapWar* 1508 nr 1991; PRzecż natura człowieku ramiona dáła y barki w rękach. *GlabGad* D2.

»spólną ([a. wspólną, a. społeczną]), jedną ręką; [społeczna, zobopolna ręka]« = *wspólnie; wspólność* (8:1): *ZapWar* 1542 nr 2499; (*nagł*) Lutomirski Káftel(an) Ráwki y z brácią. (-) Y Ty niezle náturá przedfię opátrzyłá/ Więć fzczeńście iefzcze ktemu/ k łobie przyłudziłá. Ze fie ták około nich/ nadobnie zgadzáią/ A práwie fpolną ręką/ ná wfzem pomagáią. *RejZwierz* 56v; *BielKron* 398; *SarnUzn* C6v; [u Rzymian] ieden Decan miał ludźi pod fwą fpráwą pod iednym Namiotem dziefiątek: Zwáli tho *contubernium*, álbo *manipulus*, iż fpolną ręką czynili z nieprzyáicielem. *BielSpr* 13, 59; Záprawdę dla tákiego podeyrzenia/ trzebáby w káždem Powiećie mieć dwa przyfięgłe Poborce: ktorziby fpolną ręką [*coniuncta manu*] y pieniądze wybieráli/ y cyrográfy podpisowáli *ModrzBaz* 125; OBLIGATIONES INSOLIDVM zowá, gdy iedną ręką mąż z żoná, álbo rękoynie [!] przyimuiá dług iáki *SarnStat* 1268, 108; [ŹródłaEkMalb II 58; *KsięgiSądWiej* 1575 nr 6095, 1579 nr 6099; Y co infze⁸⁰ Tureckie pany od dawnych czałow przypędzało kthemu, iż pokoiu od przodkow náfzych profili? iedno zobopolna ręka o wolnoć á fwobodnoć pófpolitego dobra. *OrzKsiąż* A8v; Ale dopiero iefli fstatuta około te⁸⁰ rofczytać będziemy iefli fluzebni máią walczyć/ albo wy zobopolną ręką/ tedy ia nie baczę [...] *OrzKsiąż* E7, F3; item od wszystkich włók społeczną ręką wiertel 1 masła, 2 kopie serow i po worze rzepy z káždej włóki. *LustrMalb* I 91].

»(sam) ręką (rękami, rękoma) sw(oj)ą (swema, swemi), własná (własnymi, własnyma), swá własná« = *osobiście; propria manu (propriis manibus)* *HistAl*, *PolAnt*, *JanStat*; *sua manu* *Mącz*, *Vulg*; *per manus suas* *Vulg* [szyk zmienny] (56:17:8): *LibLeg* 11/78v [2 r.]; *ZapWar* 1549 nr 2657 [3 r.], 2662, 1550 nr 2676; [Maryja] pożywienijé rękoma włáfnyma wyrábiała *OpecŻyw* 13, 53, 92, 94v; przetoż dokádes żyw i[mie]nia fwego, kthores rękami fwemi wypraczował vżyway *BielŻyw* 110, 126; *RejPs* 111v; *ComCrac* 20v; *SeklKat* X3v; miałto to małz włáfnymi rękoma zwalczyć *HistAl* C; *MurzHist* Lv, Nv; *LubPs* aa; *Leop Sap* 3/14, *Act* 27/19; *BibRadz Sap* 3/14, 1.*Cor* 4/12; Też o nim [o papieżu *Eutytcjanusie Tuskusie*] piłzá iż trzyftá męczennikow krześciánfkich fwą ręką pochował. *BielKron* 153, 143v, 160, 168, 171v, 215 (10); *sua manu*, Swá własná ręką. *Mącz* 436a; Widźifz iáko w ten czás/ gdy Królá nie było/ Kapłan między ludem Bożym/ zoftawfzy bes Królá flugi fwégo/ fám ręką fwą włáfná/ Spráwiedliwości Bożéy dofyć czynić muśiał. *OrzQuin* X3, D, X3 [3 r.]; *RejPos* 225, 257, 354v; *BudBib Prov* 13/11; fám Cełarz ręką fwoiá Kłięgi iego [*Eutytcjusia*] w ogień wrzucił. *SkarJedn* 392, 118, 135, 192; Idz do grobu mego/ á wezmi fwoy Cjrográf: bo mi fię iufz dofjć ftáło: y iuzemćię

ná nim kwitował ręką moią włafną. *SkarŻyw* 102, 80, 107, 362, 453, 491 (9); *StryjKron* 240, 335; *CzechEp* 15, 264; *KochFr* 97; Samem fwą włafną ręką tę winnicę grodził *KochPieś* 14; *KochSob* 64; *ArtKanc* D17v; *OrzJan* 13; *WujNT* 318, *Act* 27/19, *1.Cor* 4/12, *1.Thess* 4/11, s. 719; *WysKaz* 12; *SarnStat* 380 [2 r.], 1107; *SiebRozmyśl* G2; *SkarKaz* 82b; *CiekPotr* 73; *GostCast* 23; *KlonFlis* A2; Więc nie wiedzą co to iest/ modzelámi fwyimi Dorabiáć fię/ pracowáć rękómá włafnymi. *KlonWor* 55.

»(swa) włafna ręka (włafne ręce)« [o działaniu osobistym] (2): O dałby to Bóg wieczny/ by téż Cálchás fkazał Mnie ná śmierć/ y bydź tego potrzebę vkazał: Zebych od włafnéy ręki mieczem byłá fkłotá *GórnTroas* 61. Cf »przez swe włafne ręce«.

»[co] włafnej, sw(oj)ej (swych), swej włafnej ręki (rąk)« [o rękopisie] = [aliquid] propria manu *Mącz* [szyk zmienny] (14:10:2); *ZapWar* 1549 nr 2658; Chirographum. eyn handtŕchriŕft Włafney ręki lift. *Murm* 193; *BartBydg* 28; *GroicPorz* x4v; zmyflił sobie [*Ulisses*] lifty ná kftałt iego [*Palamedesa*] ręki włafney/ iákoby zá pienádze chciál woýlko Greckie vtráćić *BielKron* 58v; Antigraphum, Zapis ręki włafney. *Mącz* 11c; Mea manu litterae, Moyey włafney ręki lift napifany. *Mącz* 220c, 22a, 231c, 374d; *ZapKościer* 1582/41; *Calep* 118b; *SarnStat* 441, 872; *CzahTr* A3v; wzyłem iedney zacney ołoby duchowney do przezyrzenia y fporządzenia pífm/ ręki brátá mego włafney/ ktore przy mnie były *SzarzRyt/Szarz nlb* 2v; [*CorfusDocum* (1592) nr 193]. Cf »podpis ręki«.

»zakrzywienie rąk« = *artretyzm* (1): Arthretica, Glyd fucht Zákrzywyeny rąk. Morbus articularis *Murm* 68.

»(nie) ręką (rękami) (z)budowany; zbudowác, stawić ręką« [szyk 8:2] (8;2): My ftyfelichmy gdy mowil [*Jezus*] Ia rozwałę Kościoł ten ktory iest rękami zbudowány [*manufactum*] *BibRadz* Mar 14/58; *RejAp* 90, 126v, 181; Nie rozumieýe o owym [*kościel*] murowánym ábo ręką budowány *RejPos* 139v, 347v, 349v; *SkarŻyw* 453; *KochFr* 97; Chálupká tá pogniła y błotem vlepiona ktora obálifz/ obroćić fię ma w dom nie ręką budowány y wieczny. *SkarKaz*)(2).

Wyrażenia przyimkowe: »bez, procz ręk« = *bez działania człowieka* (4:1): wnetże prorocstwo Dánielowe/ o kámieniu procz ręk z gory odćiętym/ fkutek fwoy brác poczęło *CzechRozm* 168v, 88, 168v, 180; Oto pátrzę [...] ná kámień máluczki bez ręk vćiofany/ ktory ma vrość ná wielką gorę y záłtápić świat wlyczyiek. *SkarŻyw* 113.

»od ręki (ręku)« = *naprędce, niestarannie* (4): perfunctorie aliquid agere, Prętko á nierządnie co czinić Od ręki puŕzczać. *Mącz* 140c, 346a; To ták poŕpolicie ludzie ŕadzą/ gdi widzą/ że kto co od ręki/ á przed fię dobrze czyni *GórnDworz* Fv; Schedicus – Nieŕpodziáli prętki, odreku vczinioni. *Calep* 953a; [a nade wszystko, że fundamenta były złe, bo jakoś od ręki murowano – obaliły się w nocy dwa sklepy *RadzPodróż* 221].

»pod rękę« = *równo z brzegiem naczynia, nie kopiasto (o wyrównywaniu ręką ilości produktów sypkich w naczyniu)* (1): *GostGosp* 150; [Słodu cor. 70; iż z pospolitego zboża, a k temu nie wirchowato mierzą, jedno pod rękę – per gr 12 *LustrSand* 219, 222; z każdego czynszu płacą [*kmiecie*] po fl. 1 gr 18, owsa po ćw. miary rogozińskiej pod rękę kapłunów po 2 *LustrWpol* I 256].

»pod rękę« = *nieufnie, podejrzliwie* (1): A drugi fie rozniemoże [...] Trzebá by rożány wodki wypędzić mu zełbá kotki [...] Więc pod rękę vpátruie iestli go pánná záluie *RejRozpr* I2v.

»przez rękę (ręce)« = *ręką* (2):

~ *Wyrażenia*: »przez obronną [= *uzbrojoną*] rękę« = *siłą, przemocą* (1): Ielzcze nád to/ tá Kościelna kárność dopuľczća rzczy łwoie ludziom práwnym łpráwować/ ktorzi przez pozwy/ przez wykřęty/ [...] częťtokroć teź przez moc y obronną rękę wedrzcć łie chcą [*saepe viribus et armis irrumpere volunt*] do Duchownego chlebá. *ModrzBaz* 6v.

»przez swe włásne ręce« = *osobiście* (1): [*gdy kasztelan pytał Pretwica*] ielłizebi syą thez ku thei Cedulye znal, ktorą łam Kroliowie iey. m. przez swe włáfné rącze dal, on sye zeznal, yz [...] *MetrKor* 61/223v. ~

»przez ręce« = *niedbale, niestarannie* (1): Perfunctorius – Przez ręcze vczinioni, leniwo. *Calep* 780b.

»na rękę« = *w obecności (o umierającym trzymanym na rękach przez bliskich)* (8): Wtym łyn iey ná iey rękę Duchá Pánu Bogu oddał. *SkarŻyw* 208; názáiutrz ná ich rękę/ máiac lat trzydziełci/ vmárlá. *SkarŻyw* 227, 119, 139, 349; Vmárl práwie ná rękę v życzliwéy żony *KochFr* 53; Y żywot łwóy ná wálznych rękę ofiáruię. *KochMuza* 28; *KochPam* 87.

»na rękę« (2):

~ *Szereg*: »na rękę a na nogach« (2): Iákoź wiemy [...] że drudzy [*królowie*] bołemi nogámi przychodźili łzukáiac łálki iey [*bestii*]/ á drudzy iáko pšići łáźili pod stolém iey ná rękę á ná nogach *RejAp* 144v, 114. ~

»po ręce [*komu*]« = *obok kogoś* (1): Szuka Saul óciec moy (iáko by) cię zábić. [...] A ia wyidę y łtánę po ręce oycu memu [*et stabo ad manum patris mei*] ná polu/ gdzie ty będziefz *BudBib* 1.Reg 19/3.

[»po rękach« [*o kolejnym przekazywaniu urzędu*]: Miniłtrowie v práwych wiernych Krzełciánów/ nie łámi łobie tę godnołć wzięli/ ále łą od Bogá obráni y połłáni s poruczénia łtárlżnych łwoich. Y toć po rękach trwáło w Krzełciánłkim Apółłolłkim kołciele *GilPos* 314v (*Linde*).]

»w rękach (w rękę)« = *w obecności; in manibus* *JanStat* (6): y tám ciáło páńłkie y krew biorąc [*św. Benedykt*] w rękę vczniów łwoich łtánáwłzy/ Duchá modłąc łię wypułcił. *SkarŻyw* 253, 231, 441; *SarnStat* 1124, 1125; Y nigdy [*król*] dołkonáłym krolem nie ielł poki koronowány od kápláná nie bywa. w rękę káplánłkich profelłsyą y przyłięgę czyni *SkarKazSej* 681a.

»w ręce« = *za pośrednictwem* (1): Tego [*Mojżesza*] Bog ksiąźęciem y okupicielem połłał przez (*marg*) wł. wręce. [...] (–) Aniołá/ (ktory) łię mu ziówił w głogu. *BudNT Act* 7/35.

W przen (80) : *BielŻyw* 134; *BibRadz Is* 41/13, *Hebr* 8/9; *OrzRozm* T3; *BielKron* 2; Iáko ł. Chryłłtom mowi: O dźiwie/ powiáda/ o Bołka dobroci/ ktory z Oycem wzgorę łiedzi ná niebie/ onegołz práwie czáłu ielł piáłłowan rękómá włzyłłkich Káplánów ná ziemi. *WujJud* 71v, 71v *marg*, 171, L17; *BudBib* 2.Reg 4/11; *CzechRozm* 213; *ModrzBaz* 94v; Ielłibych cię zápomniál/ o kráino łwięta/ Niech moiá łwéy náuki ręká zápámięta [= *zapomni*]: Nięchay mi ięzyk vłchnie/ kiedy cię przepomnię *KochPs* 201, 181; *SkarŻyw* 4, 112; *MWilKHist* F3v; Nu ręce/ łily dołyc/ nie próznuyćie *GórnTroas* 13, 12, 13; *GrabowSet* K3, V2v [2 r.]; *WujNT* 388, 396, *Hebr* 8/9; *WitosłLut* A6; *PowodPr* 86; *SkarKaz* 123a, 243b; *GosłCast* 28; Lutniá moiá w tym łmutku w káćie gdzieł leźáłá/ Ręká moiá łubtyłna iuź o nię niedbáłá. *SapEpit* A2v, D2v; *KlonWor* 11.

Zwroty: »nędzą [czyj] ręce swoje krwawić« = *powodować ludzkie nieszczęście (1)*: Y kto tą nędzą ludzką ręce swoje krwawi: Iáko Smok Afrykański/ napierwey wnuie Zapifem lichwodawcę: niż grofze wyfuie. *KlonWor* 76.

»ręce krwią [czyj] mazać (*a. pomazać, a. zmazać*), pokropić, pomazane (*a. zmazane*); (o)maczać (*a. omoczyć, a. rozmazać*) ręce w(e) krwi« = *zabić kogoś [szyk zmienny] (9:1:5;5)*: *RejJóz* A8; ktorzi [*haniebni zabijacze*] łobie za rofkoz [*lege: roszosz*] maia omaczac polokcie we krwy niewinney ręce fwoie *SeklKat* I4v, I3, Z; *RejZwierz* 132v; Abowiem/ iáko piŕze Iozephus/ pomázali łobie byli Zydowie ręce krwią niewinną Prorocką y Bożych wybráncow *BielKron* 146; Krol im ná tho powiedział/ iż Boże thego nieday abych miał ręce fwoie brácką krwią pomázác. *BielKron* 351v, 19, 203, 298, 299v; *HistRzym* 19v; *RejZwierc* 189v, 191, 261; *CzechRozm* 111v; *NiemObr* 20; *ZawJeft* 32; *GórnTroas* 19, 74.

»skromne ręce mieć« = *nie sięgać po cudze (1)*: Ne ille continebit posthac si sapiet manus, [...]. Wierę ná potym będzie skromnieyfze ręce miał/ nie będzie fie chwytal gdzie nic nie połóżył. *Mącz* 447a.

»wybić, wydrzeć, wytrącić (*a. wytrącać*), wyrwać miecz (*a. szablę, a. łuk*) z rąk (z ręki)« [*w tym: czyjej (5), komu (2)*] = *pozbawić możliwości walki; facere cadi gladium de manu PolAnt [szyk zmienny] (2:2:2:1)*: *LubPs* D4, T5v; Powftań moy Pánie/ [...] wyrwi duŕŕę moię od złoŕniká/ ŕzábłę twoię z rąk nieprzyaiaioł twoich [*eripe ... frameam tuam ab inimicis manus tuae*]. *Leop Ps* 16/14 [*przekład tego samego tekstu LubPs D4*]; *BibRadz Ez* 30/22; wydrzy Miecz Królowi z rąk/ Sceptrum iego złań *OrzQuin* K2; *RejZwierc* 263v; ci y ŕiebie y oyczyznę w pewną niebezpieczność przywodzą. Bo funnienie złego żywotá będzie ie trwożyć/ miecze y broń z rąk będzie im wytrácác [*gladios et arma e manibus eis excutient*] *ModrzBaz* 113.

»wziąć miecz (*a. żelazną rozgę*) w rękę, do ręku; miecz w ręce brać« = *sta(wa)ć się gotowym do walki (1:1;1)*: Ták iáko nas Páweł S: vpomina/ żebyłmy/ ná ten czás gdy ná nas będzie czárt/ y fwiát/ y ciało walczyć/ á przeciwko nam ŕzturmowác/ wzięli miecz w rękę duchowny/ tarcz też/ y przyłbice. *Leop* *A3v; weźmi ty Krolu żelazną rozgę do ręku/ nuż w ty Heretyki. *NiemObr* 21, 19.

Wyrażenia: »ręce krzywe [= *skłonne do złego*]« (1): [*mówi Proteus:*] Opusciwŕzy Rzymiány/ nie dbałem ni kęfa/ O to co ŕzczęfny czyni/ lecz o ŕztukę mięfá. Nie dawiać Dziefięcin/ łobie buiać smiele/ Nie bać fię kłatew Rzymfkich w bałwánfkim Koŕciele. Dżiŕ z tym Miefzánce[m] [= *mącicielem*] dżierzeć choć ma ręce krzywe *Prot* B2.

»lekką ręką« = *sprytnie, zręcznie (1)*: [*cyganki*] práktykuia białym głowam profnym ledá co mowiać/ gdy fie nabárziew zápátrzy ná nię/ w then czás lekką ręką wybierze co kolwiek naydzie w miefzku iedną ręką/ á drugą kryŕla po ręku *BielKron* 262.

»nieczyste ręce« (3): *WujJud* 259v; Iáko go [*Jezusa*] Iudaŕz wydał/ y Zydowie go zelżyli: ták go lzą y fromocą ci ktorzy fię naŕwiętfze⁸⁰ ciaála iego ábo nieczyŕtemi rękoma dotykáia/ ábo ie w plugáwe wíta przyimuią. *WujNT* 607 [*idem WujJud*]; *SkarŻyw* 510.

»ręka prędką [= *szybka w działaniu*]« [*szyk 4:2*] (6): KRánaus Mácedońskie kfiążę álbo Hetman/ ręki prętkiey/ myŕfli ŕpráwney/ rozumu doŕpiałego/ będąc po ŕmierci krolewŕkiey/ wiodł walkę s

pogranicznym narodem *BielKron* 100v, 88v; *SkarŻyw* 46; *StryjKron* 482; W dródze z Ruffy Diaká ná imię Putilá Czujących Kozaków prędká ręká záląpiłá. *KochJez* B3v; *SzarzRyt* C3.

»ręka tania [= *złodziejska*]« (1): Ciżbá ludu ze wśzech łtron/ ze y dáchy łamiá/ Drugi nálaż w kiefienu rękę cudzą taniá. *StryjWjaz* C3v.

Szereg: »język i ręka« [*szyk* 2:1] (3): zręki prędzey/ niżli zięzyka mądry będzie. *SkarŻyw* A3; bo to do niego wiedział [*Witołd do Skirgały*]/ iż był ięzyká y ręki do zwády prętkiey *StryjKron* 482; *SkarKaz* 314b.

Przen (1617) : *LubPs* hh5; Y ty łynu człowieczy położ łobie dwie drodze/ áby przyśfedł miecz Krolá Bábiłónskiego: z iedney źiemie niech obiedwie (drodze) bieją: á ręká będzie brał domyślenie *Leop Ez* 21/19, *Sap* 19/3; *OrzQuin* X3 *marg*; Rozdziewił możny Turczyn na nas śwá páłzczeke/ Nie raz zacni Rułacy tkáią mu w nię rękę. *PaprPan* B4; *KochPs* 133; *SkarŻyw* A3v; Przeto poday [*panie*] łyny ich [*moich przeciwników*] ná głód/ y przywiedz ich w ręce mieczá [*Vulg Ier* 18/21] *PowodPr* 19, 19; *GosłCast* 28, 29.

W porównaniach (2): Y doznałem iż niewiáłtá gorłzczeyłza ieft niżli łmierć/ abowiem łerce iey ieft iáko sieci y sidłá/ á ręká iey iáko zwiáłki [= *więzy*] *BibRadz Eccle* 7/27; *BudBib Eccle* 7/26[27].

Zwroty: »ręká, z ręku da(wa)ć (a. rozdawać, a. podać)« = *manu dare PolAnt* (4:1): potym Orchanes [...] brátu Máchometowi kroleśtwo z ręku podał. *BielKron* 240v; *BudBib* 1.*Mach* 3/30; Co gdy odemnie włýłzał: dopierofz hoynieyłzá ręká rozdáwáć począł *SkarŻyw* 103; *KlonKr* C; Ná kościelny budynek [*prostaczkowie*] hoyná ręká dáią. *KlonWor* 49.

»rękoma (rękami) klektać, płasać« = *plaudere manibus Vulg* [*szyk zmienny*] (1:1): Rżeki niech rękoma łpołem klekczą y gory łie vraduiá od obliczności pańskiey iż przyśfedł łądzić ziemię. *WróbŻółt* 97/8; *Leop Ps* 97/8.

»w [*czyich*] ręku [*co*] kłásć« = *narażać na niebezpieczeństwo* [*szyk zmienny*] (2): Czemuż mam ciáło moje brác w zęby łwe? á dułżę śwá kłáć w ręku moich [*pono in manibus meis*]? *BibRadz Iob* 13/14, I 278a *marg*.

»w ręce mieć, trzymać« (1:1): Wyznawamy też to/ iż ná zwirzchność pobożną á świętá należy mieć pilną pracá o prawdziwey chwale Bożey. Przeto potrzebá tego/ áby w rękách łwoich łłowo Páńłkie trzymáła/ y przed oczýmá miáła *WujJudConf* 214; *SarnStat* 155.

»moczyć ręce [*w czym*]« = *zagarnąć coś* (1): [*Jempsar o Józefie*] A w poządneý puściznie ręce nieochronné Swé moczył *GosłCast* 62.

»ręce [*komu*] náplátać« = *przypaść komus* (1): Zwycięzył náłog [*chciwość*] y nádzieie znikłe/ Vprzędły łobie zyłki w głowie zwykłe Z ktorych więc ledwo ręce im nápláta/ Czáłtká dzieśiáta. *KlonFlis* D4.

»ná ręku [*kogo*] nosić« = *troszczyć się o kogoś* (1): Nie táka to oyczyzná wáłzá [*panowie*]; mátká wam ieft/ á nie mácochą. Ná ręku was łwoich nośi/ á krzywdy żadney ćierpieć nie dopuści. *SkarKazSej* 666a.

»rękę [*do czego*] obracać; ręka [*do czego*] się obroci« = *zajmować się czymś* (1;1): przedłię kościłowi Boże^{mu} poźjteczno nie ieft/ ábj łię páłterze y náuczjciele ie^{go} y kápláni żonámi bawili. Bo wedle Apołtołá S. rozdwoionymi będąc á iednę rękę do gołpodarłtwá/ dzieci/ żony/ obracáiąc/ á drugá

do zakonu y náuki fwey y ludzkiey: dobrze vrzędu fwego duchownego/ [...] odpráwować nie mogą. *SkarJedn* 358, 358.

»rękę [na kogo] obrocić« = *wspomóc kogoś* (1): Iáko Pan powiedác raczy o oney nędzney Sodomie/ iż to były wfzytki złości iey/ pychá/ obfitość/ á márne próznowanie/ á iż nigdy ręki fwey nie obroćili ná vbogyego/ ktory potrzebował wlpomożenia ich. *RejPos* 194.

»otwierać (a. otwarzać), otworzoną mieć rękę; otworzona ręka« = *być hojnym, nagradzać* [szyk zmienny] (2:2;2): Krolowi Polkkiem/ áby bogáctwo fwe ono Krolewfkie poddáných fwych mnożył/ otworzoną rękę przeciwko záłłużonym á godnym ludziom záwfsze mieć przyftoi *OrzRozm* R3, O, O3 [2 r.]; Będziefz to przyftało nam/ otwierác Królowi rękę ku brániu/ á zámykác iá ku dawaniu? *OrzQuin* Bv.

»rękę podác« = *poprosić o pomoc* (2): *BudBib Ps* 67/30[31]; [czytelniku miły] vfay fwému królowi: Zeć ón pewnie pomoże/ záftáwi fie ná cię/ Gdyż ón pilné fwé oko záwfszy miéwa ná cię. Nie możefz mu ták prędko ręki fwoiéy podác/ Iáko ón iefcze prędzéy chce cię porátowác. *SiebRozmyśl* A3.

»do ręku, (prawie) w rękę (w ręce) (po)dać (a. podawać); do ręku (do rąk) podan(y)« = *przekazać; dare in manu PolAnt* [szyk zmienny] (3:3;2): Lepiéy fye tedy zgádzác/ á w fpólnéy miłości Rádzić o tym/ żebyście w cále téy wolności/ Swobody Potomkom fwym dochowáli/ Iáką wam práwie w ręce Oycowie podáli. *KochZg* A3; *BudBib Iudith* 9/9[10]; *MycPrz* I B3; ráczył [Bóg] mi fie też nieiákéy máley czáftki/ zacnych onych tálentow fwych/ [...] zwierzyc y do ręku podác *CzechRozm* A4; *Oczko* 9v; A ták o fobie/ wy królowie/ czuyćie/ Wy/ którym władza do rąk ieft podána: Ogládayćie fye w fwych fprawách ná páná *KochPs* 5, 26; oyczyzná nálfzá/ [...] ieft [...] rozlfzerzona/ [...] y nam do ręku podána. *VotSzl* A4v.

»miecz (a. broń, a. szablę) w rękę (w ręce) (po)da(wa)ć, jest dan; miecz do ręku (po)dawać (a. dać), podany« = *uzbroić, zachęcić do wystąpienia przeciw komuś* [szyk zmienny] (12:2;7:1): *RejPs* 219; A vmocnię rámioná Krolá Bábilońfkiego/ y podam miecz moy w ręce iego [*daboque gladium meum in manu eius*] *BibRadz Ez* 30/24; *OrzRozm* M3; Turek Bábilońfki Król/ z Węgier do Polfki przez Befchkit nágláda/ [...] ízáblá oná nam grożác/ którą iemu íam Bóg ná nas bluźniérze w ręce dał. *OrzQuin* Y3v, X2v, Y3; *RejPosWstaw* [41³]v; *CzechRozm* 246, 248v, 249, 254v [2 r.]; Czemu ráczyé niebierzefz ná pomoc vrzędu/ ktoremu y fady y miecz w ręce ieft dan [*cui ... gladius datus est*]? *ModrzBaz* 62, 81, 108v; *SkarŻyw* 136, 479; *CzechEp* 16, 25, 173; Tobie w ręce íam práwie Bóg tám był brón podał *KochJez* A4; *PowodPr* 7.

»podnieść (a. wznieść, a. wznosić) ręce« = *wypełniać; levare manus Vulg* [szyk zmienny] (5): Y podnioslem ręce moje ku przykazaniu ktorem miłował/ [...] (koment) Ręce moje ku przykazaniu, czufz abych ie vczinkiem pełnił. (–) *WróbŻolt* 118/48 [*przekład tego samego tekstu: LubPs, Leop*]; *LubPs* bb; *Leop Ps* 118/48; *GrabowSet* I4v.

»podnosić ręce« = *starać się, zabiegać* [szyk zmienny] (2): nie podnocie rękę wálznych na wyfokoći [*Et nolite manus extendere ad altissima*]/ kthorych nie możecie dofiádz *HistAl* D7v, D8.

»ręką pokazać« = *dowieść* (1): A iezliże więc niechczefz tedyć to rzec mułżę/ Coćbym ręką pokazał ia ták fobie tułżę. Ze nie ieft w tobie iedná dobra męfka żyłá *CzahTr* K3.

»ręczyć spólną ręką; rękojemstwo spólnej ręki« [o współodpowiedzialności] [szyk zmienny] (3;2): *ZapWar 1549 nr 2657*; (*nagł*) Rękojemstwo łpolney ręki. (-) GDy ich wiele zá iednego ręczą łpolną ręką/ á iednego z nich pozową/ thedy pozwány muśi włyzytek dług płácić. *GroicPorz r4, r3, oo*.

»rękę (ręce) zachować niewinną (niewinne), w niewinności« = *nie popełnić żadnego przestępstwa* [szyk zmienny] (2:1): Ruben chcyał go [*Józefa*] wybáwitz zych [*braci*] rąk/ y mowił/ nye zábiyaymy go áni wylewaymy krwye iego/ ale go wrzutzmy wten doł łtary ktory ielt ná pułłty/ á ręce łwoye záchowaycye nyewinne *HistJóz A2*; Próznom ia tedy warował łye złości/ Próznom záchował ręce w niewinności *KochPs 108, 33*.

»rękę (ręce) zamknąć (*a. zamykać*), zawrzeć (*a. zawi(e)rać*); zamkniona, zawarta (jest) ręka« = *przestać obdarowywać lub uniemożliwiać obdarowanie* [szyk zmienny] (13:3;4:2): Gdyśmy potym o egzekucyi mowić chcieli, dana nam jest odpowiedź, iż KJM nie raczy sobie ręki zawirać, aby on dobry krolewskiemi szafować jako przodkowie jego wedle wolej swej nie miał *Diar 36*; Nie zamknęłać Rzeczpospolita ręki KJM ku opatrowaniu dobrych a godnych sług Rzeczypospolitej *Diar 74*; *DiarDop 112, 113*; ielzcie nam tego niedołtaie/ ábyś ty Krolu rękę łwą łam łobie zámknęł/ áby tá Koroná twoiá/ bes Duchowney y bes Krolewłkiey pomocy zołtawłzy/ mizerną Koroną/ y opuściáłá we włzem Krześciájánłtwie łámá zołtáłá *OrzRozm C4v*; Ale niech iuż ták będzie iáko niektorzy chcy/ że ten Státut ku rozdawániu zámyka Krolowi rękę *OrzRozm N4v, C4v [2 r.]*, *N4v, O, O2v, O3 [3 r.]*, *R3*; *OrzQuin Bv*; *NiemObr 37*; *SarnStat 95 [2 r.]*, 484, 1275; [*ListyPol II 1550/449*].

»ręce (z)mazać; pomazanie ręku« [w tym: czym (4)] = *popełni(a)ć niegodny czyn* [szyk zmienny] (8;1): *HistJóz A2v*; Nyechże nye máżę rąk łwych rozlicznemi grzechy. *LubPs I4v*; Pochwalon bądź Pan Bog że oddał złość Nábalowi w głowę iego bez pomázania ręku moich. *BielKron 67, 16*; *RejAp 115v*; Tá k długo ná Biskupłtwie będąc/ y wiele łádow duchownych y łpraw y łwięcenia odpráwuiać: nigdy podárkiem żadnym ręku łwych niezmázał. *SkarŻyw 292, 292 marg*; *SkarKaz 313b*; *SkarKazSej 705a*.

Wyrażenia: »ręka drapieżna« (2): *StryjKron 370*; Wpuści [*złodziej*] rękę drapieżną przededrzi do sieni: Odmykáć do bogaczá zdrayca łię nie leni. *KlonWor 42*.

»hojna, szczodra (*a. szczodrobliwa*) ręka« [szyk 10:5] (12:3): *RejRozpr A3v*; *RejZwierc 194v*; lud włyzytek rádości łię niech nápełnia/ á vbogim hoyną rękę otwarza *SkarŻyw 67, 63*; [*co pomaga w walce*:] Połłuzzeńłstwo łtárszego/ k temu łprawá dobra: Ná łtáteczne Rycerze báczność/ ręká łzczodra. *BielSjem 31*; *KołakCath C3v*. Cf »hojną, szczodrobliwą ręką«.

»hojną (hojnymi), szczodrobliwą (szczodrobliwemi) ręką (rękoma)« = *obficie, sowicie* [szyk 7:2] (8:1): W kim by więc cnotá byłá/ y porządna łprawá/ Ktoremu też z pilnością biegłósci dołtawá/ Ciefz go hoyną łwą ręką/ chocia nie ielt głodny *Prot D3*; Y obawał łię/ áby tá k iáko y pierwey nie dołtáło mu nakłádow y vpominkow/ ktore był przed tym zwykł dáwáć/ ręką łzczodrobliwą [*dederat ante larga manu*]/ przewysłzáiać hoynośćá pierwłze Krole. *BudBib 1.Mach 3/30*; *SkarŻyw 103, 396*; *KochMuza 28*; *GrochKal 16*; Wiáre włczepiwłzy, hoyną ręką dawał łálmuznę łwięťá, kołłioły fundował. *KlonKr C*; *KlonWor 36, 49*.

»krwawa [= okrutna] ręka« (2): [*Panie*] Niedáy mię ná pewné męki Do złych ludzi krwáwéy ręki *KochPs 38, 7*. »lewa ręka« (1): A iż Król á Trybunał naywysłzy vrząd trzyma y ołtáteczny rozłádek,

tym mu wolniey iest y należy fprawiedliwości y Práva fie przydzierzywać: fprawiedliwość iednák w prawéy ręce máiąc, á w lewéy Práwo. *SarnStat* 155.

»ręce [czyje] pełne (są) krwie« [szyk zmienny] (6): y gdy zágełfczać álbo rozmnażać będziecie modlitwy/ nie wyflucham: Bo ręce wálfe pełne są krwie [*manus enim vestrae sanguine plenae sunt*]. Omyjćiefie [!]/ á bądźćie czyłthymi *Leop Is* 1/15 [*przekład tego samego tekstu: BielKron, RejPos* (2), *LatHar*]; *BielKron* 94; *RejPos* 32v, 342; ázałz nie iesth zdręczon nędznik od możnieyřzego? ázałz ręce náłze nie pełne krwie? nie pełne nieřprawiedliwości? *RejZwierc* 260; *LatHar* +10v.

»rąk porywanie [do czego]« = *skłonność do czynienia czegoś* (1): zá zániedbáním y wywracáním fądow przychodzi rořtyrk/ [...] zkąd rořtą nienawiści/ nieprzyziární/ fwary/ rąk porywanie [*manuum iniectioes*] to do ran/ do do mordow/ y do wiela złęgo? *ModrzBaz* 138.

»prawa ręka« (1): *SarnStat* 155 cf »lewa ręka«.»ręce prozne krwie [czyjej]« = *nie jest winien śmierci czyjej* (1): (*nagł*) Ruben lituie Iozepha iuż w řtudnią wádzonęgo (-) Ach nie mogęc wyćirpieć/ gryzie mię řumnienie Zem podniořł frogą rękę/ na řwe pokolenie [...] Acż będą ręce prozne/ nie winney krwie ięgo *RejJóz* A8.

»ręce umkliwe [= *złodziejskie*]« (1): *MERCURI* wřzytkich hándlów y przemyřłow Boże: [...] Ty lipkie páłce vczyřz/ y ręce vmkliwe *KlonWor* 1.

»w rękę nie wzięty« = *niezbadany* (1): *Intractabilis*, *Niepowolny*/ niećiągły też niedotkniony/ w rękę nie wzięty. *Mącz* 461a.

Wyrażenie przyimkowe: »w ręce« = *za pośrednictwem* (1): [*Królowie Judejscy*] Zápálili wybráne řwiátości miáłto/ á pułte vczynili drogi ięgo w ręce Ieremiařłowej [*in manu Ieremiae*]. *Leop Eccli* 49/8.

a) *Metonimicznie:* Człowiek jako sprawca i jego działanie [w tym: *czyja, czego* (1165); *G sb i pron* (527), *pron poss* (330), *ai (poss)* (308)] (1482) : *LibLeg* 10/91v, 92v, 11/11, 21v, 42, 166; *OpecŻyw* 152v; *TarDuch* C3; *March*³ V3v; thy znałz Miły panie ięřlim ia to vczynił (ty znałz acz ięřł która źłoć w rękach (abo vczynkach) moich. *WróbŻołt* 7/4, 139/5; *RejPs* 25, 54, 164, 191v, 211, 212v; *RejKup* o2v, o5, y5v; [*panowie zebrani przy łożu Aleksandra mówili do niego:*] zebráli fie wřzyřcy Macedonowie zbroini á mowią/ iż ięřliby was nie widzieli my wřzyřcy poginiemy od ręku ich *HistAl* N3, G2; A tak jeřłżeby co obłádenia było, tedy nie IchM teraz to przypisować, ale tym, od korych tak do rąk IchM przyszło *DiarDop* 102, 113; *Weyrzy*/ oto grzechy twoie/ Spifały ie ręce moie *BielKom* Dv; Ręce ich [*nieprzyjaciól*] były pełne zdrády á chytróřci/ Kłámřtwo á fáłřz yęzyk ich záwřdy wyřpárował/ Ná rozłanye krwyę ręce řwe káždy gotował. *LubPs* ee5v, A2, B6, F3v, G2, O3v (10); *GroicPorz* g4, n4v, hh2; *RejWiz* 105v; *Leop Gen* 21/30, *Num* 6/21, *Deut* 12/6, 10, *Ruth* 4/5 (19); Ale wolę bez winnořci od wáłzych rąk zginąć/ Niż przed Bogyem/ y przed ludźmi niecnotliwą řłynąć. *KochZuz* A3; *BibRadz Gen* 4/11, 20/5, *Deut* 13/9 [2 r.], 1.*Reg* 18/17, 21 (13); á Krolewřka ręká ořtátecznia ięřł pomoc Kroleřtwá Polřkiego. *OrzRozm* C4v, D3, F3, L4v, M3; pořłáł k niemu [*Dawid do Nabala*] dzyeřięć młodzyeńcow/ [...] áby go pozdrowili od niego y pokoy obiáwili/ kory z nim záwřdy miał y chciáł mieć do końcá ná puřczyř/ á co ięgo ręká chce áby wam dáł żywnořci zá błogořłáwieńřtwo w dobry dzyeń. *BielKron* 67, 11v, 30v, 32, 35, 76 (16); *KochSat* Cv; *KwiatKsiąż* F2v; *Recte dare litteras*, W pewne ręce/ álbo pewnemu człowiekowi *Mącz* 348d, 81c, 212c; *OrzQuin* B4v, D4, F2v, K2, V; *Prot* D2v; Chciáł mądry preceptor/ áby te ręce/ kore ták wiele krwie Throiáńřkiey rozłáć miáły/

zábawiály lie częŝto grą ná lutni. *GórnDworz* H2v, K2v, N5v, S, Y6, Aa6; *RejPos* 68, 184, 261, 266v, 288v; *BielSat* H; *KuczBKat* 315; *RejZwierc* 151, 189, 190, [193]v, 211v, 264; A ták wzięwŝy Pana Bogá ku pomocy/ ná ten geŝty Lud/ geŝtey ręki trzebá/ bo im ieden Pan áni dwa nic nie vczyniá *BielSpr* 58; *KochMon* 31; *WujJud* 237v; *WujJudConf* 54v; Y wložę pomŝtę moię ná Edomá przez lud moy Izráelŝki (*marg*) wł: Ręká (álbo w ręce) ludu mego. rć. (-) *BudBib Ez* 25/14; A ty Hezrá wedle mądroŝci Bogá twego ktora w tobie (*marg*) wł: ktora w ręce twoiey. (-) (vŝtaw) odemnie ŝedzie y ŝprawce/ ktorzjby ŝprawowáli wŝytkim ludem/ ktorzy zá rzeká *BudBib 1.Esdr* 7/25, *Gen* 21/30, *Ex* 15/9, *Lev* 14/22, 25/14, 26 (33); *BudNT Act* 20/34; Znáią Węgrzy Wołozŝy Turcy wálŝe ręce/ Bo nie raz v Sieniáwŝkich tu bywáli w męce. *Paprpán* V2, A4, K2, V2v; *SkarJedn* 7, 196, 378; *KochOdpr* D2; Vchoway mię rąk/ pánie/ niepoboŝnych/ Broń mię od moich nieprzijaćiół możnych *KochPs* 204, 191; Obiáwił Pan Bog ráde ich S(ynowi) ŝwemu/ y mawiał iáwnnie: iŝ od ręki niewiernych z tego ŝwiátá z iŝć miał *Skarŝyw* 373, 51, 89, 98, 115, 251 (14); *KochJez* B3; [mówi barwierz do wqsa] A niech nigdy v ciebie nie będę prawdŝiwy/ Ieŝli ná brodzie tákiéy nie wypráwię ŝtuki/ Ze ná wieki ponieŝie pámięć moiéy ruki. *KochBr* 153; *KochPieŝ* 49; *ArtKanc* O15; *ZawJeft* 30, 32; *ActReg* 100 [2 r.], 141; *GostGospSieb* +4v; Droŝŝá ofiárę nayde/ y rąk mych godnieyŝá *GórnTroas* 26, 9, 12, 13, 18, 19 (14); *KochCzJan* A3 [2 r.]; *GrabowSet* F4v, G4v, Mv; *OrzJan* 86, 126; Iuŝ teraz cny rycérzu wŝiádz ná koń w pokoju/ Niech ŝam pan Bóg twé ręce ŝprawuie do boiu. *WyprPl* C3v; *LatHar* 606; *WujNT* 391, *Act* 20/34; Gdanŝczanie máią przywiléy pokázáć, y dowieŝć, ze ŝláchtá Koronna do ich rąk tylko ŝá powinni zbozá ŝwoie przedáwáć. *SarnStat* 295, 98 [2 r.], 417, 442 [2 r.], 834, 962 (12); *SiebRozmyŝl* B; *KlonKr* C3v; Wláŝnie iák pode Tŝczowem Niemcom teŝ czynili/ Gdy ich niewielká ręká Polacy pobili. *KmitaSpit* C2v; *PowodPr* 10, 12, 19; *SkarKaz*)(3 [2 r.], 45a, 609b; *CiekPotr*)? (2v, 77; *GostCast* 16; *SkarKazSej* 700a, b; *KlonFlis* G4; *KlonWor* 21, 22, 42; [ListyPol I 1546/355; *HistFort* L7v; Izali ręká Ioábá z tobá ieft [Vulg 2.Reg 14/19]. (*koment*) to ieft/ Izali Ioáb rofkazał ábyŝ to mówiá. (-) *WujBib* 233a; *ZbylPRozm* cv.].

W połączeniach szeregowych (7): *GroicPorz* m3v; y tego ręká/ ięzykiem/ y piorem dowiodę: iŝ Sbiŝzká Kárdynałá krzeŝt/ krzeŝćiańŝki był *OrzList* e3; áby ŝadny Trybuná (pod gárdłem y máietnoŝciá y wypędzeniem) nie ŝmiał/ áni ŝłowem/ áni ręká/ áni myŝlá zlá obráŝáć *BielKron* 108v; MOŝe kto ręká ŝławy doŝtáć w boiu/ Moŝe wymowá/ y rzádem w pokoju *KochPieŝ* 42; *SkarKaz* 311b; Bom ia twym ludŝiom ŝłuŝył koŝttem mym vbogim/ Ręká/ cíáłem/ y krwiá ŝwá gárdłem v mnie drogim. *CzahTr* I2v; *KlonWor* 7.

W przeciwŝtawieniu: »usty ... ręká« (1): [Mahomet mówił do rycerstwa] wŝty ŝobie tylko czyniá [krzeŝcijanie] chwałę á nie ręká *BielKron* 255.

Frazy: »ręká [czyja] trzymała« = *manus tenebat PolAnt* [szyk zmienny] (2): *BudBib Gen* 25/26[25]; O ŝynu/ dałby to Bóg/ ŝeby cie trzymála Ręká ma/ ábo gđŝieŝ ieft ŝebym to wiedŝiála *GórnTroas* 41.

»ręká [czyja] (u)czyni(ła), robi (*a. zrobiá, a. chciaá robić*), sprawuje (*a. sprawiá*), moŝe dziaáć (*a. udziaála*); ręká [czyjá] (rękoma [czyimi]) sprawiony, (u)czyniony, urobiony, stawiany, ulepiony, zbudowany, zgotowany, uczyniło ŝię; z ruki [= ręká] czyniáć« = *per manus structus Miech; manus operatur Vulg; de manu esse PolAnt; manu agere Modrz* [szyk zmienny] (3:3:4:2;5:3:3:1:1:1:1:1): a yeŝliŝzmi pierwey na náŝim ŝlawnem dworze z ruki náŝey ŝprawyedlywoŝcz czynili. a myŝoŝcz

przeciwno wam okazowali. tedi teraz tim wyeczey czynycz. i przyyafni okazowacz chczeni. *MetrKor* 46/175v; Idzcie ku moié matuchnie námileyffé/ oręduycież iey miłofci/ máli tzo gotowégo/ by mi raczyła przyflatz/ bo nie ieft ku mé woli/ iedno tzo iey ręka fwięta fprawi. *OpecŻyw* 38; *PatKaz III* 142v; *MiechGlab* 27; *RejPs* 169v, 202; Aleć w Świętym krześcijańkim kościele/ fą okrąfą y ochędołthwem/ nie Obrázy martwe/ kthore ludzka ręka vtzynałá/ vćiofała/ albo vłałá/ y vmáłowála/ ale Obrazy żywe/ ktore ręká Boża ftworzyłá *KrowObr* 115v, 89v, 116v, 148v; W on dzień przychyli fie człowiek ku ftworzycielowi fwoiemu/ [...] á nie náchyli fie ku ołtarzom kthore vdziálały ręce ie⁸⁰ [*quae fecerunt manus eius*] *Leop Is* 17/8, *Prov* 21/25; Y weyrzałem ná włzytko dzyeło fwoie/ ktore vczyniły ręce moje [*quae fecerant manus meae Vulg Eccle 2/11*]/ áno włzytko márnofć niczemna *BielKron* 79v, 81v; *GórnDworz* Aa3v; przyzedł do miáftá Edyffy/ gdzie był obras Pána náłzego Iezu Kryftá nie człowieczemi rękómá vczyniony. *HistRzym* 123v; *RejPos* 194v, 349; *BudBib Is* 50/11; *CzechRozm* 6v, 88; widząc ifz práwie ná iey wzroft vczynioná byłá [*szata*]: zá nię oblubieńcowi fwemu dziękowála: nic nie wątpiác ifz rękámi Angielskimi [*tj. anielskimi*] vrobiona *SkarŻyw* 69, 487; *CzechEp* 189; *GórnTroas* 30, 36; *SkarKaz* 241b, 347a; co moze ręká náłzá to niechay czyni *WysKaz* 39.

Zwroty: »z ręki (z ręku, z rąk) brać, wziąć, przyjąć (a. przyjmować), otrzymać, dostanie, wzięcie« = *tollere de manu Vulg* [*szyk zmienny*] (5:4:3:1:1:1): ysz mv [*panu wojewodzie*] pan bog dopomocz raczil kv dołthanyv yego Panstwa zrak czeffarza Thureczkie⁸⁰ *LibLeg* 10/149v; możemy też z wálznych rąk otrzymać dobrodzieyftwo [*ex vestris manibus comprehendere bonitatem*] *HistAl* 14v; *Leop 1.Reg* 12/4; A on [*Abraham Abimelechowi*] odpowiedział/ Iz weźmiesz tę fiedm owiec z rąk moich [*capies e manu mea*]/ áby mi były ná fwiadectwo/ izem ia tę ftudniá wykopał. *BibRadz Gen* 21/30; Krolá do Polfki z rąk Papięfkich przeto byli przyięli/ áby w fprawie/ y w obronie Krolewfkiey/ ludzie w Krolefthwie Polfkim/ [...] Pána Bogá pod zwierzchnofćią Kápláńfká/ práwdziwie á wiernie chwalili *OrzRozm* D2v, X4v; *KochPs* 168; Poświácenia wziąć z ręku Arcybiłkupá Wieneńfkiego Gármundá niechćiał *SkarŻyw* 290, 528; Nie mam dobrej woli ná was/ y dárú nie przyjmuię z ręku wálznych *ReszPrz* 19; *KochPropKKoch* 4; *GrochKal* 5; *PowodPr* 21; *SkarKaz* 158a, 206b.

»być z ręku [*czyich*]« = *dziać się dzięki komuś* (1): á tho záfię nie od fzczeńcia ieft/ ále włafnie z ręku twych krolewfkich/ iz ma Polfká tyle kfiąg fwoim ięzykiem/ ile fie ich pirwey nigdy nie náidowáło. *GórnDworz* A2.

»odciagać (a. zawfciagnąć), wracać (a. wrocic), odrywać, odejmować rękę [*od kogo, od czego*]« = *zaprzesta(wa)ć jakiegoś dzialania; quiescere facere a. redire manum PolAnt* (2:2:1:1): Nie bądź nader niepobożnym/ áni názbyt fzalonym/ bys fnadz przed czałem nie vmárł. Dobrze ieft ábyś fię tego trzymał á od tego nie odciagał ręki twoiey *BibRadz Eccle* 7/18[19] [*przekład tego samego tekstu: BielKron, BudBib*], *Ez* 18/8; *BielKron* 81; Na lichwę nie da [*sprawiedliwy człowiek*]/ y przybytku nie wezmie/ od fprofności wraca rękę fwoię *BudBib Ez* 18/8, *Eccle* 7/18[19], *Ez* 18/17.

praw. »ręce odkupować« = *placić za uczynek* (1): thedy ten sbithi na swe rany To na obczifną [*tj. na obcego świadka*] przyfzyżęze ktore then czo byl [*lege: bił*] y załzkody yemv zaplaczi a rąncze od kvpuyanz, stho y dwadziefzczia slotlich moldawfkich ftarofczye zaplaczycz bandzye povnynen. *MetrKor* 40/813.

»w ręce (po)dać (*a. podawać, a. odda(wa)ć, a. przedać*), poruczyć, spuścić, dany; do ręki (do rąk) dać (*a. podawać*), podany (*a. oddan*)« = *ad manus praesentatus JanStat, JanPrzyw; dare a. vendere in manu PolAnt; in manibus tradere JanStat* [szyk zmienny] (11:1:1:1;3:3): *RejPs* 73; *BielKom* A; Potwierdzając ten dar albo zdanie które lye tobie dziś v Sądu sftało/ wto imienie albo dziedzictwo ciebie wwięzuię/ y w ręce za własność thobie podaię wedle fkazania Sądowego. *GroicPorz* 13; A iefli będzie z rozftu tá offiárá/ także białą mąkę oleiem pokropiż: którą offiárując Pánu/ oddaż wręce kápłáńskie [*trades manibus sacerdotis*]. *Leop Lev* 2/8; *BibRadz* *2v, *Gen* 39/8; ci co go [*papieża Mikołaja*] nie ználi/ miłowáli/ dla cze⁸⁰ Felix Papież który był w Gálliey wybran/ dobrowolnie w ręce iego fpuścił mu przez poftá fwoy ftolec *BielKron* 189, 168v, 253; *Mącz* 43b; A tak ná żądanie I.M. fpyfałem tám ty kazánia/ ktore W.K.M. przetho przypifuię/ áby thák wielka á powážna fpráwá/ Páná nád wżemi pány/ pod flawnym imieniem y pod obroną W.K.M. wielkiego Monárchy/ do rąk ludzkich podána była. *SarnUzn* A3; *BiałKat* 138v; *HistLan* E2; *RejZwierc* 69; Vczynię też rzeki fufzą/ á przedam ziemię w ręce złościwym *BudBib Ez* 30/12, *Is* 22/21; *KochPs* 118; *SarnStat* 702, 894, 1102.

»ręką poprawować« = *potwierdzać czynem* (1): *Capitis et famae certamen habere cum altero*, Czci a sławy fwey bronici/ albo/ ręką poprawować/ yáko niektórzi mówią. *Mącz* 37c.

»przez ręce (przez rękę), w ręce posyłać (*a. posłać, a. rozesłać*)« = *mittere per manus Vulg, PolAnt* [szyk zmienny] (11:1): Amy zażyą thakyeíf lyfth na thy Articuli, przes rancze stharofthy Camyenyeczkiego, panv Voyewodzye Valalkyemv poslemy yaky nam bandzye przynyeffzyon *LibLeg* 7/11v; Ano to był znadz z dawna bog w fwey możności przeyrzał A tu mnie przez wáże ręcze wam k dobremu poftał *RejJóz* O7v; *Leop* 1.Reg 11/7, 2.Reg 11/14, *Act* 11/30; Obćina nogi/ krzywdę pije/ kto połyła rzeczy przez głupiego (*marg*) wł: przez rękę/ albo wręce. rć. (-) *BudBib Prov* 26/6; *BudNT Act* 11/30; A vczniowie iáko kto miał/ poftánowili káždy poftáć ná wfpomożenie bráćiey ktorzy miefzkáli w Iudfkiey ziemi. Co y vczynili/ poftáwfy do ftárfzych przez ręce Bárnáby y Száwłá. *WujNT Act* 11/30, *Act* 7/35; *PowodPr* 11; *SkarKaz* 7b.

[»[co] na [czyje] ręce puścić« = *zdać na kogoś*: bo my w niebytności naszej Wilno i wszytki rzeczy Wilnie na TM ręceśmy puścieli. *ListyZygmAug* 1556 324.]

»szukać z ręki [czyjej] (z rąk, z ręku [czyich])« = *oczekiwać od kogoś; requirere de manu Vulg, PolAnt* (5): *Leop* 1.Reg 20/15, 16; *BibRadz Ez* 34/10; Gdyfcie przychadzáli przed oblicze moie/ kto thego fzukił z ręku wálfzych [*quis quaesivit haec de manibus vestris Vulg Is* 1/12]/ ábyfcie deptáli po fieniách moich. *BielKron* 94; *BudBib Ez* 34/10.

»(u)czynić, działać przez ręce (przez rękę); cudzemi rękoma czynić, sprawować« = *(u)czynić za pośrednictwem czyimś; facere per manus PolAnt, Vulg; facere in manu Vulg* [szyk zmienny] (8:1;1:1): *Leop Iudith* 12/4; Pan Bog tak mowi/ Vczynię koniec wielkości [!] Egipfkiey/ przez rękę Nábuchodonorá Krolá Bábilońskiego. *BibRadz Ez* 30/10; *BielKron* 113v; teraz żadnych cudow nie džiála [*Pan*]/ przez ręce wiernych vczniow fwych *CzechRozm* 184, 188, 188v; [*monarchowie nie mają dawać urzędów tym*] ktorzi iákoby ślepi/ ábo rąk niemáiący/ cudzem závády oczom wierzić/ y cudzemi rękómá wżytko czynić muřzą [*alienisque manibus omnia agere cogantur*] *ModrzBaz* 45;

SkarŻyw 517; *GostGosp* 168; Y nie ledá cudá czynił Bog przez ręce Páwłowe *WujNT Act* 19/11, *Act* 14/3.

Wyrażenia: »czystość rąk; niepokalone ręce« = *puritas manus Vulg, PolAnt; mundicia manuum PolAnt* [szyk 8:1] (8;1): Y raczył mi też [Pan] to oddać ielli też co kiedy wemnie ftátecznego znał/ á iezli że też były niepokalone ręce moje wzięły flufłną záplátę łobie *RejPs* 24v; A Pan me fpráwyedliwości mnye záwždy nágradzi/ Według czyftości rąk moich łam mye wyfwobodzi [*Vulg Ps* 17/21] *LubPs* Ev [przekład tego samego tekstu: *Leop, BudBib, SkarKaz*], Ev; *Leop Ps* 17/21, 25; *BudBib Iob* 22/30, *Ps* 17/19[21], 23[25]; *SkarKaz* 350b.

»dar, podnoszenie ręki« (1:1): Nie możefz ieść wbronach twych dziefięciny zboża twego/ [...] áni podnołzenia ręki twey [*et oblationem manus tuae*]. *BudBib Deut* 12/17, I 107a marg.

»ręka (ręce) ludzka (ludzkie), człowiecza (człowiecze), ludzi« = *manus hominis HistAl, Vulg, PolAnt, Modrz* [szyk 25:13] (30:7:1): á wálfy bogowie z złotá vczynieni/ nic niefá iedno bálwáni ręką człowieczą fpráwieni. *RejPs* 169v, 202; Gdyż Alexander myłłiá iákoby ty gory były ták rozdzielone/ nie ludzką ręką ále nawálnością potopu rzekł ie być rozbite. *HistAl* 8; *LubPs* dd4; martwemu wołkowi ludzkimi rękómá vlepionemu/ obronę dułzną y cíielefną przypifuiecie. *KrowObr* 89v, 110, 115v, 116v, 148v; *Leop Act* 17/25; *BibRadz 2.Par* 32/19, *Ps* 114/4; *SarnUzn* A3; *HistRzym* 123v; *RejPos* 175v, 194v, 349; *WujJud* 54v; *WujJudConf* 54v; *BudBib Deut* 4/28, 4.Reg 19/18, *Bar* 6/50; *CzechRozm* 6v, 88; S fynow Pryámułowych żaden ták nie flynął/ Y łam Hektor bo iednák od ludzkich rąk zginął *PaprPan* A4, B3; *ModrzBaz* 138; *KochPs* 174, 198; *SkarŻyw* 490, 546; *CzechEp* 189; Nie ładz mię zá vmárłá/ gościu móy miły Spiéwaczki Mythileńfkiéy z téy to mogliły. Człowieczych to rąk fpráwá *KochFr* 65; *WerGość* 205; *GórnTroas* 30; *WujNT Act* 17/25; *SkarKaz* 241b, 347a. [Cf też znac. **d.a**] *PowodPr* 7 »ręka boska«.]

»moc ręki (rąk)« (2): Teraz cí fprzećiwnicy fnadz ná tym máío máią/ Iz nas táką niewolá iuz ze włżąd včífkáią/ Ale włzytkę moc fwych rąk w bálwániech pokłádáią *LubPs* hh5; *SkarŻyw* 70.

»możność ręki (rąk)« (2): I dziwnye ye [ojców naszych] fprzećiwnicy ich ná włsem trapili/ Pod możnoścýą okrutnych rąk fwych ye vniżyli *LubPs* Y3v, gg5.

»obca (obce), cudza (cudze), cudzych ręka (ręce)« = *aliena manus Mącz, PolAnt, Modrz* [szyk 11:2] (6:6:1): niedopulfczaize tedi [Panie] zadney opcey ręki aby iáką wierzchnoć miała miec nad nami. *RejPs* 204v, 73; *RejRozpr* H4; Pánowie nam zefzli s fwiátá/ Záwiodłzy nas w dálfze látá/ W obce ręce fkárby dáli/ A nas ná odpułt połłáli *BielKom* A; *GroicPorz* kk2v; *BielKron* 253; Postliminium, Prziwrocenie/ co z cudzych rąk záś ku náłzey mocy przydźie. *Mącz* 193d, 482b; *BudBib Ez* 30/12; *ModrzBaz* 37, 45; *GostGosp* 168; *GrabPospR* L2v.

»ręce (ręka) okrutne (okrutna), srogie (sroga)« [szyk 3:4] (4:3): Iezu ktorys potym rękoma okrutnemi policzki bić/ włofy y brodę wrywać dopułcił. fmi(łuj) fie nad nami. *TarDuch* [C4]; *LubPs* Y3v; *KochPs* 200; O miły móy/ gdzieś teraz/ czy błądziłz po leśie? [...] Czy cie kto frogiéy ręce/ iák piłę nágalił? *GórnTroas* 42, 36; *LatHar* 452; *SiebRozmyśl* H2.

»ręka pogańska (ręce pogańskie)« [szyk 8:8] (16): bo yeft teras pan nasch barfo vpadli od poganłkych rąk y od nyeprzyacziol Chrzes(cijaństwa) *LibLeg* 11/62, 11/59v, 166; *RejPs* 108, Ff4v; *RejZwierc* 186v, 258; Y ták ręką y niewolá pogańfką Turecką od Bogá pokaráni/ po rozmaitych

krolestwách rozproszeni są. *SkarJedn* 305, 293, 331, 353, 386, 399; *PowodPr* 24; *CzahTr przedm* A3, s. E2.

»ręce pracowite« [szyk 1:1] (2): które [pieniądze] w dobrych a pracowitych rękach y Pánu wielki pożytek czynić mają/ y sługę w zapłacie pańskiey wzbogacić mogą. *SkarŻyw* 26; *GosłCast* 24.

»roboty, praca (a. pracowanie), uczynek (a. czyn, a. uczynienie), sprawa, dzieło rąk (ręki, ręk); roboty, praca z ręki (z rąk)« = *owoc, wytwór pracy czyjejs; opera a. opus, a. labor manuum Vulg, PolAnt* [szyk 42:8] (22:9:9:4:3:2:1): *WróbŻołt* 127/2; *RejPs* 195v; Niezcięliwy są y między wmarlemy nadzieia ych/ ktorzi łobie mają za bogi wczinięnie rąk swoich *SeklKat* Ev; Prac rąk twych będzieysz pożywał tu czału káždego *LubPs* cc6v, cc6 marg, S, dd4; Przekłety tżłowiek który tżyni ryty álbo lity Obras obrzydzenie Pańskie/ robotę rąk rzemieślnikow *KrowObr* 111, 58, 60, 110, 151v; *Leop Eccle* 5/5, *Is* 2/8, 65/22, *Act* 7/41; *BibRadz 2.Par* 32/19, *Ps* 89/17, 114/4, *Is* 65/22, *Thren* 4/2 (8); *BielKron* 80; *RejAp* 83; *RejPos* 175v; Dofyc wczynienie tedy zowiemy: gdy ten co kradł/ więcej nie kradnie/ ále ráczey z roboty rąk swoich iáłmużny czyni *WujJud* 92v; Y rozmnoży cię Iehowá Bog twoy we wżem dziele ręki twoiey *BudBib Deut* 30/9, *Deut* 4/28, 16/15, 27/15, 4.Reg 19/18, *Is* 2/8 (10); [o Troi] O mury niemiernych ręku roboto/ Iáki koniec was czeka? *KochOdpr* Dv; Vplótl syc człowiek zdrádlivy W swoich rąk włalnych czynie. *KochPs* 14, 174, 198; *CzechEp* 87; *KochFr* 65; *ArtKanc* N13v, V3; *ZawJeft* 18; *GrochKal* 9; *KołakSzczęśl* B3v, *WujNT Act* 7/41.

»sprawa, praca, uczynek, roboty, trud, dzieło rąk (ręki, ręk)« [w tym: *praca i (a) roboty* (2)] = *wysilek, działanie czyjejs; opus manuum Vulg, PolAnt; labor manuum PolAnt, Modrz; opera manuum Vulg* [szyk 36:2] (13:12:8:3:1:1): *RejPs* 135v; *LubPs* C2, G3v, T6v; Pan Bog twoy dał ci błogosławieństwo/ przy wśelkiey ípráwie rąk thwoich. *Leop Deut* 2/7, *Deut* 24/19, 30/9, *Tob* 13/11, *Ps* 27/4, 5, *Ier* 10/3; Ale Bog weyżrał ná moię nędzę/ y ná pracą rąk moich *BibRadz Gen* 31/42, *Gen* 5/29, *Ps* 89/17, *Ier* 25/14, *Thren* 3/64; To mowi Pan Bog/ oto przywiode wżytko złe co piáno w zakonie ná Ieruzálem/ y ná obywatéle iego/ bo mię porzucili we wżytkich pracach ręku swych [Vulg 2.Par 34/25] *BielKron* 90v; *RejPos* 170v, 181, 182; *BudBib Gen* 5/29, *Ps* 27/4, *Ier* 25/6, 7, 14, 32/30, *Thren* 3/63[64]; *ModrzBaz* 37 [2 r.]; *SkarŻyw* 269; *CzechEp* 65; *GostGospSieb* +3; *LatHar* 518; *WujNT Apoc* 9/20; *CzahTr* H; *GosłCast* 24.

Szeregi: »i ręce i nogi« (1): serce z iáł ítrách frogi: Odiął y ręce/ odiął y nogi. *KochPs* 165.

»serce i ręka« (1): Biedaśz sercam łekliwym y rękam leniwym [*cordibus timidis, et manibus dissolutis*] *BibRadz Eccli* 2/13[14]. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»żadna ręka ani zbroja« (1): Pánie náłz iuż baczyłz teraz/ że ten lud Izráelłki żadną ręką áni zbroią iną nie może być wybáwion od nieprzyaciól swoich iedno twoią *BielKron* 30v.

Wyrażenia przyimkowe: »z ręki [czyjej] (z ręku, z rąk [czyich])« = *przez kogoś* (10): *OpecŻyw* 51v; To mowi Pan Bog/ pomázałem cię ná krolestwo Izráelłkie/ áby wygładził wżyték dom Achábow zá pomłtę sług moich z ręku Iezabel *BielKron* 86; *RejZwierc* 148v; Wízákoż zá czałow twoich nie wczynię tego [tj. nie zniszczę królestwa twojego]/ dla Dawidá oycá twego/ z ręki słynow twych rozerwę ie. *BudBib 3.Reg* 11/12, I 207b marg; Co mi w przód zaydzie drógę w domu moim/ Kiedy syc wróczę/ to ołtarzom twoim/ Krwáwą ofiárą z ręku moich będzie *ZawJeft* 19; *WujNT* 881 marg; *SarnStat* [994]. Cf »być z ręku«, »z ruki czynić«.

»przez ręce [czyje] (przez rękę [czyją])« = *przez kogoś; per manus PolAnt, Vulg, JanStat; in manibus Vulg (61): BierRaj 21v; PatKaz II 49v; Iezu ienżes przez ręcze iego [Jana Krzciciela] w Iordanie okrczon być raczył. fmi(łuj) fie nadna(mi). TarDuch B2, C8v; MurzNT Mar 6/2; Y záprzedam fyny walfé/ y corki walfé przez ręce fynow Iudfkich Leop Ioel 3/8, Ex 35/29, 1.Par 6/15, Sap 12/6, Ier 29/3, Mar 6/2, Act 2/23; Abowiem był Pán niepowiedział áby miał wygládzíc imię Izráelkie/ żeby niezofáto pod niebem/ A przetoż ie wybáwił przez rękę Ieroboámá fyná Ioálowego. BibRadz 4.Reg 14/27, *2v, Ez 25/14, 30/12, Ioel 3/8, Sap 11/1, 1.Mach 4/30, Act 5/12; Pořłał poń Sálomon/ powiedzyał mu iż przeřtápił á wzgárdził przykazánie iego/ oddác thu Bog coř złorzeczył oycu moiemu/ y dáł go řciác przez ręce Bánániego. BielKron 76; OrzQuin G3v; BudBib 3.Reg 10/29, I 217a marg; PaprPan V2v; przez ręce Anielkie/ wzięł Moizéfz od Bogá ony wyroki/ ábo zakon. CzechEp 320; NiemObr 41; ActReg 1; GostGospSieb +4; O Pánie Iezu Chryřte/ [...] któryř o Nieřzpornych iákoř godřinách/ przez Nykodemowe y Iozephowe ręce był z krzyřá zložony LatHar 312, 312, 318, 470; WujNT Mar 6/2, Act 2/23, 7/25, 15/23; [Jan z Rytwian ziemię ředomierską] w moc nářzę przez ręce Wielebnęgo Páná Stánifláwá z Kurořziák/ króleřtwá nářzęgo Podkánclérřęgo wrócił SarnStat 978; CzahTr G4v; SkarKazSej 696a.*

~ *Wyrażenie:* »przez ręce do rąk« (1): [panowie duchowni powiadają, że tradycje są] przez ręce do rąk między Biskupy aż do wieku nářzęgo w Kořciele záchowáne. WujJudConf 40v.

Szereg: »przez ręce abo sprawę« (1): Pořyłał Pan Bog Oycow ich [řydów]/ do nich przez ręce ábo řpráwę pořláńcow řwoich/ (to ieřt káznodřieiw) [...] przeřtrzegáiąc: chcąc przepuřcić ludowi y przybytkowi řwemu. PowodPr 11.

Cf »przez ręce pořyłać«, »(u)czynić przez ręce«. ~

»w ręce [czyje] (w ręku [czyich])« = *przez kogoř; in manu PolAnt, Vulg (7): Przewiodłes miły Panie iako owieczki Lud twoy w ręku Moyséfza y Aarona. Wróbřořt 76/21; Leop 4.Reg 21/10; Y ruřzyli řię napřzod ná řftne řłowo Iehowy wręce Moizéfzowej BudBib Num 10/13, I 401d marg; WujNT Gal 3/19; [mówi Bóg przez Jeremiasza:] tedy ia w mieczu/ y w głodřie/ y w morowym powietřzu będę náwiedzál táki wřzytek lud/ ář ich wygládzę w ręku iego [Nabuchodonozora]. PowodPr 14. Cf »w ręce pořyłać«.*

αα) *Charakter pisma; własnoręczny podpis (6):* Imitari chyrographum alterius, Chcieć tráfić cziyę rękę/ nářládownác kogo w pińaniu. Mqcz 166a; tua est ista littera, Tyř to piřál/ Twoyá to ręká. Mqcz 195d, 51d.

[*Zwrot:* »rękę (ręce) podpisać«: A dla lepszego utwierdzenia, ja Jan Hlebowicz [...] do tego testamentu mojego ostatniej wolej mojej uczynionego, pieczęć swą przyložylem i rękę swą pismem polskim podpisał TestEwang 1590/75, 1590/75.]

Wyrażenie: »własna ręka« (1): Idiographum, włáfne piřmo áłbo włáfna ręká. Mqcz 164b.*Szereg:* »(ani) ręka a (ani) pieczęć« (2): LibLeg 11/159; Ale iuř trudno temu było co rzec gdzie ręká á pieczęć krolewřká zálzłá. RejZwierc 154v.

α) *Moc, siła, władza; teř rzádzienie, panowanie (częřto przemoc, władza nieprzyjacielska) (826):* LibLeg 11/55; tedy zebrał [Pauzaniasz] rotę nan [na Filipa] y vderzył, [...] To wřłyřzawřzy Alexander do domu fie kwapił, á przyřzedřzy nalazł oycza řwego na poły martwego y matkę w ręku

Paulaniowych *BielŻyw* 147; *HistAl* G7, H8; *DiarDop* 105; *LubPs* bb4; mowię że zá to żeście wspomnieli [na nieprawość waszq]/ ręką będziecie poimáni. *Leop Ez* 21/24, *Gen* 16/9; *BibRadz Gen* 16/9, *Ez* 21/24, 1.*Mach* 4/31; In aliquem involare, Napásć/ vtáic fie ná kogo s ręką. *Mqcz* 506a, 90a; *OrzQuin* R3; *KochMon* 23; Wypátruie niezbożnik [práviedliwego/ y ízuka zábić go. Iehowá nie oítáwi go w ręce iego *BudBib Ps* 36/34[33], *Iudic* 8/15, 1.*Reg* 18/21, *Is* 57/10, *Ez* 21/29[24], *Dan* 12/7, *Zach* 11/6 [2 r.]; *HistHel* C4; *PaprPan* L3v; *ModrzBaz* 144v; *SkarŻyw* 22, 91, 299, 364; Zwycięstwo iuz w ręku wálznych/ mam nádzieię w Bodze. *KochJez* B2; *KochFr* 110; *ZawJeft* 43; *ActReg* 58, 128; *OrzJan* 19; A ty naświétłza Pánno/ kiedys go [syna] wyźrzálá W ręku okrutnych kátów/ ledwes go poználá. *SiebRozmysl* H2; *WitoslLut* A3; *PowodPr* 33; *CzahTr* I3v; *SkarKazSej* 665a; *SzarzRyt* C.

W porównaniu (1): O nędzny Idumeyczyku/ [...] kthory/ [...] ízczypiełz wierne Pánńkie/ á radbyś ie/ iáko Saulowi w ręce/ przywiódł ná kázde zátrácenie ich. *RejPos* 266v.

Zwroty: »by(wa)ć, zostać w ręku (w ręce, w rękach); być pod ręką« = *esse in manu Vulg, PolAnt; esse sub manu Vulg* [szyk zmienny] (47:1;4): *LibLeg* 10/70v, 95v, 11/27, 59v, 168v; tedy [wojewoda móldawski] Chlop moy [tj. sułtana tureckiego] yełth. y mnye dani daye. y ziemye ich moye ísą. yako ine ziemye moye pod moyą ręką. tho yełth Bołna a Samandziya. *MetrKor* 46/47; *HistJóz* E3; *WróbŻółt* 118/109, pp; *RejPs* 30v; Przyiedzyeli pánic luby/ Złóm klałztorne pánno fluby/ Bądż pod íwego mężá ręką *BielKom nlb* 6; *RejWiz* 50; *Leop Esth* 2/14, *Is* 10/5, *Ez* 37/19, 20; Rzeczy od Bogá íthworzone/ choćiałz íą íámy z íiebie dobre/ ále gdy íą w ręku niepobożnych/ thedy nie inák iáko przekłęthwem przed Pánem Bogie^m íą *BibRadz* I 108d *marg*, *Ios* 9/25, 2.*Par* 13/8; Cefarz Konftántynopolłki widząc krolełtwo Egipłkie być w ílábych rękach/ [...] nápráwił Almeryká krolá/ áby on [...] Egipt pod íwą moc podbił *BielKron* 179; miáłto Ieruzálem [...] Było w Ręku Krześciáńfkich lat LXXXVIII *BielKron* 179v, 18, 66v *marg*, 67, 126v, 146v (10); *KwiatKsiąż* D4v; Postliminio recipere, To cółmy vtráćili á co w obcych á w nieprzyacielskich rękách dłuogo było záś dołtác. *Mqcz* 193d; *GórnDworz* Bb, Bbv; *BudBib Iudic* 8/6; *HistHel* A; *CzechRozm* 227v; *PaprPan* Hh3v; *ModrzBaz* 105; *SkarJedn* 154; *SkarŻyw* 27, 166; *KochBr* 152; A co więłtłza/ wożne [lege: wożne] mácie íwe włáłne chłopy/ ktorých żywot/ y śmierć iełt w ręku wálznych *GórnRozm* F, A2, Mv; *ActReg* 57, 67, 161; Teraz niech ráczey dułżę íwą wyleię Teraz/ poki mam cáłá íwą nádzieię. Pokiś w mych rękách dzieię me/ iedynd Vćiecho moiá *GrochKal* 8; *GórnTroas* 70; *CiekPotr* 69; *GosłCast* 49.

»da(wa)ć (a. poda(wa)ć, a. wyda(wa)ć, a. oddać), spuścić (a. wypuścić), zaprzedać, poruczyć, zwierzyć, pod(d)an(y) (a. dan(y), a. wydan(y)), podawanie (a. danie, a. oddawanie) w ręce (w rękę); da(wa)ć (a. poda(wa)ć, a. wydać, a. oddać), podany (a. wydany, a. oddany) do rąk (do ręki, do ręku); podać ręce (*D* sg); podany w ręku« = *tradere in manus HistAl, Vulg, PolAnt, JanStat; traditus in manus PolAnt, JanStat; dare in manus, praesentare a. destinare in manibus HistAl; reddere a. destinare in manus Modrz* [szyk zmienny] (171:3:2:1:1:39:3;16:8;1;1): czemu [Panie] dáwałż wręce złym wrogom ítworzenie twoie *OpecŻyw* 1v, 69v, 83v, 92, 92v, 105 (9); *TarDuch* C3v, D2; *WróbŻółt* 40/3, N8v, 139/9; *RejPs* 117; *LibLeg* 11/165; przykażcie áby thyfiác ieznych známi iecháło/ ábowiem Dariuśa w ręce ich wydamy. *HistAl* C5, E5v, L8v [2 r.], M; *Diar* 73; Nye podawayże myę [Panie] w ręce złych ludzi wíłtecznych *LubPs* G3, Y3v, bb5, hh3v, hh5; CZynili záś íynowie Ífráelłcy złe rzeczy

przed oblicnością Pánfką: kthory wneth dał ie w ręce Madyáńkcie przez siedm lath *Leop Iudic* 6/1, *Num* 21/34, *Deut* 1/27, *Ios* 7/7, 11/8, 24/8 (49); Corka Egipćka będzie pořromoconá/ á podána w ręce ludu pułnocnego. *BibRadz Ier* 46/24, *Gen* 9/2, 14/20, 39/23, *Ex* 23/31, 2.*Esdr* 9/30 (47); gdy Krol kazał podać zamek Lidę Ilińcowi w ręce Drożdzałowi Ruśinowi/ oni [panowie litewscy] tego nie rádźili wczynić y nie wczynili *BielKron* 402v, 50, 50v, 51, 58, 66v (15); compromittere, Dąć w ręce yednaczóm. *Mqcz* 227a, 227a [2 r.]; *RejPos* 68v, 168, 188, 226, 249, 251v, 311; *RejZwierc* 200v, 204; Y Źzemrálisćie wnamiećiech Źwych/ y rzeklićie nienayrząc nas Iehowá wyprowadził z ziemie Micráimfkiey/ żeby nas dał do ręki Emoreiá/ y wytráciłby nas. *BudBib Deut* 1/27, *Num* 21/34, *Ios* 21/40, *Iudic* 1/2, 4, 4/14 (35); *HistHel* B3v; *CzechRozm* 246v; *PaprPan* P; *ModrzBaz* 78v, 117v; *SkarJedn* 333; *KochPs* 87, 102, 162, 167; *SkarŻyw* 151, 273, 558; *MWilKHist* H, Hv; *StryjKron* 335; *CzechEp* 337, 381; *NiemObr* 9, 168; *KochEpitCat* 110; *KochPieś* 8; *ArtKanc* E3v, E4; *GórnRozm* G3; *KochWr* 32; *ZawJeft* 18; Dał mu [królowi] Pan Bog wręcze nieprzyiacioły iego *ActReg* 77; *OrzJan* 18, 98; RAcz weyźrzyć Pánie/ prošimy cię/ ná ten lud y czeladkę twoię/ dla ktorey chciał Pan nář Iezus Chryřtus/ w ręce złořliwych być podány *LatHar* 54, 152, 304, 338, 658, 693; *WujNT Matth* 17/22, 26/45, *Mar* 9/31[30], 14/41, *Luc* 9/44 (8); *SarnStat* 518, 798, 927, 1054, 1080; *SiebRozmyśl* A3; *PowodPr* 11 [2 r.], 12, 14, 15, 57, 58; *SkarKaz*)(2, 312a; Potym mu go [skazanego złodzieja katu] Ceklarze do ręku podádźą: A Cechowie go zbroyni řřzodkiem poprowadźą. *KlonWor* 40; *PudłDydo* B3.

»mieć, trzymać w ręku (w rękach); mieć, trzymać pod ręką (pod rękoma)« [szyk zmienny] (32:4;2:2): *LibLeg* 6/78, 159, 11/42, 42v; [*Dariusz do Aleksandra*] Wzgláday przeto ná mię [...] ktorym máło nie wřzytek Źwiát trzymał pod ręką Źwą [tenebam manu mea]/ á teraz řam nád řobą mocy nie mam. *HistAl* G2; *RejWiz* 138v; Zápprawdęć ten człowiek nie řfuká pokoiu temu ludu/ ále złęgo. [...] Oto go maćie w ręku wářzych [Ecce ipse in manibus vestris est] *Leop Ier* 38/5; Odpowiedźiał ná to Abram Sárái/ Oto mař w ręku řwych řłuźebnicę řwoię [Ecce ancilla tua in manu tua]/ á ták z nią czynić coć řię zda. *BibRadz Gen* 16/6, k. *2v, *Gen* 24/10; Potym řzemráli řludzy Dawidowi iż go [Saula] vpuřćili/ máiąc go w ręku. *BielKron* 66v, 67, 227, 241, 249; In sinu suo habere, W ręku á w mocy řwey mieć. *Mqcz* 395c; *OrzQuin* O marg; *BiałKat* 141; Obegnali byli [Wářszy] wořřko w koło nářze/ y mieli ie práwie w ręku/ lecz Pan Bog folgował y obronił *BielSpr* 69, 46, 57v; To o tych niechay będzie dořyc ktorzi władnoć w ręku máią [qui sint cum potestate]. *ModrzBaz* 76; *SkarJedn* 136, 186; *KochOdpr* B2v; Iákom cię nędznik máiąc w ręku nie poznał? *SkarŻyw* 15, 392; *StryjKron* 230; *NiemObr* 63; *KochMuza* 25; *KochPieś* 46; *ZawJeft* 13; *ActReg* 5, 117; *WujNT* 398; *SarnStat* 133, 1040; *CiekPotr* 50; *GosłCast* 62; [*Dydona do Eneasza*:] Szukác chceř Wlořkiey ziemie/ páńřtwá niepewnego/ Máiąc w ręku iuź řwoie/ y prágnieř cudzego. *PudłDydo* A4v; [*do Andrzeja Krotoskiego*] A iż mař pod řwą ręką Bogomodłne Zaki/ Grořzgonne Mieřzczány/ y płuźne Wieřniaki. Troy poczet: trzech teř z řiebie wybrawřzy pořřáli/ By cię iák nayvcźćiwiey káźdy w řwą witali. *RybWit* A3.

»obronić z ręku [czyich], od ręki [czyjej]« [szyk zmienny] (3:1): [*Maryja rzekła do Jezusa*:] O moy námileyřř řynáćřku/ tzo mám wczynitz? niewieřm/ obronitz cie (iako ij pirwéy) z iřch [Żydów] ręku niemogę. *OpecŻyw* 152; Tullius [...] wczynił rzecz řzyroká do Senatu/ [...] iáko go [*Tarkwiniusza*] z ręku iego nieprzyacioł Ankuřow obronił. *BielKron* 103v, 18; *BudBib Ex* 2/19.

»podać się w ręce, [pod ruki]« = *poddać się* (2): który [Krescencjusz senator rzymski] ná gorę Aniolá názwaną wciekwłzy/ Pánu śwemu [tj. cesarzowi]/ mocnie fię bronić chciał. ále gdy go Cefarłkim imieniem ná wiárę fwą wziął/ Tammus Niemiec/ wielki kochánek Cefarłki/ podał mu fię wręce. *SkarŻyw* 573; *NiemObr* 106; [y mowye xzniasz Dymitr ze ssie mussy wssitko Podolye poddacz pod ruki Turkom. *CorfusDocum* 1553 nr 85].

»położyć rękę [czyjã nad czym]« = *dać komuś władzę nad czymś; ponere manum Vulg* (2): *WróbŻołt* 88/26; [mówi Bóg:] Nád frogofciámi morłkich wod położę rękę iego [Dawida] *LubPs* T5.

»pod [czyjã] rękę się poniżyć« = *uznać czyjã wyższość, władzę* (1): Przetolż ten Melchylfedech dáie błogofławieńftwo Abráhamowi: y Abrahám fię iáko niźlzy pod ie⁸⁰ rękę poniżł *SkarŻyw* 284.

»przyść (*a. przychodzić, a. zachodzić, a. (wn)ić*), wpaść (*a. (w)padać, a. upaść*), dostać się, obrocić się, wdać się, wleźć, pojman w ręce (w rękę); przyść, wpaść, dostać się do rąk (do ręku); przyść k ręce; na ręce przychodzić« = *incidere in manu Vulg, PolAnt; in manus devenire Miech; cadere in manu Vulg; tradere in manu PolAnt; venire in manus Modrz* [szyk zmienny] (48:36:10:2:1:1:1;3:2:1;1;1): O náfs mily miłtrzu niechodźze więcey do Ieruzalem/ włfak wijelš iž ci żydowie o fmiertz ftoią/ a ty oto dobrowolnie chcelš wpałtz w ręce ijch. *OpecŻyw* 71, 100v; *FalZioł* +2v; *FalZiołUng* V 119; *BielŻyw* 65; *MiechGlab* 54; A theraz krom porałzki ludu y krom odpowiedzi wpadałz w ręce krolowey Candácis [*Candacis regine succumbis*]. *HistAl* L7v; *HistAlHUng* A4; *BielKom* D4; *LubPs* dd6 marg; y nie wydzielz ręki ich/ ále w ręce Krolá Bábilońkiego pojman będziefz [*sed in manu regis Babylonis capieris*] *Leop Ier* 38/23, 2.Reg 24/14, *Prov* 6/3, *Thren* 1/7; *BibRadz Lev* 26/25, *Eccli* 2/20; [poseł opowiada Dawidowi o śmierci Saula] wyrzał mię y prošíł ábych go dobił/ by żywo nie przyfzedł w ręce nieobrzezańcom *BielKron* 69, 67v, 84v, 117v, 128v, 129v (25); Carnificinam subire Kátowi przić w ręce. *Mącz* 39a, 43c, 245d, 480c, 482b [2 r.]; Czemużes ty mnie rádniey miły Pánie/ w onych pothrzebach gdzie bywał zginąć niedał/ iżbych był nigdy ná kátowłkie ręce nie przychodźł. *GórnDworz* S7, Y7v, Gg2v; *HistRzym* 20v; *RejPos* [249]v [2 r.], 280v; *WujJud* 17; *BudBib Iudic* 15/18, 1.Reg 18/25, 4.Reg 19/10, 2.Par 16/7, *Dan* 13/23[22], 2.Mach 14/42; *MycPrz* I B2; *BialKaz* B4v; *ModrzBaz* 79v; Potym rychło wpádło Cefarłtwo w ręce złego człeká Heretyká/ ná imię Philippiká. *SkarJedn* 196, *A, 149, 165, 255, 306 (11); Twá niełáfká fye ftało/ żefmy tył podáli/ Y niewiernym pogánom w ręce fye doftáli. *KochPs* 65, 50; włzákze Bárnábáľz ś. bacząc iufz po nim [po św. Pawle] odmiáne/ bešpiecznie mu fzedł wręce/ śmierci fię ná ktorą porywał fługi Boże/ nieboiąc. *SkarŻyw* 535, 48, 88, 151, 226, 411; *StryjKron* 607; *WerGość* 249; W ręce Polłkie Połock przyfzedł/ Zá powodem fczęšliwego Stephána Królá Polłkiego. *KochPieš* 45, 8, 16; *KochWr* 20; *ActReg* 57; *GórnTroas* 24; *GrabowSet* K; *KochFrag* 25; *OrzJan* 123; *WujNT* 392; *SarnStat* 606, 1101 [2 r.]; *SiebRozmyšl* Hv, H2, H3v; *PowodPr* 10, 83 marg; Wdáli fię w wielką niebešpiecznošć y rękę tyránná *SkarKaz* 519a; *VotSzl* F; *CiekPotr* 43; *PudłDydo* B4. [Cf też znac. **d.α**] »wpaść w ręce« *Leop* 2.Reg 24/14; *BibRadz Eccli* 2/20[22]].

»z ręki (z rąk, z ręku) puścić (*a. wypuścić, a. upuścić*), wypuszczon« = *dimittere de manu PolAnt* (3:1): *OpecŻyw* 84v; wrocšię/ włzakeš wolen/ włzakeš zręku wypuščzon *MurzHist* N3; *BudBib* 3.Reg 20/43[42]; niepráwie niesłufzna rzecz będzie niewinnego do czáfu/ pokiby fię o tem dowiedziano/ pojmanwfy potrzymáć/ niźli winnego zrak vpuścić [*quam nocentem e manibus elabi*] *ModrzBaz* 85; [a

też chociaby stara księżna nie chciała jachać, tedy my młodszej z rąk nie wypuścimy. *ListyZygmAug 1556 323*].

»ujść (*a. uchodzić*) rąk (ręki, ręk); z rąk (z ręk, [z rękow]) wyniść, ujść, uciec, wymknąć się, wywikłać się, utronać [= *wymykać się*], [ubieżyć]« = *effugere manus PolAnt, Vulg; de manibus evadere HistAl; exire in manus PolAnt; e manibus fugere Mącz; exire de manibus Vulg* [szyk zmienny] (24;9:5:2:2:2:1): A tak gdy [Ezop] iuz porozumiał/ Iż z ich [Delfów] rękę winić nie miał: Wzdychał ciężko nárzekając *BierEz G4; OpecŻyw 65, 104v*; mało rycerstwá ma Alexander ále mężnych/ ktorzy wiele moich rycerzow pobili/ s ktorych rękę ledwom wyfzedł. *HistAl C8v, C7, C8v, D2; MurzNT Ioann 10/39*; y thy nie wydzielz ręki ich [książąt króla babilońskiego] [et tu non effugies de manu eorum]. *Leop Ier 38/18, Ier 38/23; BibRadz 2.Cor 11/33; BielKron 129v*; Ex manibus sacrificantium cum se proripuisset, Wymknąwszy się z rękę tych którzy go chcieli ná ofiarę zabić. *Mącz 346d*; Evadere e manibus hostium, Vtronacz [!] z rękę nieprzyjacielkich. *Mącz 472d, 138c; GrzegŚm 23*; A przetofz teras wołaycie ku niebu/ ábyście vřzli zdrowo z rąk nieprzyaścioł wařzych [ut liberemini de manu inimicorum]. *BudBib 1.Mach 9/46; Dan 13/22; BudNT Ioann 10/39; SkarJedn 324, 331, 401, d6; KochPs 189*; odmieniło się łzczeńcie Chrześciánłkie/ á nástał pan zły Cefarz Iulian/ zá ktorym pogánłtwo znowu rogi podniołło/ tak iřz ich rękę y okrucieńtwá Márek S. nieufzedł. *SkarŻyw 273*; Widząc pánná iřz trudno było vřć oycowłkiey ręki/ taką rádę wzięła: vmyślilá táiemnie vćiec *SkarŻyw 487, 196, 200, 392; KochTarn 76; PudłFr 13; ZawJeft 29; GórnTroas 39; GrabowSet B3; WujNT przedm 37, Ioann 10/39, 2.Cor 11/33, Dddddd2 [2 r.]; WysKaz 46*; zkad wielką obronę dawáli złým ludzióm/ áby vchodźili rąk tych [*manus evadentibus eorum JanStat 582*]/ ktorzy ie łacwie poymać mogli. *SarnStat 648, 120; GosłCast 14; SkarKazSej 699a; PudDydo A2; [Bocz iest barzo rostopny i chitri [Judas], A mogł by ssie przemyenycz y vbiezacz zwassich rekow. SprChęd 43]*.

»wybawić (*a. zbawić*), wyzwolić, wyswobodzić (*a. wyświebodzić, a. oswobodzić*), ratować, wybawion(y), wyswobodzon(y) (*a. świebodnym być*), wyzwolony, wybawienie (*a. zbawienie*), wyzwolenie, wyswobodzenie z ręki (z ręk, z rąk); od ręki zbawić, wyzwolić« = *liberare de manu HistAl, PolAnt, Vulg; eruere de manu; liberatus a. salus de manu Vulg* [szyk zmienny] (84:11:1:7:8:4:3:5:1:1:1:1): Zbawienie z nieprzyjáciol nałfych/ ij z ręki wřfytkich ktorzy nienáwidzieli nás. *OpecŻyw 12v, 12v, 97; HistJóz A2*; A ty panie Iezu krifthe iakos wybawił Abrama z rękę Kaldeuřzowyřz [!] [...] Także mnie řlugę twego.N. [...] żywego wyzwolić racz *TarDuch D3v, D3v [6 r.]; LibLeg 10/114, 11/166; HistAl H2, L8 [3 r.]; MurzNT Luc 1/74*; Wybawże mię miły Pánie z rąk człowieká złe⁸⁰ *LubPs B5v*; Wybawcye řtrapyone z rękę złościwego. *LubPs S5, D4v [2 r.], H2, O4, V6, Y2v (13); GroicPorz pp2v*; Mąż z Egyptu wyzwolił nas z rękę páłterzow *Leop Ex 2/19, Ex 3/8, Deut 25/1, Ios 24/10, 1.Reg 20 arg, 4.Reg 20/6 (11); RejZwierz 43v*; Tak mowi Pan/ Czynicie řady řprawiedliwość/ á wyzwolicie vćiśnioneo z rąk vćifkáiącego *BibRadz Ier 22/3, Ios 9/26, Iudic 2/18, 2.Par 32/14, 15 [2 r.], 22 (21)*; było wotowanie przeciw Kroleřtwu Polłkiemu o Szpital/ [...] áby był ku Rzeřzy wrocon á wyřwobodzon z rękę Krolow Polłkich *BielKron [332²], 89v; HistRzym 35v, 36v; RejPos 19, 153; BudBib Ex 3/8, Iudic 8/22, 1.Reg 7/14, 12/11, 4.Reg 19/19 (14); SkarJedn 167, 254*; Na mnie/ człowiecze cnotliwym/ nie day [Panie] złým przewodźić/ Ciefz mię łálką řwá/ y rącz mię z ich rąk ówobodźić *KochPs 184, 23, 42, 43, 64, 100 (10); SkarŻyw 188, 391, 392, 457, 490,*

532, 575; *StryjKron* 308; *ArtKanc* A18 [2 r.], B14v, Q9v; *LatHar* 46 [2 r.], 585 [5 r.], 656 [5 r.]; [*Aby wspomniał Pan Bóg*] Ná przysięgę którą przyiągł Abráhámowi oycu nálezemu/ że nam to dáć miał; Iżbyfmy/ wybáwieni *będąc* z ręki nieprzyiaćioł náleznych/ bez boiázni mu służyli *WujNT Luc* 1/74, *Luc* 1/71; W Práwie Céfárlkim to iest nápiáno: iż słuždy niewolni/ álbo dźiówki nie mogą z rąk pánów fwych bydź wyfwbodzeni [*non possunt nec valeant, de manibus dominorum suorum liberari JanStat* 580]/ ázby [...] *SarnStat* 647; *KmitaSpit* B3; *SkarKaz* 351a; *CzahTr* F4v.

»z ręku (z ręki, z rąk) wyjąć (*a. odjąć, a. wyjmować*), odjęt; z rąk wziąć, brać; z ręki wywieść, dobyć; z ręku odbić (*a. wybić*); odjąć od ręki« = *tollere de manu Vulg, PolAnt; educere de manu Vulg* [*szyk zmienny*] (9:1;5:2;2:1;2:1): A odtychmiáft Iudáfs srukál podobného czału ij mieftza/ iakoby mogli wydatz Iezufa kromiá tluścze aby ijm nie odjęt z ijch ręku. *OpecŻyw* 84, 83, 116; *LibLeg* 11/166, 168v; Przeto thego.N. przywracamy ku Práwu swemu/ y powyślzamy Práwo iego/ bierzemy go z rąk nieprzyiaćioł iego *GroicPorz* o2; Stháło sie potym/ iż [!] poráził Dawid Filištyny/ y z tłuńił á poniżił ie/ y odiał Geth y corki iego z ręki Filištynńkiewy *Leop* 1.*Par* 18/1, 3.*Reg* 22/3, 4.*Reg* 17/7; *BibRadz* 3.*Reg* 11/34, 35, 1.*Par* 18/1, 2.*Par* 32/15, *Eccli* 51/12, *Act* 12/11; niechayże też nas Krol nie sádzí/ y weźmimy iemu z rąk sády/ bo też sye drugdy krol ná sádzie [...] sádząc nas omyła. *OrzRozm* O2v, O2v; biáleglowy w Iłzpániewy/ sílá do thego pomogły/ że krolestwo Gránátńkie wyięte iesth z Murzynńkich ręku *GórnDworz* Bb7; *CzechRozm* 217, 245v; *SkarŻyw* 284; *StryjKron* 170; Spráwuy mnie Boże/ wźiáwłzy z rąk złońnemu *GrabowSet* N3v.

»wykupić (*a. odkupić*) z ręki (z rąk, z ręku)« = *redimere de manu PolAnt, Vulg* [*szyk zmienny*] (8): *OpecŻyw* 89v; *Dicant qui redempti sunt a domino: quos redemit de manu inimici* [...] Niechay to mowią ci którzy sá odkupieni od pana boga ktore odkupił z ręku nieprzijiaciela *WróbŻółt* 106/2; *Leop* *Ier* 15/21; *BibRadz* *Iob* 6/23, *Ps* 106/2; Aza mowiłem [...] wybawcie mię z ręki cińńącego/ á(bo) z ręki tyránnow wykupcie mię? *BudBib* *Iob* 6/23, *Ps* 105/10; *PowodPr* 10; [*KsięgiSądWiej* 1578 nr 911].

»wyr(y)wać (się) (*a. porwać, a. oderwać*), wydrzec (się) (*a. wydzierać*), wyrwany z rąk (z ręki, z ręku)« = *eripere de manibus Vulg, JanStat; eruere de manu Vulg; eruere e manu PolAnt; eripere manibus Calag* [*szyk zmienny*] (62:20:1): *OpecŻyw* 60v; *HistJóz* A2; Panie boże moy raczy mię wyrwać z rąk człowieka grzełznego/ z rąk tego ktori zakon twoy przeftępuie. *WróbŻółt* 70/4, 34/10; *LibMal* 1544/90v; dziwuiemy sie temu iż przed tym mniemał [*Dariusz*] z rąk náleznych wyrwać [*credidit de manibus nostris trahere*] mátkę/ siny y żonę. *HistAl* F6; Z ręki sýnow postronnych rácz mye ty [*Panie*] sá wydrzec *LubPs* ee5v, I3, L4v, Q2v, T5v, Z2 (11); Bog oycá moiego/ sýpomozýciel moy/ wyrwał mię z ręki Fáraónowey. *Leop* *Ex* 2/22, 2.*Reg* 12/7, 2.*Par* 32/14 [2 r.], *Dan* 3/15, *Zach* 11/5, *Act* 12/11; Oto ia oderwę Krolestwo z rąk Sálomonowych *BibRadz* 3.*Reg* 11/31, *Iudic* 2/16, 2.*Par* 32/11, 13, 14, 17 [2 r.] (14); á gdy go gwałtem przywiedli [*rotmistrze Judasza do ołtarza*] rzućił sie ná ofiárę wydarłzy sie im z ręku *BielKron* 420, 51, 64v, 258v, [332²]v; Lupo agnum eripere Proverbium, Nieco z tákowych rąk wydrzec. *Mącz* 200b; *RejPos* A4v, 196v, 270v; *KwiatOpis* D; *KuczbKat* 435; *BudBib* *Gen* 32/11 [2 r.], 2.*Par* 25/15, *Ps* 96/10, *Ier* 15/21, 20/13, *Zach* 11/6, *Eccli* 4/9; Był Dawid iáko dopiero vrodzony gdy był z rąk wśzech nieprzyiaćioł wyrwany *CzechRozm* 140; *Calag* 48b; Wyrwał mię [*Pan*] z nieprzyiaćielńkich rąk niepobożnych *KochPs* 24, 49, 54, 85, 182, 207 (9); *SkarŻyw* 347; *CzechEp* 162 [2 r.], 337; Ale nam tych rofkofzy froga śmierć zażrzála/ A ciebie práwie z náleznych

rąk nagle porwiał. *KochFr* 83; *ArtKanc* F2v; *Phil* P4; *GórnTroas* 35; *GrabowSet* C4; Amurath ziemię Węgierką z rąk Władysławowych mieczem wydrzeć niemógł *OrzJan* 117; *WujNT Act* 12/11, 24/7; *SarnStat* 1101; *SkarKaz*)(3v.

»w rękach (w ręku) zostawić, zostawiony« = *in manibus relinquere JanStat* (3:1): [mówi Jezus do apostołów:] gdy mie od żydow iętego vzzrycie/ wffytcy odemnie vcieczecie/ a mnie samęgo w iych ręku zoftawicie *OpecŻyw* 97v; ktory [Aleksy] prętko z oycem vmárwży/ Cefarftwo wręku Láćińfkich zoftáwił *SkarJedn* 258; *LatHar* 273; *SarnStat* 1124.

Wyrażenia: »cudze, obce ręce« [szyk 7:1] (4:4): *FalZiołUng* V 119; a ono kroleftwo [...] po iego [Aleksandra] śmierci Hetmani tak na wiele części rozerwali/ iż po małym czaŕyie zniŕczyało a w cudze ręce przyŕzło. *HistAlHUng* A4; *BielKron* 128v; *Mącz* 193d; *LeopPrzep* C2; Bo á coź ięft takiego/ coby niebyło kiedy w cudzych rękách [quod non aliquando fuerit alienae dictionis]? *ModrzBaz* 105; Też Ziemię náŕzę Bełzką [...] chcemy chowác/ dźierzéc: żadnych Powiátów álbo wŕi od nię nieoddaláiąc/ áni w opce ręce dáiąc [nullos districtus ... alienantes *JanStat* 797]/ áni vmnieyŕzáiąc. *SarnStat* 1054; *PowodPr* 10.

»ręka gwałtowna« (1): Boże ćiebie oczekawam/ od młodoŕci moiey wzywam/ wyzwol mię z ręki gwałtowney *ArtKanc* Q9v.

»ręce krwawe« (1): A ták czás by fie nam ocućić/ á themu okrutnikowi [tj. Moskwicinowi] niewinny lud/ brácią náŕzą/ z rąk iego krwáwich zápomocą Bożą/ á zgodą iednoŕtáiną wyrwác. *KwiatOpis* D.

»ręce ludzkie; ludzka ręka« = *manus hominis Vulg, PolAnt* (6;1): Thedy rzekł Dawid do Gad: [...] lepiej że wpádnę w rękę Páńŕką [...] niżli w ręce ludzkie. *Leop 2.Reg* 24/14; rzekł do nich [do apostołów] Iezus/ Będzie ŕyn człowieczy wydan w ręce ludzkie. *BibRadz Matth* 17/22 [przekład i nawiązania do tego samego tekstu: *WujNT* (3)], *Eccli* 2/20[22]; *WujNT Matth* 17/22, *Mar* 9/31[30], *Luc* 9/44; Nigdy ták Práwá ludzkie hámovác nie mogą od złęgo/ iáko boiaźń Boża/ ktora fercá przebija: gdy myŕli człowiek iż ludzkiey ręki vŕć moźe/ ále bozkiey nigdy vŕć/ y przed nią ŕię ŕkryć nie moźe. *SkarKazSej* 699a.

»mocna, mocnych (a. mocniejszego) ręka« = *manus fortium a. fortiorum Vulg* [szyk 4:2] (4:2): *OpecŻyw* 116; niech imieniowi iego [Pana Boga] będą wieczne dzyęki/ Ze lud s Fáraonowey wyrwał mocney ręki. *LubPs* gg3v; mowi Pan. Y wybáwię ćie z ręki nagorŕfych/ á wykupię ćie z ręki mocnych. *Leop Ier* 15/21, *Deut* 25/11, *Ios* 1/14. Cf »w mocnej ręce«.

»mocną ręką« = *militarnie; cum valida manu HistAl; in manu forti PolAnt; manu potenti JanPrzyw* [szyk 8:1] (9): *HistAl* A; Liŕymáchus [...] iáł fie bronić mocną ręką [manibus uti coepit] *Leop 2.Mach* 4/40; *BibRadz Ex* 6 arg, 6/1; nigdy pokoy trwác długo niemoźe/ bo s pokoiá niepokoey bywa/ á z niepokoia pokoy/ gdzie ięŕli ręką mocną nie nábedziefz pokoiá/ nigdy przeŕpieczny nie będziefz w pokoiu roŕkoŕzy domowey. *BielSpr* 28v; Nakoniec gdy widział [Attyla wódz Hunów] iŕz ŕię boćiani z miáŕtá y zdziećmi ŕwymi w pole prowadzili: wziáwŕzy z takiego godŕá potuchę/ mocną ręką Aquiliiey dobył. *SkarŻyw* 317, 503; *SarnStat* 945. Cf »pod mocną ręką«.

»można ręka« (1): Z moźnych rąk cudzych ŕynow rácz mye [Panie] ŕam wybáwić *LubPs* ee5v.

»ręka (ręce) nieprzyjacielska (nieprzyjacielskie), nieprzyjacioł (a. nieprzyjaciela), przeciwnika, nienawistnika« = *manus hostium Miech, HistAl, Vulg; manus inimicorum HistAl, PolAnt, Vulg; manus*

pugnatorum HistAl [szyk 79:15] (52:40:1:1): Dowiedz panie iezu kryfte nogi moje na drogę pokoju/ iżbych zrak wślytkich nieprzyiácieli moijch wyzwolony/ wielbil ciebie *OpecŻyw* 97, 12v, 60v, 89v, 92v, 100v, 116; O ítałoci lepak iego [*Demokryta*] Tullius powiada, gdiż w ręce iednego nieprzyjaciela w padł żadnich mąk nafię nie żądał, ani też ktorim odmawiał. *BielŻyw* 65; *MiechGlab* 54; *WróbŻolt* 40/3, N8v, 106/2; *LibLeg* 10/114; *RejPs* 117; á ná ofátatekelmy tył podáli/ y ledwołmy vřzli rak nieprzyacielskich. *HistAl* C7, A, C8v [2 r.], I8; *MurzNT Luc* 1/74; Bo ty [*Panie*] mnye íam wybáwiř z rak íprzećiwniká mego. *LubPs* D4v, H2, I3, Y2v, Y4v, ee4 marg (10); *GroicPorz* o2; *Leop Ier* 44/30, *Thren* 1/7, *Dan* 3/32; A ták Pan rozgniewał íe w popędliwoći řwey przećiw Izráelitom/ y podał íe w ręce łupielcom ktorzy íe łupili/ á záprzedał íe w ręce nieprzyiáćioł ich okolicznych *BibRadz Iudic* 2/14, *Lev* 26/25, *Iudic* 2/18, *Ps* 18 arg, 18/1 (10); *BielKron* 51, 58, 103v, 130, 179 (8); In deditionem venire, Prziść w ręce nieprzyiácielskie/ dáć íe. *Mącz* 480c, 193d, 245d, 472d; *GórnDworz* Y7v, Bb; *HistRzym* 35v, 36v; *RejPos* 19, 172v, 196v, 226; *BudBib* 1.Reg 12/11, 2.Esdr 9/27, *Ps* 105/10 [2 r.], *Ier* 44/30, *Sap* 12/18, 1.Mach 9/46; *BiałKaz* B4v; *CzechRozm* 140, 246v; *KochPs* 23, 24, 42, 85, 163, 208; *SkarŻyw* 558; *CzechEp* 162; *ArtKanc* A18, E14v; *KochWr* 20, 32; *ZawJeft* 29; *ActReg* 41; *LatHar* 46; *WujNT Luc* 1/74; íżeś ty woylko zebrałřzy ná zamek/ tego ábo owęgo ręká nieprzyiáćielńká [*hostiliter JanStat* 540] dobył *SarnStat* 142, 1101; *SiebRozmysł* Gv; *SkarKazSej* 38.

»ręce okrutne (ręka okrutna), okrutników, złe« = *manus robustae PolAnt* [szyk 5:5] (7:2:1): Niechayżec powiedzą ci co íą odkupieni od Páná/ á ktore wykupił z ręki okrutników [*de manu hostis*]. *BibRadz Ps* 106/2, *Iob* 6/23; *KochPs* 159; y záłuiąc íey [řw. *Antoniusz dzieweczki*]/ [...] á boiąc íię áby gdzie wzle ręce niewpádłá á czyřtoći řwey nieřtráćilá: prořil Páná Bogá íamego o pomoc. *SkarŻyw* 411; *ReszHoz* 138; Ku inému nieřczęćci/ to téż Troia miálá/ Íż íe do rak okrutnych w piérwořpy dořtálá *GórnTroas* 24, 39; *KochFrag* 25; *SiebRozmysł* Hv; Toż íię mowi o vrzędnikách řwieckich/ ktorým drugdy pánowie w moc ich y do ręki ich ćieřzkiey y okrutney/ [...] vbogie poddáne podáią/ árenduią/ przedáią. *SkarKaz* 610a.

»ręce pogańskie (ręka pogańska), poganow« = *manus gentium Vulg* [szyk 18:7] (24:1): *LibLeg* 11/166 [2 r.], 168v; thákże téż ciebie wybáwię z rak pogáńskich [*liberasti ... de manibus barbarorum*]/ ábowiem gdiby wiedzieli o twym przyřciu zábiliby cie *HistAl* L8; tám [*w Hipponie*] będąc w oblęzeniu prořil [řw. *Augustyn*] Páná Bogá áby w pogáńskie ręce nie przychodzil. *BielKron* 161; wiele Chřećiáńńkich kroleřtw vpádło/ y moc íię á ręká pogáńńka podwyzřlyłá. *SkarJedn* A2; iáko ono dzieřieć pokolenia w vporze trwáiąc/ w ręce ná koniec pogáńńkiey zginęli. *SkarJedn* 209, A*v, 149, 165, 167, 171 (16); *WujNT* 392, *Act* 21/11; *PowodPr* 58; *CzahTr* F4v.

»potężna ręka« (1): Ziemie y křieřtwá wielkie ktore íię z koroná ziednoczyły/ [...] odpádną/ y rozerwác íię dla wářzey niezgody muřzą. Przy ktorých teraz potęzna być może ręká y moc wářzá/ y nieprzyiácielom řtrářzliwa. *SkarKazSej* 673b.

»srogie ręce (sroga ręka)« [szyk 6:3] (9): *RejPs* 117; Wřpomozł mie [*miły Panie*] á rácz lud twoy s tych řrogich rak wybáwić *LubPs* hh5v, Y3v; á pothym wodá wyzwoliłá íe [řydów] od řrogięy ręki Fáráonowej. *RejPos* 153; *RejZwierc* 200v; *KochPs* 42, 49, 64, 124.

»ręce waleczne« (1): Ktorým Alexander odpowiedział/ otworzćcie brony mieyskie íeřli chcecie vyzd rak walecznych [*si vultis evadere pugnatores*] *HistAl* D2.

»ręce zwycięskie« (1): Devenire in victoris manus, Prziść w ręce zwycięskie. *Mqcz* 482b.

Szeregi: »ręka (ręce) i (a) moc« = *manus et potentia JanStat* [szyk 10:4] (14): zefznayczye [synowie *Ewy*] yfz zbauyenye ualfé polozono yefth wrąku a wmozy maryey *PatKaz III* 107; *Mqcz* 395c; *RejPos* 270v; Ná koniec gdy fłowy nic nie fpráwili/ mocą y ręką Rzymfkie wfzytko duchowiefstwo kápłany y Bifkupy z Bulgáryey/ fromotnie iáko Heretyki wygnáli *SkarJedn* 229, A2, 136; ále ná drodze ręki y mocy bráterfkiey wśc młodzienciec nie mogli *SkarŻyw* 200, 151; *StryjKron* 26; *SarnStat* 1101 [2 r.]; *SkarKaz* 610a; *SkarKazSej* 673b. Cf »pod mocą i pod ręką«.

»ręka (ręce) i niewola« (4): *TarDuch* D3v; Ktorzy w vporze nákoniec zoftáiąc/ w ręku y niewoli pogáńfkiey zoftáli *SkarJedn* 154, 171; [*Mojżesz powiedział Aaronowi*] iako ofobne pofelftwo miał [*Bóg*] do niego/ áby mu był pomocnikiem y tłumáczem do Pháraoná/ ná wyzwolenie ludu y narodu fwego/ z ręki y niewoley iego. *SkarŻyw* 490.

»ręka i prawica« (1): Et ponam in mari manum eius: et in fluminibus dexteram eius. A położę na morzu rękę iego [*Dawida*] [*tj. dam mu władzę*] y na rzeki prawicę iego. *WróbŻołt* 88/26.

Wyrażenia przyimkowe: »pod ręką (pod rękami)« = *pod zwierzchnictwem; sub manu Vulg, PolAnt; per manum PolAnt* (8): Inne zász czterzy wozy/ á ośm wołow/ dał [*Mojżesz*] fynom Morary/ wedlug potrzeb vrzędu y fłużby ich/ pod ręką Ithámára fyná Aaroná kápłaná. *Leop Num* 7/8, 1.*Par* 25/2, 3, 6, 2.*Par* 31/13; Bo poima mąż brátá fwego/ (z) domu oycá fwego (rzekąc) odzienie ieft v ciebie/ przełożonym náfzym będziefz/ á vpadek [*tj. ruiny*] ten (będzie) pod ręką twoią. *BudBib Is* 3/6, *Num* 7/8.

~ *Szereg*: »pod mocą i pod ręką« (1): A woylko żołnierzow iego [*Ozjasza*]/ kthorzy więc wychadzáli ku bithwie/ pod mocą Iehiel Piárzá/ [...] y pod ręką [*sub manu ... et sub manu*] Hanániafá [...] po trzykroć fto thyfiąc y fiedm tyfięcy/ y pięć fet *Leop* 2.*Par* 26/11. ~

»pod ręką« (1):

~ *Wyrażenie*: »pod mocną ręką« = *militarnie* (1): (*nagł*) List pofłany Atenom od Alexandra (-) Alexander fin Filipow y Olimpiey krolowey/ żadnym obyczáiem Krolewskiego imieniá nie przyymiemi áz pod mocną ręką Grecką [*sub potenti manu grecorum*] pogańfstwo podbiyemy. *HistAl* D7. ~

»w ręce« (1):

~ *Wyrażenie*: »w mocnej ręce« = *przy użyciu siły* (1): [*Gwidon z Plebeuszem bili się*] Potym Gwido iął prágnąc/ y rzekł Plebeufzowi: Przyácielu tę dobroć ktoram ia tobie vkazał iuż mi theż vkaż/ boć bárzo prágnę. Ale on rzekł iemu. Slubuięć to że ty niebędziefz pił/ iedno wmozy ręce. *HistRzym* 80. ~

β) *Opieka, troska, staranie; nadzór, pomoc; cura Vulg* (44) : Tedy Gabáończycy pofłáli do Iozuego do obozu w Gálgál z tákimi fłowy/ Nie odciągay rąk fwych od fłużebnikow fwoich *BibRadz Ios* 10/6; Iáko niewolnicá/ któręy głód doymuie/ Coraz pániéy fwoiéy ręki vpátruie: Tákżeć oczy náfzē obciążóné lżámi Ná páná pátrzáią *KochPs* 188; *GrabowSet* Yv; *SkarKaz* Oooo2b.

Zwroty: »brać do rąk« (1): Przeto vchwałá Séymu tego poftánawiamy: áby od tego czáfu y nápotym záfwdy opiekun káždy/ ták zápiřány/ iáko przyrodzony/ biorąc do rąk fwych *bona pupillorum* [...] doftátęczne Inwentarze dóbr y dochodów wziętych poczynił *SarnStat* 585.

»być w ręku, na ręku, pod ręką« (1:1:1): A pod ręką iego [Korego, syna Jemna] bily Eden y Beniámin [Et sub cura eius Eden et Benjamin]/ Iesue y Semeiás/ Amariás też y Secheniás/ w mieściech kápłáníkch *Leop 2.Par 31/15; RejPos 28v; Ten młody czyiego Itádá? á kiedyby był w dobrych ręku byłby tho czudny koń RejZwierc 89v.*

»da(wa)ć (a. pod(d)ać (się), a. oddać), puścić, podany (a. oddany) w rękę (w ręce); dać (a. oddać), powierzyć, [wyręczyć], oddany do ręki (do rąk, do rękę); oddać pod rękę« = *tradere in manu Vulg; dare in manu PolAnt [szyk zmienny] (15:1:3;3:1:1;2): ZapWar 1536 nr 2492; LibLeg 11/66 [2 r.], 91v, 141v; Potemu też ma być náuczycyel/ ktoryby ná tho wśytko drogę przešłá á pokazał/ áby to dzyecyę ktoreby wtem náuki náuczycyelá šwego vzywáło/ došzło tego łatwy ná co šie yemu wręce poddało. GliczKsiąž L4; Tem špošobem też trzebá áby pátrzał ocyec žeby byegłemu á vczonemu człowyekowi dał wręce šyná šwego. GliczKsiąž L5v, L5v, L8v, N, N3v [2 r.]; Leop Esth 2/3; BielKron 114v; OrzQuin F4; BielSat Ev; BudBib Gen 32/16; A Chriřtus Pan/ nie dla tegoć przyřzedł/ žeby vcznie šwe/ ábo owieczki/ ktore mu dał Bog y Oćiec iego do rękę/ ná šwiat wprowadzał CzechRozm 250; CzechEp 74, 427; A ty oycze/ y mátko/ zacna krwi oboie/ Wešołym/ y chętlwym šercem dźięćie šwoie: W rękę mężowi dayćie KochEpit A3v; Iák z włáśnym dziećięciem šwym z niąž pošępowála/ Dochowálaš šłuznych lat: mężowiš iá dała. A godnemu Mężowi/ pod rękęš oddála WisznTr 3; BielRozm 34; SkarKaz 420b; CiekPotr 84; GořCast 56; [Które krowy [sierot po Marcinie] dwie wyręczył Wojciech Tucznio do swej ręki. KsięgaSądIwk 65].*

»składać, spuszczać z rękę (z rąk)« = *przeřać się opiekować (2): Co [miłość naleźną dziecku od rodziców] gdyby mátká šoby rozwaźyła/ nye škládála by nigdy z rękę dzyecyęcyá šwego GliczKsiąž D3, E4.*

»służyć ręką« [szyk zmienny] (3): vmierało ich [chorych pielgrzymów] co dzień w onym špitalu po dwánaście/ á potym y po dwudzieřtu: iednák przeto brácia Bráćtwá onego [Panny Maryjej]/ šluzić im šwą ręką drudzy nie przeřáli. SkarŻyw 460, 508; CzahTr I2v.

»rękę šciągnąć (a. šciągać)« (3): *Mącz 350d; GrabowSet A2v; Tá była złořć Sodomřka: hárdošć/ nářycenie chlebá/ y dořtátek/ y proźnowánie: á iź ręki do nędznego y vbogiego nie šciągnęli. SkarKazSej 705a.*

»ukracáć ręki« = *odmawiać pomocy (1): Czemuź [nędzniku] im [łazarzom] vkracář ręki šwoiey ná rátkun á ná vřpomoźenie ich? RejPos 164v.*

»nie zawierać ręki« = *nie odmawiać pomocy (1): Wy Oycowie špitalni ze złymi do kuny/ Hámuycie piiánice/ karźcie te bieguny. Niechay nie záwieráią ręki miłošierney Cnotliwym/ y czeładźi Chriřtuřowej wierney. KlonWor 51.*

Wyrażenia: »hojna ręká« (1): Iź tedy Ie⁸⁰ Miłošć Pan brát W.M. [...] hoyney ręki šwey ku mnie šciągać nie tylko nie przeřtawá/ ále owřzem częřto á częřto šwieźá lářką y dobrodzieřřtwem vwesaláć nie zániechawá *GrabowSet A2v.*

»łaskawa ręká« (1): Przyřęę vbodzy k niemu [k Aleksandrowi] wolny mieli, Lářkáwą rękę w iáłmuznách widzieli. *KlonKr Fv.*

»ręká miłošierna« (1): *KlonWor 51 cf »nie zawierać ręki«.*

Szereg: »rada i ręka« (1): w ktorey [*chałupce św. Dunstanus*] fię modlił/ czytał/ y ręczną robotę odpráwował/ y ludziom ráđą duchowną/ y ręką kto go iedno prosił o iákiey roboty odpráwę/ flúżył. *SkarŻyw* 508.

γ) *Posiadanie, własność (też o majątku państwowym)* (44) : thedi thes then tho przerweczony Ian figura y zona swa anna bada vinny vrocnicz then tho lanczvch y then pvnth wracze thego tho philipa *ZapWar* 1548 nr 2667, 1548 nr 2667; Spáli fwoy fen: á nic nienáleźli wślyfthcy mężowie bogactw w rękach fwoich. *Leop Ps* 75/6, 1.*Reg* 12/5; IAko wodá z rzefzotá zárázem wypłynie/ Ták wam wśzytko nieśporo/ á fnać z ręku ginie. *PudłFr* 6.

Zwroty: »w ręku (w ręce, w rękach) być, zostawać« = *adhaerere manui, esse in manu (manibus)* *PolAnt* [szyk zmienny] (5:1): *LibLeg* 11/165; Pan Bog Izráelki ták mowi/ Oto wydrę przypráwy woienne ktore fą w rękách wálznych *BibRadz Ier* 21/4, *Deut* 13/17; [ojciec pisał królowi] Abel Duńłkiego krolá Henryká brátá zábił dla pánowania/ kthorego fkárby v mnie w ręku fą wśzytki *BielKron* 352v; *BudBib Lev* 25/28; *SkarŻyw* 461.

»mieć, dzierżeć w ręku; [pod rękami mieć]« [szyk zmienny] (11:1): Bo kto tráci co w ręku ma/ A niepewne rzeczy duma: Tákemuć zmyfłu nie sítawa/ Pewne zá niepewne dawa. *BierEz* H3; Rzekł chłopiec/ mam ia w ręku czwartą część łotu frebroá. *BielKron* 63v; *RejAp* [Ff5]; Ano gdy więc towáru w ręku fwych nie macie/ Pewnie iż Kotá w worze drudzy tárguiecie *HistLan* F; A ták pátrż pilnie iáko tho y źwirzétá nieme dłuęo dobrodzieyfthwá pámiętáią/ á człowiek márný á niebáczny potyc zá tho powinien poki w ręku dzierży. *RejZwierc* 99; *KochPieś* 25; *PudłFr* 71, 72; *ActReg* 162; *SkarKaz* 154b, 160a [2 r.]; [*ŻywEufr* 41; Ali niecnotliwy rodzaj wiedząc iże óciec wielką máiętność miał/ obfićie onym fzáfował co pod rękami miał *HistFort* C].

»w ręce przychodzić (a. przyść), dostać się, przypadać; do rąk (do ręki, do ręku) przychodzić (a. przyść, a. iść), przypaść; iść ku rękam« = *pervenire ad manibus* *Modrz* [szyk zmienny] (5:2:1;6:1;1): *WróbŻółtGlab* A2; Bo znam iednak wgrzechu wśzytky Choczya im yda pozytky. Czo fkok to Lepey ku rekam *RejKup* d8; *BielKron* 352v; *Congruunt illi commoda multa, Idą mu do ręki. Mącz* 150a; Rychło potym trefi fie/ iż tá wtora biaągłowá/ piáláá lift do tego dobrego páná/ ktory lift przyfzedł w ręce/ biaęygłowie drugiey *GórnDworz* M8, Bb2; *WujJud* A6v; *BudNT przedm* b; *ModrzBaz* 34v; Wśzytko to [tj. puszczze ze wsiami] po nich [Iwanie i członkom jego plemienia] Krolom w ręce fię doftáło. *KochDryas* [A3]; *Oczko* 4v; Tákżeć ia tesknię/ o Bifkupie flawný/ Czekáiąć twęęo Pfáltérzá čás dawny: Który z twęý fálki/ miał przyść w rękę moię *KochFrag* 29; *LatHar* 51; *WujNT* 453; *SarnStat* 84; Choćia Bańłkich miałt nie mamy/ nic o to/ Sámo do ręku przychodzi nam złoto. *KlonFlis* C2; [Ale może to on [ksiądz moskiewski] sobie za sobole zjednać, że i w pięćiorę i w sześćiorę koronę mu pošlą, gdzie jeśli nie tą, tedy inną drogą może mu do ręku przyjść *ListyZygmAug* 1553/253].

»z ręku puszcząć« (1): [*Panowie go pytali*] czemu fię nád zwyczay fwoy ták vzytym y fálkávym ábo przelękłym Papieźowi ftáwił: ifz iáko zwyciężony vćiekał/ ták wielką korzyść z bogátey ziemie Włofkiey z ręku pułzczáiąć. *SkarŻyw* 318.

»z rąk wydrzeć« (1): O Błędna Fortuno [...] Ty płochymi koły czáfy iák chceź mykałz/ Co dobrym z rąk wydrzełz tymże złe potykałz *RybGęśli* Bv.

»z rąk wyniść (a. wychodzić)« [szyk zmienny] (2): Ia mam trzy wsi w ziemi Przemyskiej nie złe/ iako wiecie/ wzytki wyzly z rąk Władysława Iágełła. *OrzRozm Ov; SarnStat 441.*

Wyrażenie: »ręce (ręka) Rzeczypospolitej« = *własność państwowa* (3): gdyż té Książstwa pod iedną pieczęcią y łaską koronną łą. Takowé wzytkié imioná dáné/ infeudowané y przedané z ziemiách wyszłéy omienionych/ przypadáią w ręce nálezé [tj. *królewskie*] y Rzeczypospolitéy *SarnStat 84. Cf* »ku ręce (ręku) Rzeczypospolitej«.

Wyrażenie przyimkowe: »ku ręce (ręku)« (2):

~ Wyrażenie: »ku ręce (ręku) Rzeczypospolitej« = *na rzecz państwa* (2): *Sectores sunt [...]* Który ná zysk kupuyą ymienie tych którzy ye ku ręku Rzeczypospolitey vtráćili. *Mącz 377b, 377b. ~*

a. *W opisie obrazu* (2): *WOyná idzie á mieczem y pochodnią grozi/ Szalona zapalczywość zbroiny wóz powozi/ Ná ręce łkázá iedzie KochMRot C2.*

Zwrot: »rękę wznieść wzgorę« (1): (*nagł*) *Figurá niedoftátku. (-) Niedoftátek máluia/ w iedney ręce kámień/ A drugą wzniołá wzgorę/ á skrzydlá ma ná niey. RejZwierz 115v.*

** *W dosłownym tłumaczeniu wyrazu łacińskiego* (1): *A dar iego miá srebna iedná [scutella argenta]/ [...] czálszá iedná srebna [una phiala argenta] [...] (marg) Włafnie/ ręká iedná [vola [= dłoń] una] także niżej. (-) Przyłtawká iedná [cochlear unum] złota dziełáci (łzeklow) pełna kádziłá BudBib Num 7/13-14.*

** *Bez wystarczającego kontekstu* (2): *Die Hand verwerfften. Záłożyć rękę. Obiicere manum. Calag 127a; Extó – Iełtem przedrękamy, podałem łie, wirołem. Calep 398a.*

** *Dubium* (1): *Pot ludzi robotnych/ nie może mi z ręki/ Zá co ia/ przekłęctwo rychley á niź dzięki Odnószę GrabowSet C3.*

b. *U postaci fantastycznych* (7): *BielKron 95v; Centimanus, Który łto rąk ma. Mącz 47c, 153d; [kto się nie zdumiewa] gdy światłem vderzy go w oczy Słońce/ [...] Ktore gdy z łóżá powłtawa łwoiego/ Iák oblubieniec [...] dobrze przyrownány Kłztałtem/ y siłá/ y pędem onemu Iełt obrzymowi łto rąk máiącemu. SzarzRyt A3v.*

W połączeniach szeregowych z nazwami innych części ciała (3): *Y włlyłthko ciáło ich [cherubinów]/ y łlyie y ręce [!]/ y łkrzydłá/ y obrączki/ pełne były oczu Leop Ez 10/12; BibRadz Ez 10/12; BudBib Ez 10/12.*

c. *W opisie gwiazdozbiorów noszących nazwy istot żywych* (22): [*Wężownikowi*] *Ogién z rámion wychodzi/ że y w pełnią goré Vpátrzony: w ręku/ iuz nie ták światło łporé. KochPhaen 3; Záraz w morzu Cepheus od rąk po pás tonie. KochPhaen 12, 4, 8, 17, 19, 22.*

W połączeniach szeregowych z nazwami innych części ciała (3): *Kožę [!] tedy ogniłtá/ y iéy drobné plemię Z głową/ z ręká/ y z grzbietem Woźniczym/ pod ziemię Kozorożec podáie. KochPhaen 23, 22, 23.*

Zwroty: »ręką dosięć« (1): *V Nóg wielki Perfeus/ [...] Práwą ręká łtolice dołsił Káłsiopy KochPhaen 10.*

»na ręku nieść« (1): *Z drugiéy łtrony zás/ niebo ná goré wywodzi Drugié pół wieńcá/ y część ołtátnią ogoná Długiéy Hydry: á przytym mocnégo Chyroná Ciáło/ y znaczną głowę: y źwierz rozciágniony/ Który ná rękú niełie Chyron przerzeczony. KochPhaen 22.*

»ręce rozkrzyżować, (mieć) rozciągnięte, rozwiedzione« (1:2:1): A lámá [Kasjoepa] biédné ręce ták rozkrzyżowáá/ Iákoby vdřęczonéy córki żáłowáá. *KochPhaen* 8, 3, 7, 23.

»z ręki się wydzierać« (1): Ale gdzie z lewéy ręki [Wężownika] wzgóřę sye wydziéra [wqż]/ Aż o więniec okrągły żęđłem sye opiéra. *KochPhaen* 4.

»ręce wynieść wysoko; ręka wyciągła« (1;1): Przeciwno nim [Andromedzie i Wielorybowi] Cepheus ná północy łtoiąć/ Ręce wyniółł wyłoko/ o dżiówkę sye boiąć. *KochPhaen* 22; Nie wnet z Woźnicą kozá/ y kózki podáią/ Któřé ná iego ręce wyciągléy pałáią. *KochPhaen* 23.

Wyrażenia: »lewa ręka« (1): *KochPhaen* 4 cf »z ręki się wydzierać«.

»prawa ręka« [szyk 3:1] (4): Práwé łkrzydło [Łabędzia] przy práwéy ręce Cepheowéy *KochPhaen* 11; MIéřzáńcá tego [tj. Chyrona] pátrzay pod dwiemá známiony: Mąż niedźwiadkowi/ á kón wadze podłożony. Rękę ku ołtarzowi práwą prołto łkłánia *KochPhaen* 17, 10, 23.

d. *U Boga* (1001) : *WróbŻółt* gg; *RejPs* 215v; *BielKom* B5v; A oto Pan łtoiący ná murze potynkowánym/ á w ręce iego kiella murářka. *Leop Am* 7/7; *BielKron* 35, 94; *RejAp* 36, 38v; *RejPos* 3, 56v; *GrzegŚm* 44; *KuczbKat* 375; [Rzekł Jehowa do Mojżesza] Tedy odeymę rękę moię/ y wyrzyłz tył moy/ lecz oblicze moje nie bęđdzie widziáne. *BudBib Ex* 33/23, *Ex* 4/17, 33/22, *Is* 22/18, *Am* 7/7; *CzechRozm* 9v; V páná w ręku pełna czálzá łtoi Przykrégo mořczcu: tym złé ludzi poi *KochPs* 112, 121, 154, 186, 209; *SkarŻyw* 589; *KochPieś* 37; *KmitaPsal* A2v; Ale ty Pánie/ który morłkie łkoki Skłádałz/ [...] Y ciężkiéy źiemie grunty ręką wrzucałz/ [...] Opuść gniew *ZawJeft* 10; *GrabowSet* B2; *WujNT Luc* 3/17; *SkarKaz* 209b.

W połączeniach dwu- i wieloczłonowych typu szeregowego z nazwami innych części ciała (11): [mówi Pan] Bo ręka moja da iemu [Dawidowi] pomocz á ramię moje potwierdzi iego. *WróbŻółt* 88/22; *BibRadz* 3.Reg 8/42; Też głupi żydowie máią zá to s Talmutu/ áby Bog był ćieleśny maiąc ręce y ramię y głowę *BielKron* 465v; *OrzQuin* [Aa6]; *BudBib* 2.Par 6/32, *Ier* 21/5; Ktore [tj. niebo i ziemia] gdyby ten drugi Bog łłowo nie máiący pocżátku y końcá tworzyć miał: tedyby łię to żadną miářą ołtać nie mogło ná plácu/ co tám łobie łam v Ezáiałzá przywłářczá. Boby iuż nie był łam łtworzyćcielem: áni by ręce iego y páłce niebá y źiemie tworzyły *CzechEp* 277, 320 [2 r.]; To mieyłce [świątynia] zwáło łię oblicznością Bożą/ iż tám łwym obyczáiem Pan BOg mieřkał/ á indźiey ták nie mieřkał. Iákoby tám twarz święta iego [Pana Boga] byłá/ oczy/ włzy/ ręce/ á indźiey nie byłá. *SkarKaz* 39a, 209b.

Zwroty: »ręką (się) dotknąć« [szyk zmienny] (2): pan/ który Kiedy ręką gór dotknie/ dymem póyđą góry. *KochPs* 156; *SkarKaz* 387b.

»dzierżeć, mieć rękę« [w tym: nad kim, nad czym (25), na kim (1)] = *czuwać nad kimś lub czymś, otaczać opieką* [szyk zmienny] (24:2): *RejPs* 192; A nad kaźdem dżierży [Pan] rękę Gdy kto duffa w jego mękę *RejKup* dd2v; *SeklPieś* 19v; *RejWiz* 95, 179; *RejAp* 137; ábowiem dżierży pan Bog rękę łwá/ y kocha łię w pániech [...] w tákich/ ktorzy [...] łáđzą łię ná tho/ áby theż náłłáđowali páná Bogá w dobroći *GórnDworz* Gg4; Pan Bog pieczá ma o tych ktorzy łą w opiece iego/ á nád ktoremi dżyerży możną rękę łwoię. *RejPos* 25, 26v [2 r.], 50, 71, 78, 109v (15); Przedięś ty łwoię możną rękę miał [Panie] nád niemi [naszymi ojcam]/ Chcać/ áby byłá miedzy narody włzytkiemy Znáćzná twoiá wielmoźność *KochPs* 160, 122; *ArtKanc* K4; *CzahTr* Kv.

»dzierżeć, mieć, trzymać, mający w ręce (w ręku); na ręku trzymać« [szyk zmienny] (8:3:2:1;1): *RejPs* 110v; Potym mi zalię vkázał/ á oto Pan íthał ná murze zbudovánem pod íznur/ máiąc w ręce práwidło [et in manu eius perpendiculum]. *BibRadz Am* 7/7, *Ps* 74/9; á ná obłoku vyrzałem siedzącego podobnego ku lynowi człowieczemu/ máiącego koronę złohtą ná głowie swoiey/ á w ręce swoiey sírp oftry. *RejAp* 125, C4, [13]v, 38v [2 r.], 66v, 89v, 97, 110; Iełli fy e człowiek zły niepohámuie/ Pan íwóy miecz oftrzy/ pan łuk náłożóny Ná ręku trzyma/ y ítrzały gotuie Smiertelné *KochPs* 10; *WujNT* 844, Xxxxx2v.

»ręką [kogo] dźwigać, podnieść« (1:1): *OrzJan* 33; NA ten čás gdym ízczęłzliwy ia w ízczęściu nie vfam/ A w niezczęściu nádzieię nie trącząc zás vfam. Ze mię Bog vpadłego ręką fwą podniefie *CzahTr* B.

»ręką pisać (a. napisać, a. podpisować), napisany« [szyk zmienny] (3:1): Przyfyęgam przes pięciory kfyęgi Moyzełzowe/ [...] ktore łam Bog práwą ręką nápiłal/ á mnie nieśpráwiedliwie przyfyęgác zákazał: íze [...] *GroicPorz* aav; *RejAp* 194; Nákoniec iuz y Moizełzowi włáfną ręką swoią nápiłaną podał [Bóg] the świętą á chwálebną fwiátłość/ á to ofwiecenie swoie *RejPos* 338; *CzechEp* 320.

»do ręku podać« (1): íż miał [Pan Bóg] tego fwego pomázáncá lyná fwego miłego/ krolem ná gorze Syońkiey wyftáwić/ y iemu do ręku podác rozgę żelázná *NiemObr* 21.

»poda(wa)ć, podkładać rękę (ręce); podać, podanie ręki« = (u)ratować; *porrigere manum Vulg* [szyk zmienny] (28:3;1:1): racz miły panie nam miłosciwie podawac: łaskawą rękę twoię gdy baczyfz ze wpadamy wgłębokie przepałci íprofných grzechow náłfych *RejPs* 56v, 39v, 55v, 62v, 88, 107v; Iełli vpadnie/ niezbiye się bo pán pod kładá rękę [!] swoię *MurzHist* C2v; A poday mi w vpádku mym možná rękę twoyę [Panie] *LubPs* G; *Leop Iob* 8/20; *RejPos* 74, 109v, 165v, 166, 173 [2 r.] (14); *BudBib Ps* 36/24; Ták fię świętym y pokuły w dobre obracáią/ [...] gdy im nogi ich Chryftus vkrzeczpy/ y rękę/ áby nieupádli do końca/ podkłada *SkarŻyw* 136, 4; *ArtKanc* K12; zmiłuy fię Pánie/ á poday fwey ręki. *GrabowSet* A4v, M4v, S2; *SiebRozmyśl* F; *SkarKaz* 387b; *SzarzRyt* B2v.

»podawać (a. rozdać), podany z ręki (z ręku)« [szyk zmienny] (3:1): Bo gdy ty [Panie] rozdałz z ręki fwey poruczeństwá rozmáytem kráynam/ ktorzy by ie ípráwowáli/ áczkolwiek by były zdawná zácmmione ftaná fie ínadz niżli ínieg iałnieyłfe. *RejPs* 98; *RejAp* 88v, 89; Przed Oycem fwym niebiełkim/ ná twarz fwą vpádał [Chrystus]/ A Oyciec mu z ręki fwéy ón kielich podawał *SiebRozmyśl* H2.

»podnieść (a. podnosić) rękę« [w tym: o co (1), na co (1), w co (1), nad kim (1), za kim (1)] (5): *RejPs* 203v; Podniozłzy w niebo rękę fwą rzekę to bełpiecznie/ Íż iednom ia łam íełt Pan Bog ktory żywę wiecznie. *LubPs* gg5v; *RejZwierc* 173v; żywę ia mowi Iehowá/ iełli nie ták iákośćie łami mowili w wízu moich/ vczynię wam. [...] Iełli wy wnidziecie do (oney) ziemie/ o ktorám podnołil rękę moię [elevator manum meam]/ ábym was ná niey połádził *BudBib Num* 14/30; *KochPs* 31.

»podnieść (a. podnosić, a. wynieść, a. wznosić) rękę (ręce); podniesiona, podniosła się ręka; podniesienie ręki« [w tym: na kogo, na co (10), nad kim (9), naprzeciw czemu (1)] = wystąpić przeciw; *levare manum Vulg*; *elevare manum PolAnt* [szyk zmienny] (25;2:1;1): *Leva manus tuas in superbias eorum in finem*: [...] Podnies ręce twoie miły panie naprzeciw pyłze ich w ízczátku [*Ps* 73/3]/ [...] (koment) podnies ręce) to íełt racz ie [tj. poganów, Turków i kacerczów] íłłumic. (–) *WróbŻołt* Z4; *RejPs*

66, 119v, 122, 157v; [Jakub mówi do synów:] Iuzechmy o swoim panu iakież zły nadzieie Dziwnie iuż iakos nad nami podnioł swoię rękę RejFóz L8; Podnyesie Pan rękę swą na wżytki złołniki/ A potrze prawicą swą yego [przeciwniki LubPs E4v, Y3; BibRadz Ps 105/26[25], Is 11/11; RejAp 61v; áno na cię wstáwicznie pátrzy święthe oko iego/ á podniefioná zázwdy možná ręká iego ná pomfę twoię. RejPos 177, 185v, 188, 193 [2 r.], 196v, 198v (12); RejZwierc 265v; BudBib Ps 105/26[25], Is 49/22; KochPs 16, 161.

»położyć rękę« = *imponere dexteram PolAnt* (2): A Gdim go vyrzał/ vpadłem v nog iego iáko vmárty. A on położył prawą rękę swoię ná mnie/ mowiac ku mnie: Nie boy sie/ iamci to iest on pirwzy y oftátiecznieyzy RejAp [15] [przekład tego samego tekstu] BudNT Apoc 1/17.

»ściągnąć (a. ściągać, a. wyciągnąć, a. wyciągać itp.) rękę (ręce); ręka (jest a. była) wyciągniona (a. ściągniona)« = *mittere a. extendere manum; manus extenta Vulg, PolAnt; emittere manum Vulg* [szyk zmienny] (46;11): TarDuch A5v; A gdy rościągniesz lfczodrobliwą rękę swoię/ kázde zwierzę będzie vbłogofławione wpotrzebach swoich RejPs 214, 58v, 108v; LubPs dd6v, ee5v; We wżyftkich tych rzeczach/ nie odwrociła sie pierzchliwość iego [Pana nad Izraelem]/ ále iefzcze ręká iego wyciągniona iest Leop Is 9/12 [podobnie: Is 9/17, 21], Iob 30/24, Is 9/17, 21, 10/4, Ez 2/9, Soph 1/4; Ściągni rękę twą [Panie] z wyfokości/ á odkup mię/ wyrwi mię z wod wielkich/ y z ręki synow obcych. BibRadz Ps 143/7, Ps 17/17, Is 5/25 [2 r.], 25/11, Ier 21/5, Ez 14/13 (10); BielKron 96; RejPos 198v, 205v; RejZwierc 250v; Y poznaiá Micráimiánie zem ia Iehowah gdy sciągnę rękę moię ná Micraim/ y wywiodę syny Izraélowe z poyfzrodku ich. BudBib Ex 7/5, Ex 24/11, Iob 30/24, Ps 137/7, Is 9/12, 14/26 (13); KochPs 24; SkarŻyw 369; Wyciągni rękę/ wyfvobodz swe Pánie/ Co k tobie z płaczem pufzczaiá wołanie GrabowSet E4, D3, E4, G, Gv, I4 (11); LatHar 219; WujNT Act 4/30, Rom 10/21; SkarKaz 348a.

»trzasnąć [= *klasnąć*] rękami« (1): Támże ia trzáfnę rękámi moimi [Et etiam ego percutiam manum meam ad manum meam]/ á powfciągnę gniewu swego/ bo ia Pan mowiłem to. BibRadz Ez 21/17.

»ręką (rękami, rękoma) (u)czynić (a. poczynać), stworzyć, robić, sprawić, zbudować, zlepić; [co] ręka sprawowała« [szyk zmienny] (5:4:1:3:1:1:1): GliczKsiąż C4; LubPs C, V6v; RejPos 240v; iefli on [Pan] zákładał fundáméntá zemie/ y niebiofá ręká swą robił/ tedy iuż przedtym był CzechRozm 35v; On sam/ iáko bóg prawdziwy/ Niepodobné czyni dziwy. Ręką to swą tylko fprawił/ Ze nas z niewólfwá wybáwił KochPs 147, 67, 144, 189; SkarŻyw 483; (marg) Christus rękámi swymi Mánicheufzá vczynił. (-) Rękámi swymi (iáko czytámy) on ciebie vczynił CzechEp 180, 231, 277, 320; KmitaPsal Av.

»ręką [kogo] wrywać« = *ratować kogoś* (1): Tyś go [Jeszeidę] w fráfunku ciészyl/ tyś gdy gwałt bywał Ręká swą z poyśród go lwow frogich wrywał RybGęśli D3.

»wziąć rękami« = *zdobyć* (1): A pan lud swóy wybrány zaiął/ [...] wiódł ie puftyniámi Aż do kráiu/ który wziął sam swémi rękámi [quem acquisiuit dextera eius Vulg Ps 77/54]. KochPs 118.

»wziąć, brać z ręki (z ręku, z rąk)« [szyk zmienny] (3:1): BibRadz Ier 25/15; Król ma nád sobá wyżfzego swégo nie inégo iedno tego/ który go Królem vczynił/ [...] y od którého Koronę/ Miecz/ Sceptrum/ ná kóniec Stolec Krolewfki/ z rąk wziął OrzQuin Sv; Nie tenći iest [powołany od Pana]

co mu pleśz przegolono/ [...] ále tenći to iest/ który iáko tu fłyfzyfz/ bierze kfiálfzki z ręku Bogá żywiącego. *RejAp* 88; *BudBib Ier* 25/15.

Wyrażenia: »ręka boża (a. boska), Boga Ojca, pańska, Pana, Jehowy« = *manus Domini Vulg, PolAnt* [szyk 17:2] (9:1:6:2:1): *OpecŻyw* 188v; A gdy śpiewał on śpiewak (płálmy Boże) ftałá lie nád nim ręká Boża *Leop* 4.*Reg* 3/15, 1.*Reg* 5/6, *Ps* 74/9; *BibRadz Ier* 25/17; *BielKron* 96; *OrzQuin* [Aa6]; Oto fłyfzyfz nędzniku/ iżeś ty w iedney ręce Páńfkiey/ á liedm duchow Páńfkich w drugiey ręce *RejAp* 36, 36; *BudBib Ier* 25/17; *SkarŻyw* 32; *KochTr* 19; *CzechEp* 197, 320; Pokaż nádemną miłóšierdzie twoie/ któryś ná one chore/ ták miłóšciwie ściágał Bozká rękę twoię *LatHar* 219; *WujNT Act* 13/11, s. 837; *SkarKaz* 209b [2 r.].

»ciężka (jest), [nad kim] ociężála ręka« = *dura est manus Vulg* (4:2): Tedy ociężáák [!] ręká Páńfka nád Azończyki [*Aggravata est autem manus Domini super Azotios*]/ y ftałrł ie *Leop* 1.*Reg* 5/6, 1.*Reg* 5/7; *KochPs* 44; Zgubiłz nas prędko wiekiufy Pánie/ Ielli nád námi fłanie Twa ciężka Boska ręká *KochTr* 19; *GrabowSet* B3; *LatHar* 160.

»dobrotliwa ręka« (2): Abowiem dobrotliwa ręká twoiá [*Panie*] nietylko áby mię odepchnáć od fiebie miáák ále owlfem przyciága *RejPs* 92; *RejPos* 237.

»łaskawa ręka« (4): ábowiem mie rowno zfmierciá dręczy pámięć przelłych czáłow mych/ iż von czás on [*Pan Bóg*] nic nigdy vpáđłem nieomieskawał z łáfkáwą práwą ręká fwoiá. *RejPs* 113, 56v, 192; *RejWiz* 179.

»miłosierna(-e) (a. miłóšciwa) ręka (ręce)« (17): *RejPs* 62v, 107v; *RejPos* 71, 74, 109v, 165v, 166 (12); Miłóšierná rękę fwoię [*Pan*] z wyfoká ściágnáł/ A mnie z pošrzodká powodzi byftrych wyciágnáł. *KochPs* 24; *SiebRozmyśl* F; y pámięta [*Pan*] ná krewkość nálfzę/ y ściága miłóšierne ręce fwoie/ do tych/ ktorzy go w prawdzie wzywáią *SkarKaz* 348a.

»mocna (jest) ręka« (6): Vfłyfzawfzy iáko iest wielkie imię twoie [*Panie*]/ á iáko iest mocna ręká twoiá [*potentiam tuam validam*] y rámię twoie wyciágnione/ [...] będą lie modlić w domu tym *BibRadz* 3.*Reg* 8/42[41]; *RejPos* 26v [2 r.], 50, 138; A on [*Mojżesz*] tylko wzdychał á mowił: á zam [!] ia was wywiódł [z *ziemi egipskiej*]? izali nie łam Pan Bog tákíe cudá czyniáć mocná ręká fwoiá? *SkarŻyw* 483.

»można ręka« = *robusta manus PolAnt* [szyk 16:2] (18): *RejPs* 173v, 174v, 203v; Lecż gdy lie ya przypatrzam twey dziwney możności/ Widząc Słóńce y Miefiác gwyazdy w ich piękności Ktorá możná ręká twá tákes pyęknye fpráwił/ [...] A wżdy chociażeś yeft Pan ták możny od wyeká/ Przedfię tu nye przepatrzálfz nędznego człowyeká *LubPs* C, G, Y3; *RejPos* 25, 78, 109v, 162v, 177, 198v, 236, 309v; *RejZwierc* 173v; *BudBib* 2.*Par* 6/32; *KochPs* 160; Przydż Pánie/ okaż łáfkę pokornemu. Spuść rękę możná/ wyrwi z doległóšći *GrabowSet* K3.

»niezwyciężona ręka« (1): Miéy [*Panie*] fwoię niezwyciężoną rękę nád człowiekiem/ Którégoś ty fobie obrał przed niemáłym wiekiem. *KochPs* 122.

»obronna [= *broniąca*] ręka« (2): á pewnie ielli iemu [*Panu*] fłale á wiernie dufáć będąyfz/ iżeś iuż tego pewien iest/ iż on tuż nád łámym wirzchem głowy twoiey dzyerży obronná/ pociefzliwą/ á nieomylná rękę fwoię. *RejPos* 354, 132v.

»palec ręki (palce rąk)« (2): A zaż tego nie pámietałz/ iáko fie częŝto Bog oŝwiádczał w tym/ że on łam bez rády y pomocy czyiey/ pálcami rąk łwych niebo y źiemię wczynił? *CzechRozm* 36; *ArtKanc* H6.

»[czego] ręka pełna; pełną ręką« (1;1): *KochPs* 71; Wiedząc Pan *IEZVS* iż mu Oćiec dał wŝytko w ręce/ to ieŝt władzą y łzáfunek wŝytkich dobr niebieŝkich y bozkich/ ktoremi mogł pełną práwie ręką nádać tych/ ktore miłował y tu ná źiemni zołtáwował. Mogł bárzo bogáty teŝtáment wczynić *SkarKaz* 154b.

»prawa ręka« = *dextera manus Vulg; dextera PolAnt* [szyk 17:1] (18): Prozen będzie [człowiek, który się poruczy w opiekę Panu] káždy rozmaítey pokuły y powietrza zaráżonego/ ktore potáiemnie łzkodzi káżdemu/ á kto by fie óń chćiał pokułić tyliácmi ich pádać mułi od práwey ręki iego [Pana] *RejPs* 136, 25v, 72, 88, 113, 120v (9); A piŝe Yan ŝwyęty w Obyáwyenyu/ Iż widźył w práwey ręce onego/ ktory łyedźył ná łtolcu/ to yeŝt Bogá/ kłyęgi piłáne we wnątrz y zewnątrz *KromRozm II* n4v; *LubPs* V6v; *GroicPorz* aav; Zywę ia/ mowi Pan: żeby theż był Iechoniás łyn Ioácymá Krolá Iudŝkiego pierzcionkiem ná mey ręce práwey/ y łtámtąd go zerwę. *Leop Ier* 22/24; *RejAp* [15] [2 r.]; *BudNT Apoc* 1/17; *ArtKanc* H6; *WujNT* 844.

»spólną ręką« = *wspólnie* (1): A przetoż wierzyć obiema powieŝciom mamy/ y themu że [Syn] łpolną ręką z Oycem łtwarzał/ y łpolną mocą y wŝzechmocnoŝcią/ y themu że go zowie łtworzycielem. *SarnUzn* C5v.

»(sam) ręką (rękami, rękoma) sw(oj)ą (swoimi, swemi); własnymi rękami; swoją (swemi) własną (własnymi) ręką (rękoma)« = *osobiście* [szyk zmienny] (11;1;3): *RejPs* 217v; *RejAp* 194; iáko widuiemy drugie ludzi/ ktorzy nie zdádzą fie/ áby byli porodzeni/ ále iż ie Bog łwemi łwánnymi rękoma w formie włáł *GórnDworz* D2; *RejPos* 338; Ale poruły [Bóg] potym gniewu łwego/ [...] nákóniec obiáwi/ Ze ná Sionie poŝwięćonym łtáwi Ręką łwą krolá niezwyćiężonego. *KochPs* 4; *SZczęŝliwy*/ ktory ludzi vpádłych rátuie/ [...] Pan go w przypadku iego łáłkáwie wlpomoże/ Y łwoią włánną ręką będzie mu łłał łoże. *KochPs* 60, 67, 118, 144, 147, 189; *CzechEp* 180 [2 r.], 231, 277.

»sroga, straszliwa ręka« (7:1): *RejPs* 157v; Słyłzałeŝ theż gdy miał Pan podnieŝ łrogą rękę łwoię ná miáłthá Sodomŝkie/ iż powieðał/ głos grzechu á łrogoŝci woła do mnie o pomłŝtę. *RejAp* 61v; *RejPos* 188, 193, 196v, 252, 328v; vpadńmy przed thym łtráłzliwym Máyełtatem Pána łwego/ áby nam raczył dáć wczás vznánie náłze/ á powłthánie ze złoŝci náłzych/ poki nie będzie mułiał podnieŝ náđ námi łthráłzliwey ręki łwoiey *RejZwierc* 265v.

»szczodrobliva (a. szczodra), hojna ręka« (4:2): *RejPs* 214; *RejPos* 165v; że zátkáne ieŝt iemi [złóŝciami naszymi] vcho łwięte iego [Pana]/ áby nas nie wyłuchał/ y vkroczone ieŝt hojna ręká iego *RejZwierc* 263v; *SkarŻyw* 32; Nie było żadney częŝci żywotá twego/ w ktorąbyŝ iákiego dobrodzieyłtwá nie wziął/ z hoyney y łzczodroblivey ręki iego [Pana]/ w dziećinłtwie/ młodźieńłtwie/ y inŝzych częŝciách łat y wieku twego. *LatHar* 673, 673.

»ŝwięta ręka (ŝwięte ręce)« [szyk 9:3] (12): To włŝytki niebieŝkyye miánowáne rzeczy y inych wiele włánnie to maćie wczynić náwłłfem wyłłwáić imię pána łwe^{g0}/ abowiem on łwemi łwiętemi rękami vmocnił łtan wáłz *RejPs* 217v, 39v, 58v; *RejAp* 88v; Nie doczedł był podobno nieborak [człowiek] onych łłow/ [...] Iż on Bog ieŝt nie z dáleka/ á iż włzędy ieŝth/ á pełná go zyemiá y niebo/ á iż

włzędy może y w nadálfze kráiny dofiądż święta ręká iego. *RejPos* 242v, 198v, 354v; *KochFr* 125; *ArtKanc* S8; *KmitaPsal* Av; Do ciebie Pánie wzdycham/ [...] W ciężkościach moich/ ściągni świętą rękę/ A oddal mękę. *GrabowSet* I4; *CzahTr* Kv.

»własna ręka« (1): [apostołowie] prawie iáko zyarnki z włafney ręki iego [Pana]/ łowy iego á náukámi świętymi iego wychowáni á wypáfieni od niego *RejPos* 240v.

Szereg: »ręka a moc« (1): Adam gdy łie począł/ nye ípráwił go Anyoł żadnym lekarftwem albo czárnoklięstwem/ ale Bog ręką á mocą fwą *GliczKsiąż* C4.

Przen (714) :

ręka czego (10): *RejJóz* C4; Po náwrocenyu swoim zás Bogá kusili [Izraelici]/ [...] Nye wfpomnyeli ná rękę yego wyelmożności *LubPs* S, O, R2, V2v, X6; *RejPos* 328v; Wyłucha cię (da Bóg) pan czáfu trudnoći/ Y obróni ręką fwoiéy wżzechmocności *KochPs* 28; Byś [Panie] [...] mdłych łam nie podpierał ręką twej możności. *ArtKanc* L2v; *SkarKaz* 458b.

Zwroty: »[co] w ręku nosić« = *dysponować czymś* [szyk zmienny] (2): Bogu łacno hárdégo íkrócić/ który nośi Szczęścié w fwyh y niezłczęście [!] rękú *KochJez* A3; *SkarKaz* 610a.

»rękę o(d)tworzyć (a. otwierać, a. otwarzać)« = *być chętnym do dawania; manum aperire Vulg, Modrz* [szyk zmienny] (13): *OpecŻyw* 1v; *WróbŻółt* 103/28; Pánye hoyną rękę twą otworzyłz łáfkáwie/ A nápełniłz prágnące w požádlivey ípráwye *LubPs* ff, X6; *Leop Ps* 144/16; *ModrzBaz* [38]v; *KochPs* 156, 211; *ArtKanc* T9, T10v; Oczy wżytkiego ítworzenia do ciebie łię obracáią Pánie/ [...] ty rękę twoię otwarzałz/ á oni łię dobry twemi nápełniáią *SkarKaz* 278a; *CzahTr* B3v; *SkarKazSej* 665a.

»ściągnąć rękę« (2): A tyś też Pánye bacząc tákye me ítáteczności/ Sciągnáłes ku mnie rękę twej Bólkiey wielmożności *LubPs* R2, O.

»w rękę uchwycić« (1): [Pan Bóg rzekł:] Iefli zołtrzę prętki miecz fwoy iáko błýfkáwice/ A frogośc fądu moiego w rękę fwą vchwyć/ Oddamże fwym íprzeciwnikom pomłtę zá ich złości *LubPs* gg5v.

»wziąć w ręce« (1): S Ceptrum krolewłkie wzyął Pan w ręce fwey możności *LubPs* V2v.

»nie zawrzeć ręki« = *nie przestać obdarowywać* (1): [Sługa Putyfara zwraca się do Boga] Włzak że nielza iedno tobie/ ze wżytkiego dziękować Abowiem ty kiedy baczyłz/ prawe łercze w prośtołci Nie zawarłes hoyney ręki/ každemu fwey miłołci *RejJóz* C4.

Wyrażenia: »hojna ręka« (3): *RejJóz* C4; *LubPs* ff; przyidzi Pánie/ á do końcá hoyną ręką łáfkí twoiey przyochędoż miełzkánie fwoie *SkarKaz* 458b.

»ręka miłosierna« (1): [miły Panie] Otworz rękę miłofierną twoię/ zapamiętay gniewu twego. *OpecŻyw* 1v.

»można ręka« (1): Otworzyłzwy możną rękę oney Bólkiey hoyności/ Tu wżytki nápełniác raczyłz twej niezmierney dobrołci *LubPs* X6.

»sroga ręka« (1): DAwid on vpádły Krol w onym okrutnym grzechu fwoim/ gdy iuż był vczuł frogą rękę gniewu Páńkiego nád łobą/ [...] tedy theż to Pánu fwemu przypominác raczy: [...] *RejPos* 328v.

»ręka święta« (1): Kiedy otworzyłz [Panie] rękę świętą fwoię/ Wnet vwefeliłz nędzną dułzę moię. *CzahTr* B3v.

a) *Metonimicznie: Bóg jako sprawca, ręka boża jako narzędzie, siła sprawcza [w tym: czyja, czego (666); pron poss (339), G sb i pron (175), ai (poss) (152)] (689) : Manus tua gentes disperdidit. [...]* Ręka twoja miły panie pogany rosprowziła *WróbŻołt* 43/3; Nos autem populus passuae eius: et oves manus eius. A my lud pałtwisk iego [*Pana*] y owieczki rąk iego. *WróbŻołt* 94/7, 16/14, O5v, ee3, oo5, 118/173; *RejPs* 30, 46, 59v, 115, 120v, 129v, 131v; *RejKup* dd2v; [*mówi Pan*] Bo iuz w ten čás od ręki mey nie ieden z nich zginie *LubPs* gg6, Mv, S2, S4v; *Leop Sap* 12/9, *Is* 10/10, 34/17, *Ier* 15/17, *Thren* 1/14; *RejZwierz* 109; *BibRadz* 1.Reg 6/5, *Iob* 6/9, *Iudith* 13/17; *BielKron* 113v; *RejPos* 47v, 104v, 112v, 270v; *GrzegŚm* 28 marg, 44 marg; *KuczKat* 270; Bo od początku gdy poginęli pyłzni obrzymowie/ nádzieia świątá nálaszy wćieczkę do okrętu/ y będąc prowadzoná ręká twojá [*gubernata manu*]/ zołtawilá nálienie ku rodzeniu. *BudBib Sap* 14/6, *Ex* 15/17, 3.Reg 8/24, *Ps* 16/14, *Is* 34/17, *Ier* 15/17, *Iudith* 13/17; *CzechRozm* 9v; Zá tobá wřzedy pátrza duřzá moiá/ A téz mi vpáść nie da ręká twojá. *KochPs* 90, 4, 21 [2 r.], 29, 33, 51 [2 r.] (13); *SkarŻyw* 402; *CzechEp* 272; Wřzędzie moc twa wieczny Pánie/ Prętko dořięže/ [...] Náležion iestem z przeřtráchem/ Od twoiey ręki/ Niofę řwe męki *WisznTr* 27, 27; *ArtKanc* D13v, T13v; *ZawJeft* 6; Niech z námi/ ku obronie/ będzie twojá ręká. *GrabowSet* P4v, B2, B2v, E4v, H3, Q2v (10); *LatHar* 31, 161; *PowodPr* 16, 18; *SkarKaz* 161a, 209b, 519b; *CzahTr* B2.

Frazy: »ręka (ręce) [kogo] dotknęła (dotknęły); [kogo] ręką (do)tknąć; ręką dotkniony; dotknięcie ręki« = Bóg zesłał nieszczęście; manus tetigit [aliquem] Vulg, PolAnt [szyk zmienny] (10;3;2;1): Ręce twoie miły Pánie frodze mię dotknęły *LubPs* K3, H3v; Zlutuyćie řie nádemną zlutuyćie řie nádemną/ wřdam tylko wy przyiaćiele moi/ boć mię ręká Páńřka dotknęłá. *Leop Iob* 19/21; *BibRadz* 1.Reg 6/9; *SkarJedn* 303, 393; Páńřka ręká mię dotknęłá/ Wřzytkę mi rádoć odięłá *KochTr* 17; *ArtKanc* L10; O ostatnim vspokoieniu z Ie⁸⁰MP. Kanclerzem takem go sedatum nálařł ze gdy widzi dotknięcie ręki Panskiey, akařn iego ná Domem swym niechce recalitrare diuinae voluntati *ActReg* 108; *LatHar* 328; Ku tobie řerce řwe wznofę/ O ráturek Pánie profę. Bom ná przykřad wyřtáwiony/ Ręká twá świątá dotkniony. *CzahTr* H3v, B3, B3v [2 r.], H3v [2 r.].

»ręce (ręka) uczyniły (uczyniła), sprawiły (sprawiła, sprawuje, sprawować będzie), stworzyły (stworzyła); ręce działały, ugruntowały, wykřtałowały, zlepiły; ręká stworzon(y); rękami sprawiony, zlepiiony« = *manus fecit (fecerunt) Vulg, PolAnt; manus formavit Vulg [szyk zmienny] (10:6:4;1:1:1;2;1:1):* *OpecŻyw* 92; Ręce twoie miły panie vćzyniły mnie y zlepiły á řtworzyły mnie *WróbŻołt* 118/73, 94/5; *RejPs* 67v, 170, 180v; *LubPs* G3v, H4v; I kędy řá tákowi ludzie/ ktorzyby řie Obrázom Bořkim/ iego ręká řtworzonym dziwowáli? *KrowObr* 117, 115v, 116v; Zař nie ręká moiá tego wřřyřtkiego vćzyniłá? *Leop Act* 7/50, *Ps* 118/73, *Is* 41/20, 66/2; *BibRadz Is* 41/20, 66/2; *RejPos* 22v, 24, 47v, 171; Ręce twoie [*Panie*] wykřtałowały mię ze wřzech řtron/ y mařł že mię řtráćić? *GrzegŚm* 1; O Pánie zař to nie lud/ co řtworzon twá ręká? *GrabowSet* L2v, B; *LatHar* 15; *WujNT Act* 7/50; *SkarKaz* 160b, 209b.

Zwroty: »z ręki (z rąk) brać, wziąć, przyjmować« = suscipere de manu PolAnt [szyk zmienny] (3:2:2): Nie przychodzi nic inego lepřzego ćłowieku s prace řwey/ iedno co ie á pije/ ták áby řie w tym duřzy řwey dobrez podobał/ co teř to widę z Bořey ręki brać. *BielKron* 79v; *RejPos* 46, 330v; *RejPosWiecz*³ 97v; *BudBib Is* 40/2; IEřliřmy weřołe y řzczęřliwe rzećzy bráli wdźięćnie z ręki Páńřkiey: á ćzemu

trofklivych y niefortunnnych ochotnie przyiąć nie mamy [Vulg Iob 2/10]? LatHar 651 [przekład tego samego tekstu RejPos 330v]; SkarKaz 454b.

»obrocić rękę; ręka się obrociła (niech się obroci)« [w tym: na kogo, na co (5), przeciw(ko) komu (2), k komu (1)] = ukarać; manu convertere Vulg; mittere a. vertere manum PolAnt [szyk zmienny] (6;2): Tu [w psalmie 79] prorok [...] vpomina páná ftákíey írogofći proflác go áby odložywflý okrucieństwo fwoie á przepomniawflý zlofći nálfych raczył rękę fwą obrocić ná fprzećiwniki fwoie. RejPs 118; Y rzekł Dawid do Páná/ [...] Iáciem íeft moy Pánie kthorym zgrzeffyl/ [...]: Proflę vfilnie niech fie ná mię obroci ręká twoiá/ y ná dom oycá mego. Leop 2.Reg 24/17 [przekład tego samego tekstu: SkarKazSej], Is 1/25; BibRadz Ruth 1/13, Iob 28/9, Ps 80/15; A by byli flów moich flucháli/ Y náuki przeffrzégáli/ W rychle bych był ich wlytki okrócił Przećiwniki/ y obrócił Rękę fwoię ná fprofné pogány KochPs 123; SkarKazSej 667b.

»[czego] z rąk (z ręki) patrzeć« = oczekiwać czegoś od Boga [szyk zmienny] (3): RejPos 346; Z twoich rąk [Panie] wylzelkie żwierzę pátrza fwéy żywnofći KochPieś 72 [przekład tego samego tekstu] ArtKanc P14v.

»powściągnąć (a. zawściągnąć), wziąć, zatrzymać rękę; powściągnąć ręki« = powstrzymać się od działania [szyk zmienny] (2:1:1;1): Bo i Pan Bog, mściciel takowych niesprawiedliwofći, tak rozliczných niepobożnofći dluzej ręki swej nie zatrzyma Diar 21; Przecz záfwcýgálfz [Panie] rękę twą á nye mścílz fie tego LubPs R3; RejZwierc 205; Skąd rękę weźmíełz [Panie]/ flwiątobliwofć ginie GrabowSet I2v, Bv.

Wyrażenia: »ręka boska (a. boża), Boga (a. bostwa), pańska, Pana (Boga), Jehowy« = manus Domini Vulg, PolAnt [szyk 61:11] (33:2:30:2:5): OpecŻyw 177; á ítráfzliwe rzeczy fprawowác będzie ręká boftwá twego RejPs 67v, 157v; LubPs G3v, X5v, ff marg; Aleć w Swiętym krzećijańflkim kościele/ flą okrálą y ochędołthwem/ nie Obrázy martwe/ kthore ludzka ręka vtzyniłá/ vćioflá/ [...] ale Obrazy żywe/ ktore ręká Boża fltworzyłá KrowObr 115v, 116v, 242v; Sálomon [...]/ lepiej flpráwi ciebie. Gdyż o dułzy powieda y rofkofzy wielkiey/ W rękú Páńflkich vżywa/ y rádości wylzelkiey. RejWiz 194; Leop Num 11/23, 1.Reg 5/9, 12, Iob 19/21, Is 41/20; Gdzie fie íednokolwiek [Izraelici] rułzyli/ thedy ręká Páńflka byłá przećiwko nim ku złemu BibRadz Iudic 2/15, Ruth 1/13, Is 41/20, I 423c marg, Luc 1/62; BielKron 79v; RejAp 36, 82v; RejPos 26, 46, 47v, 167, 247, 328v, 330v; Ná the rękę Bożą pátrzáli záfwlze y patrzą wierni/ w ktorey wlytko to było co íię okazáło: Kryftus Pan nálfz naprzod/ táiemnicá Ewángeliey y powołánie Pogánow/ y íne rzeczy. GrzegŚm 45; BudBib Ios 4/24[25], 1.Reg 7/13, 12/15, Prov 21/1, Is 40/2; SkarJedn 393; KochPs 114, 178; A ínni ktorzy Chrzećiány przenáfládowáli/ íáki był Gálériułz towarzysłz moy: ktory íáwnie Bołką ręká flkarány y w moc Perfom dány íeft: y ínni tákże złe zginęli. SkarŻyw 306, 58, 100, 167, 244, 403 (12); KochTr 17; MWilkHist Ev; ArtKanc L4v, T14v; ActReg 108; LatHar +8, 328, 651; gdyż ręká ludzka nád Bołką w pomście íeft dáleko niepohámownieylza. PowodPr 7, 7, 12; SkarKaz 241b [4 r.], 242a, Ooob; CzahTr H3v [3 r.]; Gdzie rozum/ gdzie baczenie? czym z drógi złtąpiłá Rozumu y rozfládku? plagá niezleczoná Ręki bozkíey dotknionám GosłCast 26; SapEpit B4.

»dar ręki, z rękú« (1:1): Iákiéż ía tedy tobie/ pánie/ dáć mam dzięki/ Zá té ták ízczodré dáry twéy ręki? KochPs 176; ZawJeft 18.

»moc (a. (wszech)mocność), siła ręki (rąk)« (12:1): Mocą rąk twych prziwiodłeś mye k wielkiej radości. *LubPs* V2, T3v, X4, dd5, hh, hh3; *BibRadz Is* 25/11; *RejAp* 82v; Proszę was moi mili bráciłzkowie vpokorcie sie pod mocnością ręki Bożey *RejPos* 47v; [*Job mówi do Boga:*] Obrociłeś mi się w okrutniká/ mocą ręki twej [*In fortitudine manus tuae*] [przeciwiłz się mi. *BudBib Iob* 30/21, *Is* 8/11; *ArtKanc* L4v; Tych/ ktore trzyma w okowách złośliwy/ Niechay záchowa/ siłá twoiey [*Panie*] ręki *GrabowSet* Vv.

»możność ręki (rąk)« [*szyk 11:1*] (12): Iedno rącz [*Panie*] rozłferzyć możność ręki swoiey nád námi/ fnádnie będzie zgromion na frozłsy [przeciwnik nasz *RejPs* 162, 116, 159, 198v; Powłtańże możny Pánie wzrułz ręki twej możność/ Nie przepomniłz nas nędznych widząc náłfę cięłłkość *LubPs* C3, P3, ee, ee4v, gg3 [2 r.]; Y kto zwiedzye Achábá krolá/ ábych iuz vkazał nád nim możność frogiey ręki swoiey? *RejPos* 188, 328v.

»rąk praca [= *trud, wysilek*]« (1): Oycze/ wieczney lutości/ Gdyżem/ rąk twoich pracá/ człek ftworzony [...] Proszę/ mey mdłey krewkości Rącz wełprzec/ przeciw Smokowi włzech złości. *GrabowSet* S4v.

»sprawa, uczynek (a. czyn), dzieło, praca, (s)tworzenie, robota, zlepienie [= *wytwór, owoc*] rąk (ręki, ręku)« = *opus manus Vulg, PolAnt; opera manus Vulg* [*szyk 42:4*] (23:8:6:5:2:1:1): *WróbŻolt* 91/5, 142/5; A włłákeś ty był miły pánie ielłcze były niezálózony fundámenty pod ziemiá y włłytko niebo włłák ielł [spráwá ręku twoich *RejPs* 149v, 213v; *LubPs* C, Z4v, dd6v, ff [2 r.]; *KrowObr* 116v; á my włłytcy ielłtelłmy iedno tworzenye rąk twoich *Leop* 4.*Esdr* 8/7, *Hebr* 1/10, 2/7; *BibRadz Iob* 34/1, *Hebr* 1/10, 2/7; Ná poczátku ftworzyłeś ziemię o Boże Iehowá/ á [spráwá rąk twoich] síá niebiołá [*Vulg Hebr* 1/10]. *SarnUzn* C5v [*przekład tego samego tekstu: Leop, BibRadz, BiałKaz, CzechRozm* 35v, *LatHar* 168, *WujNT, SkarKaz*]; *RejPos* 195; Pátrzayże iáko nas nędzne ftworzenie swoie á zlepienie rąk swoich [*Pan*] [ynaczkí fwemi/ bráciłzki fwemi zwáć raczy *RejZwierc* 69; *BudBib Iob* 14/15, *Ps* 27/5, 137/8; *BiałKaz* E3v; *CzechRozm* 35v, 51; Ielłtem [*Panie*] czyn rąk twych: day mi znáć swoie rołkazánié *KochPs* 182, 11, 171, 202; *SkarŻyw* A3, [236]; á ná [spráwę Páńłką] nic nie pátrzyćie/ y ná vczynki rąk iego nic nie baczyćie. *WerGośc* 213; Nie day mi gináć [*Panie*]/ pracey twoiey ręki *GrabowSet* M3, E2, G3, L2v, Qv; *LatHar* 168, 170, 437, 570, 642; *WujNT Hebr* 1/10, 2/7; *SkarKaz* 486a; *SzarzRyt* D4.

»srogość, twardość ręki« (3:1): Tu sie dopiero podniołlá frogość ręki nád niemi páná náłłego ták iż rołprołłyl po rozlicznych kráynach [społeczność ich *RejPs* 157v, 82, 153; [*skarga Joba do Boga*] Odmieniłeś mi sie w okrutniká/ y w twárdości ręki twoiey przeciwiłz mi sie [*in duritia manus Tuae adversaris mihi*]. *Leop Iob* 30/21.

»święta, świętowládna ręka« [*szyk 7:6*] (12:1): *RejPs* 198v; w tym Pfalmie Prorok święty położył wiernym Páńłkim/ [...] Iż włłzytki rzeczy możnie ftworzywłly/ ták [spráwuie] y rzádzi [świętha] ręká iego [*Pana*]. *LubPs* H4v, gg3; A což gdy ták ćirpieć chce [*Panie*] tá święta á wielmożna ręká twoiá áż do czáłu fwego. *RejAp* 18v; *RejPos* 167, 330v; *KochPs* 202; *CzahTr* B3v [2 r.], C2, G3v, H3v; Ręká twa świętowládna pánie/ niech przybędzie Ná ráttunek mój. *GosłCast* 19.

Szeregi: »ręka, (a) prawica« = *manus et dextera Vulg, PolAnt* (4): Firmetur manus tua et exaltetur dextera tua [...] Bądz vmoczniona ręka twoia á bądz powyłłżzona prawicza twoia miły panie *WróbŻolt*

88/14; Ręká też moiá vgruntowálaá ziemię/ á práwica moiá rozmierzyła Niebiołá *Leop Is* 48/13; [mówi Pan:] Y ręká też moiá záłożyłaá ziemię/ á práwica moiá rozmierzyła niebá piędziá *BibRadz Is* 48/13; *KochPs* 133.

»ręka i rada« (1): Abowiem fię zgormádźili prawdźiwie w mieście tym przeciw świętemu Synowi twemu Jezufowi/ [...] Herod/ y Pontfki Piłat/ [...] áby vczynili cokolwiek ręká twa y rádá twa [*manus Tua et consilium Tuum*] przeznáczyłaá áby fię sftáło. *WujNT Act* 4/28.

»ręka i siła« (1): Ná tych tákich rzeczách poznác rękę y siłę Bożą y prawdę fłowá iego. *SkarKaz* 241b.

Wyrażenie przyimkowe: »przez ręce [czyje]« (3): y rozwiązány fá wezły [!] rámion y ręku iego [Józefa]/ przez ręce [*per manus Vulg Gen* 49/24] tego/ który ieft moc Iakobowá *BielKron* 18v; *BiałKat* 81.

~ Wyrażenie: »przez ręce dan« (1): ia iednák pozwolę tego ná ten čás/ *verbi gratia*, że przez ręce Kriřtułowe dan iefth *Zakon SarnUzn* D2v. ~

α) Moc, siła boża (247) : *WróbŻółt* 37/3; Tyś łam mocny bog moy cóś mi tu wlfytko dał/ W twych ręku cząłtká moich wlfytkich ofiádłóści *LubPs* H2v, cc2 *marg*; *BibRadz Iob* 13/21, *Ps* 16/14; V Boga łczęłcie wręku/ prozno dufac zbroi *KochSat* C2; *RejPos* 39v; A zátym niechay fie thobá y káżdym wiernym opieka ten Pan przed ktorego ręká drzą wřzytki moczy zyemłkie y niebiełkie y piekielne *RejZwierc* 206v; *BudBib Esth* 14/13[14], I 261c *marg* [2 r.]; *ModrzBaz* 136v; O pánie/ v któręgo w ręku wřzytki boie/ Prziymi łáfkáwie dźis próby moie. *KochPs* 126, 86, 126; *WerKaz* 303; *KmitaPsal* A2; wřzytek fikutek iego [tj. człowieka] wieku W ręku wřzechmocnego *GrabowSet* C2, Cv, Dv; *LatHar* 622; *WujNT* 350; *SkarKaz* 421b.

W połączeniach szeregowych (2): A teraz Pánie Boże Izráelłki/ kthoryś wywiodł lud twoy z ziemię Egipthłkiey w ręce mocney/ y w známionach/ y w cudach y w mocy thwoiey wielkiey/ y w rámieniu wyfokim/ [...] Niechże fie odwroci gniew twoy od nas *Leop Bar* 2/11; *BudBib Deut* 4/34.

Zwroty: »być w ręku (w ręce, w rękach), pod ręką« [*w tym: pańskich (pańskiej) (12), bożych (bożej) (12), Boga (1), bostwa (1)*] = *in manu esse Vulg* [*szyk zmienny*] (42:1): *WróbŻółt* 94/4; *RejPs* 161v *marg*, Ff5v; *MurzHist* N3v; Nie złupuy vbogyego nie łmuć trapyonego/ Obróná ich w ręku ieft v Bogá łamego. *BielKom* C2; *LubPs* V4v; Tákkęc dułze cnotliwych ludzi [...] Do tychżeć tám rádości też záwždy przychodzą. Bo Sálomon powiáda/ iż fá w Bożey ręce *RejWiz* 116, 194; *Leop Prov* 21 *arg*, *Sap* 3/1; Abowiem Pan Bog iefzcze był nieřpufzczał dzdzá ná ziemię (*marg*) Abychmy wiedzili iż defzcz y łufza ieft wręku Bożych (-) *BibRadz Gen* 2/5, *3v, *4, *Sap* 3 *arg*, 3/1, *Eccli* 10/4, 5, 33/14[15]; *OrzRozm* F2; niewiem iefli od Skánderbegá [*jestem porażon*]/ álbo od Bogá/ bo to wřzytko v niego w ręku ieft *BielKron* 256v, 81; *RejAp* 60v; *RejPos* 3 [3 r.], 34, 84v; *GrzegŚm* 60; *RejZwierc* 5; *RejPosWstaw* [41⁴]v; Zdárzenie mężá/ ieft w ręku pánłkich [*In manu Domini felicitas hominis*] *BudBib Eccli* 10/5, *Sap* 3/1, *Eccli* 10/4; *CzechRozm* 230; W iego [*Pana*] fá ręku ziemiłkie głębokości/ Y niedořtepné górné wyfokości. *KochPs* 143, 43; *CzechEp* 58; *ArtKanc* T14v; Otom w ręku twych [*Panie*]/ wytop zułel zemnie *GrabowSet* S3v; *LatHar* 15, 142, 593; *SkarKaz* 245a.

»dać (a. podać, a. oddać) do ręku, w ręce (w rękę)« [*szyk zmienny*] (7:5): *KrowObr* 214; *CzechRozm* 11v, 33, 272, 328; który [*Chrystus*] to o łobie řwiádczy/ iż mu óciec/ wřzytek ład oddał do ręku

NiemObr 108, 109 [2 r.]; *LatHar* 378; Oćiec miłuię Syná/ y wżytko oddał w rękę ięgo [*et omnia dedit in manu eius*]. *WujNT Ioann* 3/35, 13/3; *SkarKaz* 154b. [Zawsze przekład i aluzje do tego samego tekstu.]

»mieć, dzierżeć w rękę (w ręce)« [szyk zmienny] (5:3): A Bogá kthory ma dech twoy w ręce fwoiey [*qui habet flatum tuum in manu sua*]/ y wżytkie drogi twoie nie wielbięś. *Leop Dan* 5/23; *BielKron* [332³]; A s tym cie poruczam w opiekę temu kthory wżytko dzierży w możnych rękę fwoich *RejAp* 199, 17; *RejPos* 146v; *CzechRozm* 183; *NiemObr* 107; Małz to w rękę Oycze/ byś mi pomogł z tego [przekłęctwa] *GrabowSet* C3v.

»pod(d)ać się pod rękę« = *podporządkować się władzy* (2): Nie bądźcie tak vporni áni hárdzi/ iákołmy my byli: poddaycie fię w Kościelne pośluzęńtwo pod mocną rękę/ Bożą w przybytku obránym ięgo *SkarJedn* 402, 333.

»ujść ręki (rąk)« = *effugere manum* *Vulg, PolAnt* [szyk zmienny] (4): á nie ięft kthoryby mogł wyść ręki twoiey [*Panie*]. *Leop Tob* 13/2; *BibRadz Sap* 16/15; *ArtKanc* L12v; izali naydę zá morzem/ y ná końcu świátá mieyfce/ w kthorymbych mogł wść mocy y ręki twoiey [*Panie*]? *SkarKazSej* 672a.

»wpaść w rękę (w rękę)« [w tym: *Boga* (21), *pańską* (pańskie) (3), *Pana* (2)] = *incidere in manus* *Vulg, PolAnt* [szyk zmienny] (38): *MurzHist* F4v, Kv, L3; *LubPs* K2v; *KrowObr* 1v, 63, 238; *RejWiz* 124; Thedy rzekł Dawid do Gad: Bárzo mi teraz czlywo: wfiákołz iednák lepiej że wpádnę w rękę Páńfką [...] niżli w rękę ludzkie. *Leop 2.Reg* 24/14, *Hebr* 10/31; *BibRadz 2.Reg* 24 arg, *Eccli* 2/20[22]; *RejAp kt*, 2, 150; Pátrzayże thu pilno márnny złoczyńco/ kthoryś wpadł w frogye rękę nie ledá pánu á nie ledá mocarzowi/ ále Pánu wżech pánow/ á mocarzowi nád wżemi mocarzmi. *RejPos* 168, 4v, 16v, 30v, 86, 123 (13); *RejZwierc* 10, 10v, 42, 196, 259 [2 r.]; bo ty [*Panie*] widziłz y fmutnych mękę/ Y hárdych okrucieńtwo: toć wpádnie w rękę. *KochPs* 16; *NiemObr* 174; Strálfnoć ięft wpaść w rękę Bogá żywego. *WujNT Hebr* 10/31 [przekład i nawiązania do tego samego tekstu: *MurzHist* (3), *KrowObr* (3), *RejWiz*, *Leop*, *RejAp* (3), *RejPos* 4v, 16v, 30v, 86, 123, 139v, 147, 335v, 346, *RejZwierc* 10, 10v, 42, 196, 259, *NiemObr*]; *CiekPotr* 18.

»wybawić z rąk (z rękę)« [szyk zmienny] (2): Tedy rzekł Finees fyn Eleázará Káplaná do Rubenitow/ [...] á terazelcie wybáwili fyny Izráelkie z rąk Páńfkich [*tunc liberastis filios Israel de manu Domini*]. *BibRadz Ios* 22/31; *BiałKat* 3v.

»wydrzeć, wyrwać, brać z ręki (z rąk, z rękę)« = *rapere de manu* *PolAnt, Vulg* [szyk zmienny] (16:5:1): *MurzNT Ioann* 10/28, 29; A z ręki mey [*mówi Pan*] trudno wyrwać kogo w nie wezmę fám *LubPs* gg5v; Ia zábijam [*mówi Pan*]/ y záfię ożywiam: Ia flukę [= *stlukę*]/ y ia vzdrowię/ á niemálfz kto by z ręki moiey mogł wyrwać? *KrowObr* 241v; Iac im też wieczny żywot dawam/ y nie zgina ná wieki/ áni ich żaden wydrze z mey ręki. *BibRadz Ioann* 10/28, *Ioann* 10/29; *BielKron* 224v; *RejAp* 17; *RejPos* 198v; *BudNT Ioann* 10/28, 29; *CzechRozm* 5; *CzechEp* 74, 239, 271; Day nam ftałość w mocney wierze/ niech nas z ręki twej nikt nie bierze [*Panie*] *ArtKanc* E20v, N20; *GrabowSet* B; *WujNT Ioann* 10/28, 29, s. 350 [2 r.].

Wyrażenia: »ręka karania« (1): Oto Oycze miły/ w rękę twych iam ięft/ pod rękę karánia twęgo fię fchylam. *LatHar* 593.

»mocna (namocniejsza) (a. wszechmocna), władająca ręka« = *omnipotens a. potens, a. valida manus Vulg* [szyk 24:11] (34:1): Abowiem zdami fie iż gniew twoy iáko frogie łtrzały tkwi wemnie á porzucnem ieft odmocney ręki twoiey [*Vulg Ps* 37/3]. *RejPs* 57, 141, 144; Nieruffay tey Reky moczney Kazdemu Stworzeniu grozney Nademną Lichem Stworzeniem *RejKup* dd8; *KrowObr* C, 62; *Leop Ps* 38/12, *Sap* 11/18, *Bar* 2/11, 1.*Petr* 5/6; A oni łá łrudzy twoi y lud twoy/ ktoreś odkupił mocą twą nawięczłzą/ y ręką twą namocnieyszą [*in manu tua forti*]. *BibRadz* 2.*Esdr* 1/10, *4; *BielKron* 40; *RejAp* 17; *RejPos* 130v, 253v; *BudBib Deut* 4/34, 2.*Esdr* 1/10, *Ier* 32/21; *CzechRozm* 211; *KarnNap* E; *SkarJedn* 402; *KochPs* 121; *SkarŻyw* 481, 490, 558; A boday łtokroć ząwitał Pan Iezus co dżiś zmartwychwłtał. Ktory mocną ręką páńfką Stárł iuż wśzytkę moc łzátáńfką. *MWilkHist* F2v; *ArtKanc* I13, I17, L, T6; *GrabowSet* E3v; *WujNT* 1.*Petr* 5/6, Bbbbbbb; *SkarKazSej* 683b.

»ręka mocy« (1): Przydź/ władzo niezwyćieżna/ A ręką/ wieczney mocy/ Co wźem śiłam potężna/ Przeciw tym lodom/ doday mi pomocy *GrabowSet* H4.

»można ręka« = *potens manus Modrz* [szyk 39:1] (40): *RejPs* 124v, 131v, 164, 188, 206; Bowiemes ty miły Pánie ieft tu mocą moią/ Iteż vtwardzeniem moim z możną ręką twoią *LubPs* D4v; Iáwnie też to wyznawa tu wśzytko łtworzenie/ Sprąwę możnych rąk iego [*Pana*] łławi vtwardzenie [*tj. niebo*] [*opera manuum eius annuntiat firmamentum Vulg Ps* 18/1] *LubPs* E2v, B4v, G2v, L, O5, Pv (18); *RejAp* 199; Gdyż tho pewnie wiemy/ iż żadny mocarz nie może wydrzeć z możney ręki twoiey żadnego wiernego twoiego. *RejPos* 198v, 30v, 74, 123v, 198, 206v, 245v, 335v; *RejZwierc* 10, 196, 259; *ModrzBaz* 58; *KochPs* 25, 110, 199; *SkarŻyw* 69.

»nieuchroniona ręka« (2): Iefli łkrzydłá oblokę różánéy zorze/ A latem zá oftátnie vdam łye morze: Y tám mię ty [*Panie*] wymácałz/ y tám mię łnádnie/ Twoiá niewchroniona ręká dopádnie. *KochPs* 203, 55.

»ręka niezwyćieżona« [szyk 2:1] (3): A przethoż łpráwiedliwi zebráli łupy niepobożnych/ á twoie imię święte o Pánie wyłławiáli/ y rękę twoię nie zwyćieżoną [*et victricem tuam manum*] wychwaláli iednołtáynemi wśty. *BibRadz Sap* 10/20; á ręká iego [*Pana*] niezwyćieżoná ząwždy ieft nád nimi [*tyimi, którzy są w łasce*]. *RejAp* 41; *KochPs* 199.

»ręka obronna« (1): gdyż iuż tego pewnie będyełz łfth/ iż ręká Páńfka mocna á obronna/ ktora łtárłá márną moc iego/ vłtháwicnie będye nád głową twoią *RejPos* 253v.

»ręka pańska, Pana, boża (a. boska), Boga, bostwa« = *manus Dei Vulg, Modrz; manus Domini Vulg, PolAnt* [szyk 83:3] (30:5:27:23:1): [*dziękowanie*] zá dziwny porządek/ y łpráwowanie łświętich á przebránych Bożych/ co on wśzytko w łwych bołkich ręku ząwrzeć raczył *LubPs* ee, V5v, aa3v; *KrowObr* 62; Iáko rozdziały wod/ ták łerce krolewkie w ręce Páńfkiey: gdzie záchce/ tám go náchyli. *Leop Prov* 21/1, 2. *Reg* 24/14, 1.*Petr* 5/6; *BibRadz Ios* 22/31, 2.*Reg* 24 arg, I 203c marg, *Prov* 21/1, *Is* 25/10; A Pan Bog odpowiedzýał [*Mojżeszowi*]/ ázaż ręká Boża nie mocna/ teraz vyrzyłz iefli łie rzecz moiá wypełni. *BielKron* 40; *RejAp* 26; *RejPos* 123, 123v, 127, 206v, 253v; *RejZwierc* 259; *CzechRozm* 211; *ModrzBaz* 58; *SkarJedn* 333, 402; *SkarŻyw* 69, 153, 481; *MWilkHist* F2v; *CzechEp* 82; *WujNT Luc* 1/66, *Act* 11/21, 1.*Petr* 5/6, Bbbbbbb; Co rozumiełz iákie to dżięćię będye/ iż táká ręká Boża/ to ieft moc bozka byłá z nim. *SkarKaz* 42a. Cf »być w ręku«, »wpaść w ręce«.

»sroga (srogie), straszna ręka (ręce); srogość ręki« [szyk 12:2] (12:1;1): Prozba aby pan bog odłożywłły na łtronę łroga rękę łwoie za wyłtępkı nallę nieracził nas karac. *RejPs* 118 *marg*, 164; Tegoż wszyckiego i my spodziewać się od Pana Boga musimy, jeśli WKM ręki Jego srogiej już teraz nie uprzędzisz *Diar* 22; *LubPs* R5; *RejAp* 2, 26; *RejPos* 168, 244, 328v; iż Pan łnądnie może obroćić ząwždy ná miłofierdzie łroga rękę łwoię. *RejZwierc* 205, 10v; *SkarŻyw* 484; *ArtKanc* L12v; Day zgodę/ miłość/ pokoy/ Pánom Chrześciánłkim/ Stan Pánie łtráfzną ręką Tyránom poganłkim. *KmitaPsal* A5v.

»zwycięzna ręka« (1): Ziwie Bog ná niebie/ ktory karze ludzkie złości. A dobre ma ná łwey pyeczy/ y káfdego bronı/ Kto łie kolwiek pod zwycięzną iego rękę łkłoni. *KochZuz* A2.

Szeregi: »ręka a gniew« (1): Pámiełhayże iáko Apołtoł powieda/ iáko ielt łroga rzecz wpáfć w ręce á w gniew Bogá żywiącego. *RejPos* 123.

»moc i (a) ręka« = *fortitudo et manus Vulg, PolAnt* [szyk 4:3] (7): *Leop* 2.*Esdr* 1/10; Oto im teraz vkażę/ á vkażę im rekę [!] moię á moc moię/ y dowiedzą łię że imię moie ielt Pan. *BibRadz Ier* 16/21, 2.*Esdr* 1/10; *RejPos* 127; A oni łą słudzy twoi y lud twoy/ ktoreś odkupił [*Panie*] mocą twą wielką/ y ręką twą mocną. *BudBib* 2.*Esdr* 1/10; *KochPs* 65; *SkarKazSej* 672a.

»ręka i ramię« (1): Bo wywiodłeś lud twoy Izráelłki z ziemie Micraimłkiey/ w známionách/ y w cudach/ ręką mocną/ y rámieniem wyciągnionem [*in manu robusta et in brachio extento*]/ y włtráchu wielkim. *BudBib Ier* 32/21.

»ręka i rząd« (1): Wyznam go [*Jezusa*] też być pierworodnym: ále nie łtąd/ żeby on napierwey vrodzony był niż inłzy ludzie/ ábo ktorzy inłzy łynowie Boży: lecz łtąd/ iż mu Bog y óciec iego oddał włzyłłkie inłze rzeczy/ á napierwey dziatki do ręku y rządu *CzechRozm* 33.

β *Opieka boża* (156) : *WróbŻolt* 79/18; *RejPs* 206; Przedłiem iednak nad łobą znał panie rękę twoię Y wniewolis okazał nademną łaskę łwoię *RejJóz* I6; *RejKup* ł7v, dd4; Vkorz łie Pánu Bogu/ á oczekaway rąk iego [*et exspecta manus eius*] *Leop Eccli* 13/9, *Ps* 87/6, *Is* 49/2; *BudBib Ps* 87/5[6]; *CzechRozm* 198v; [*Dawid Panu Bogu dziękuje, iż go On sam*] ze włzech iego nieprzyiaćioł y niebełpieczności wyrwał. A potym prołi/ áby y ná potym toż czynił. Niebá łwego náchyláiąc/ y rękę łwoię ku wykupieniu iego zwyłoka połyłáiąc. *CzechEp* 162; *GrabowSet* C2v; Bo łami tylo łudzie tę Bábilonią zálóżyli/ Bogá z nimi y ręki iego nie máłz *SkarKaz* 242a, 241b.

W połączeniach szeregowych (6): *RejAp* 106; thu iuz nád tákowym káfđym [*wiernym*] łtoi można ręká iego [*Pana*]/ á nád káfđym łtraż/ opieká/ y obroná iego. *RejPos* 78v; á zádálz wielki łmętek á wielką zálóćć iemu [*szatanowi*]/ gdy vłrzy nád tobą rękę możną/ opáłrznóćć/ á pomoc/ y pilne łtáránie tego mocarzá á tego Páná náłzego/ ktori łtárł márną głowę iego. *RejPos* 327v, 128, 207, 295.

Fraza: »ręka jest ukrocona (a. skrocona), skurczona; skrociła się ręka« = *manus abbreviata est; abbreviavit se manus PolAnt* [szyk zmienny] (4:1;1): Na óstatek mu i to przypomináł/ że ręka pańłká nie ielt łkroconá ktore^{go} włáłnoćć ielt/ litowaćć się i przepułzczac *MurzHist* 12v; *BibRadz Num* 11/23; A nie z dáłeká nam Bogiem ielt/ áni vkrocona ielt nam ná włpomóženie ręká iego. *RejPos* 242, A5, 133; *BudBib Is* 50/2.

Zwroty: »być w ręku« (6): iáko Sálomon piłze o wielkich rołkołzách ich [*wiernych dusz*]/ á iż łie iey żadny fráłunk áni żadne niebełpieczeńłtwo nie dotknie/ bo ielt w rękú á w opáłrznóćći á w opiece

Páná fwego. *RejPos* 128, 39, 238v, 321v, 355v; Thákże w Mądrości Sálomonowej: Spráwiedliwych dułze/ tho ieft Spráwiedliwi ludźie: łą w ręku Bożych/ tho ieft/ w opátrznóści Bożey *GrzegŚm* 21.

»dzierżeć, mieć, trzymać w ręce (w ręku)« [szyk zmienny] (5:4:4): Abowiem tu łłyfzyłz iáko Pan wierne łwe łprawce mocno dzierży w oney żadną mocą nie zgwałconej ręce łwoiey. *RejAp* 17, 12v [2 r.], *Ee3v*; *RejPos* A3; *WujJud* A8v; A Pan Bog ktory łercá ludzkie w łwych ręku ma/ przełtráłyłz Zyzárę/ y włzytko rycerłstwo iego. *SkarŻyw* 559, 559 marg; O Oycze zdrowia náłzego obroná/ Ktorego ręká woyną nie zwátłoná. Krolewłkie łerce trzymáłz w rękách łwoich/ Dla wiernych twoich. *KmitaPsal* A2v; *LatHar* 588; *WujNT* 844 marg; *SiebRozmyśl* A; *SkarKaz* 161b.

»ręką podpomoc (a. wspomagać)« [szyk zmienny] (2): *LubPs* K2; mamy im [nowo poślubionym małżonkom] włzyłcy z miłóści y powinnołci Chrzełciánłkiey/ winłzowác łáłki Bożey [...] áby ie raczył záchowác w pokoiu y w miłóści łpolney/ [...] á włpomogác ie ręką łwą Páńłką *KarnNap* G2v.

»w ręce polecać (a. polecić), da(wa)ć (a. odda(wa)ć, a. podawać), pokładać (a. położyć), poruczać (a. poruczyć), chować, wypułcić, oddany (a. podany), poruczon; do ręku oddawać« [w tym: pokładać abo chować itp. (4); ducha (31), duszę (10), żywot (1)] = *in manus commendare PolAnt*, *Vulg* [szyk zmienny] (25:9:12:7:1:1:2:1;1): *BierRaj* 17v; ij zawolál [Jezus] nad ludłkie przyrodzenijé wielkim głołem [...] Oycze w ręce twoie poletzám dułłę moię [Vulg *Luc* 23/46]. *OpecŻyw* 150v [przekłád tego samego tekstu: *TarDuch* D4v, *KrowObr* 49v, *GrzegŚm* 22, 44, 46 [2 r.], 47, *BudNT*, *ArtKanc* D19v, *LatHar* 30, 283, 300, 726, *WujNT*, *SiebRozmyśl* Ev, Kv], 48v; *TarDuch* D4v, E3; *RejPs* 44; a przetołmi [lege: a przetoż my] náłze ciało y dułłę náłzę w ręcze twoie [Panie] poleczami *SeklKat* C4, C4v; *RejKup* n7v; W ręce twe miły Pánye włlytko poruczamy/ Rácł nas nędznych wylłuchác co w tobye włfamy *LubPs* C3, H2; *KrowObr* 49v [2 r.]; *BielKron* 224v; gdy podawáłz zyemi ciało bliźniego łwego/ ábo iákiego powinowátęgo łwego/ w ręce á w opiekę Páná łwego/ nie płáczłze nic *RejPos* 356, [279]v; Ták y Kryłtus Pan náłz w ręce Oycá łwego połóżył duchá łwego/ pewien będąc zmartwychwłtánia *GrzegŚm* 28, 22 [2 r.], 44 [2 r.], 45, 46 [3 r.], 47, 49; *BudNT Luc* 23/46; W twoie ręce poruczam żywot łwoy tełkliwy/ Ty mię broń/ iáko zówždy/ Boże moy práwdłiwy. *KochPs* 42; wełóło á iákoby łię łmieiác/ duchá Chryłtułowi w ręce oddáł/ roku Páńłkiego 1443. *SkarŻyw* 463, 161, 363; *CzechEp* 329; *ArtKanc* D10, D19v, Pv; włlyłtkie wnąłtrzne y zewnąłtrzne rzecłzy moie/ łmyłł y rozum moy/ pámięć moię/ wiáre moię/ y łtáteczne w cnoćie wyłtrwánie moie. Polecam to w ręce włłzechmocnołci twoiey [Panie] *LatHar* 18, 30, 267, 283, 300, 310 (13); *WujNT Luc* 23/46; Iákoż/ gdył iuz dułłę łwą w ręce bołkié dáłá/ A z tym to nędznym łwiátem/ iuz łię rozłtawáłá: Oni twé łwięte ciałó/ vczłciwie łchowáli/ W ónym grobie Iozaphát *SiebRozmyśl* K4, Ev, H4, I, Kv.

»włóżyć (a. wkładać, a. położyć) rękę (ręce); włóżona będzie ręka« [szyk zmienny] (7;1): Ti coł we mnie vformowál łam rzecłzy przednieyłłe/ [...] Kthemúł moźną rękę łwoyę nádemną połóżył/ O yákoż yełł dziwna twoyá vmyeyętnóć Pánye *LubPs* ee; *RejAp* 15v [2 r.]; prół á wołay zá Pánem łwoim/ áby raczył włóżyć moźną rękę łwoię ná główę thwoię *RejPos* 206v, 130, 206v, 207, 256.

»wziąć, przyjąć pod rękę« (2:1): *RejPos* 196v; Dźił przed łwięte nogi twoie [Panie]/ Kłáde ia łiroctwo moie/ Weł [!] mię ná łwą opiekę/ Pod oycowłką rękę. *WisznTr* 29; Rácł nas przez łwą łrogą Mękę/ przyjąc pod łwą moźną rękę *ArtKanc* D8v.

»złożyć, zjąć, oddalać rękę; [kogo] z rąk (z ręki) spuścić (a. wypuszczać); opuściła [kogo] ręka« [szyk zmienny] (3:1:1;3;1): *RejPs* 205v; *LubPs* Fv; A gdyż tho thák iuz s pewnego piłmá łtyłzyfz y wiefz/ iż wżędy á wżędy zła á bárzo mdła rádá około ciebie/ [...] á iż fie oddaliłz od miłofierdzya iego [Pana]/ á iż on złoży s ciebie opyekę fwoię/ á mocną rękę fwoię. *RejPos* 240, 57, 223; Iełli vpádnie [cnotliwy]/ pan mu nie dopuści Stłuc fye fzkodliwie: bo go z rąk nie fpuści. *KochPs* 53; *ActReg* 154; Trzymayże mię mocno Pánie w tym złączeniu z tobą/ á z ręki mię fwoiey nie wypułczay *SkarKaz* 162b; *SkarKazSej* 702b.

Wyrażenia: »hojna, szczodrobliva ręka« (2:1): A oná dziwna niewiáftá y Bogu dufaiąca rzecz: otofz to iufz Bogci dał Chrześciánłki/ hoynać ieft y wżzechmocna ręká iego/ idżze á kup zá to co ieść *SkarŻyw* 102; y niewiem iáko możefz [...] tego dnia dárow y dobr Pánłkich vżywáć/ ktorego mu zá to/ coć z łzczodroblivey ręki iego płynie/ iákożkolwiek nie podziękuiefz *LatHar* 2; *SkarKaz* 455a.

»łaskawa ręka« (3): á ták iuz moy pánie prófłę niezeymuy fennie tey łaskawe y ręki fwoiey *RejPs* 205v; *LubPs* bb2v; vczynię wżytko co każełz/ iedno twoiá łáłká [Panie] niechay mię prowadzi/ á łáłkáwa ręká twoiá/ niechay odmieni twárdość fercá mego. *SkarŻyw* 83.

»miłociwa (a. miłosierna), lutościwa ręka« (6:1): LAłkáwe á miłociwe ręce thwoye Pánye/ Závždy máyá o mnye nędznym ták pilne ftáránye *LubPs* bb2v; *RejPos* 244v, 256; *WujJud* A8v; A iac/ w twym kościele/ dam z ofiárą dzięki/ Pámięć wiekom/ twoiey lutościwey ręki. *GrabowSet* P3; *LatHar* 619, 680.

»mocna (a. wszechmocna) ręka; umocnić rękę« [szyk 7:1] (7;1): A nád onem przebránem fwoiem vmocniłes rękę fwoię ták iżeś vczynił iego możnem *RejPs* 132, 173; *RejPos* 238v, 240, [279]v; *SkarŻyw* 102; y obiecowałem mu od ciebie Iezu Chryfte mocną rękę twoię nád nim/ y powodzenie wżytkiego coby począł. *SkarKaz*)(2v; *CzahTr* G4.

»można ręka« [szyk 9:1] (10): O Boże moy iedyny o nádzyeio moiá/ Czemułz mię opuściłá možna ręká twoyá *LubPs* Fv, K2, ee; *RejAp* 15v; A ftądci to przydzye/ iż fie też Pan ciebie rozmiłue/ á położy ná tobie možną rękę fwą. *RejPos* 130, 78v, 196v, 206v, 218v, 327v.

»ręka pańska, Pana, boża (a. boska), Boga« = *manus Domini Vulg, PolAnt* [szyk 33:3] (19:7:8:2): *MurzHist* 12v; Gdy nád kim Pánłka ręká/ wżytkiego fie dowie. *RejWiz* 132v; *Leop Ez* 3/14; A ręká Pánłka byłá nád Eliáfzem y podpáł biodrá fwe/ á biezał przed Achábem *BibRadz* 3.Reg 18/46, *Num* 11/23; podźmy á wyftawmy mury mieyłkie/ bowiem ręká Boża nád námi ieft/ á fłowo krolewłkie. *BielKron* 96v, 97; *RejAp* 15v, 106; Y coż to wżdy łą zá ludzye/ iż łą w tákiey obronie á w tákim belpięczeńftwie fwiátá tego/ íście muśi być ręká Boża nád nimi? *RejPos* 295, 128, 207, 218v, 267, 294v (16); *GrzegŚm* 22, 46; *KarnNap* G2v; *SkarŻyw* 597; *LatHar* 591, 680; *SiebRozmyśl* K4; *SkarKaz* 455a; *CzahTr* G4. Cf »wedle ręki Boga«.

»święta ręka« [szyk 4:1] (5): *RejKup* n7v; *RejAp* 56v; Ták iáko tho y nád Iákobem/ y nád Iozephem/ y nád Thobiałzem/ y nád wiele inemi potym okázác [Pan] raczył/ iż závždy w káżdym niebelpięczeńftwie káżdego/ nigdy nie vftawáłá fwięta ręká iego/ á nigdy z nich nie fchodziłá pilna opátrność iego *RejPos* [279]v, 295; *ActReg* 154.

Szeregi: »ręka a możność« (2): Bo gdy iuż będzie nád thobą ręká iego [*Pana*]/ á możność iego nád głową twoią/ [...] iuż żadna flepotá/ áni głuchość/ áni żadna zła przygodá o cię fie pokuścić nie będzie łmiáá. *RejPos* 206v, 206v.

»ręka a obrona« [*szyk 1:1*] (2): owdzye iuż tuż á tuż zá piętámi chodzi zá thobą opráwcá twoy/ á gotuie tobie záwłze vpadek á zginienie twoie/ gdyż ręká á obroná Páńfka iuż ieft oddalona od ciebie *RejPos* 309, 218v.

»ręka a opatrność« (6): Tákże też y o liedmi gwiazdach mamy rozumieć wšytki páłsterze á náuczyciele á łzáfárze wierne łłow prawdziwych Páńfkich y łwiátości wiernych od niego włtháwionych/ ktore on włtáwicznje dzierzy w rękú á w opátrności łwoiey. *RejAp* 12v, 56v; *RejPos* 267, [279]v, 355v; *GrzegłSm* 21.

»ręka, (i, a) opieka« [*szyk 7:1*] (8): Iuż poczuć mułfz iz Pan thwoy á Bog twoy złóżył s ciebie rękę łwoię á opiekę łwoię. *RejPos* 223, 39, [136]v, 238v, 240, [279]v, 321v, 356.

»ręka i pomoc« (1): Bo łámi przez łię powłtác z grzechu nie móžem/ áż on [*Pan*] nam rękę y pomoc łwoię poda *SkarKaz* 347b.

»ręka a skrzydła« (1): Vpadayze przed łwięte nogi iego [*Pana*]/ [...] poruczáiac mu fie w opiekę iego: á pokornie prołzác/ áby cie raczył wzyác pod tę możná rękę łwoię á pod łkrzydłá łwoie *RejPos* 196v.

»sprawa a ręka« (1): Spráwie twoiey á wręce twoie niechay będzie poruczon duch moy [*Panie*] bo ty wielekroć zá prawdziwemi obietnicami twemi raczyłes mię zwielkich przygod wzwálác. *RejPs* 44.

Wyrażenie przyimkowe: »wedle ręki« (2):

~ *Wyrażenie*: »wedle ręki Boga« (2): Y dał mi Krol wšytko zá łáłką Bogá mego ktorá nádemną okazał (*marg*) W Zydowlkim łtoi/ wedle ręki dobrej Boga mego. (-) [*iuxta manum Dei*] *BibRadz* 2.*Esdr* 2/8; *BudBib* I 264b *marg.* ~

e. Przen. *O abstraktach* (29) : A wprzyaciéłłtwie iey [*mądrości*] nawdzięcznieyłze kochánie/ á nie przebráne bogáctwá wpracach rąk iey *BudBib Sap* 8/18; *PudłFr* 5; W żyćiu chćiałbym tákiego [*ziemianina*]/ coby áni z woley człówieká/ áni z rękú fortuny iego wmyłł dzierzał fie *GostGospPon* 169; PAniełłtwá kwiátek tu leży łchowány/ Twą łkwápná łmierć ręká rozerwany *SzarzRyt* Dv.

Zwroty: »sobie społu ręce dać« (1): A Włzákoż w tákiej mierze á w tákim łtanie/ y myłł włpaniá/ y wkládnóć wćciwa miáłyby łobie łpołu ręce dać. *RejZwierc* 149.

»dać ręká« (1): Náurá mácochą iemu nie byłá/ ále táką mátką/ iz co łobie człówiek ieden od niey żędáć móže/ to wšytko iemu byłá dáłá/ hoyną ręká. *GórnDworz* B7.

»w ręce (w rękú) nieść (a. nosić)« [*szyk zmienny*] (3): *RejWiz* 82v; CZás bieży ná Ieleniu/ w okrutney byłtrości/ [...] Sirp w iedney ręce niefie/ w drugiey ręce koło *RejZwierz* 114v.

»w rękú (w ręce) trzymać, mieć« [*szyk zmienny*] (2:1): Po tym miey ludźie godne/ y łwiádomey cnoty/ [...] Pomniác ná tę co czyni wšytko wedle wági [*tj. na sprawiedliwość*]/ Oczy łobie záłłánia/ ma w ręce miecz nági. *Prot* D3; *WisznTr* 23; *WysKaz* 47.

»wziác się zá ręce« (1): Oto/ wziáwłzy łye zá ręce łpółecznie/ Prawdá/ y miłóć po polách bełpiecznie Chodzą *KochPs* 128.

»zawiązać ręce« = *uniemożliwić działanie* (1): Zawiąż złym ręce przygodom niech nápawáne Lzami im trofki nie będą vznáne. *WitosłLut* A6v.

Wyrażenia: »hojna ręka« (1): *GórnDworz* B7 cf »dać ręką«.

»lewa ręka« (2): W práwicy iey [*mądrości*] ľą czáły długo trwáiące/ á w lewey ręce iey [*in sinistra illius*] bogáctwá y zacnołci. *BibRadz Prov* 3/16; *WisznTr* 23.

»prawa ręka« (1): O Święty vpominku/ o niebieľka mądrości/ [...] W práwey ręce wiek trzymałz/ á w lewey bogáctwá *WisznTr* 23.

»ręka szczodra« (1): Ten [*Aleksander Wielki*] rzekł/ że to wielki ľkarb/ mieć nádzyeię dobrá/ Bo tá co iey dufáią/ miewa rękę ľzczodrá. *RejZwierz* 4v.

»ręka szczodrobliwości« (1): którym [*ziemiom litewskim i ich obywatelom*] częłtokroć rękę ľczodrobliwości náłzý rozściągamy [*liberalitatis nostrae manum extendimus JanStat* 744]/ y o pożytki ich łtáráiąc ľie mielíľmy o tym pieczá/ iákobyľmy zá częłtym łtárániém łtan y záwołánié ich vczynili zacnieyľzy *SarnStat* 986.

α) Moc (12) : Choć teź wieć łynowie twoi zgrzeľzyli przeciw iemu [*Bogu*]/ y opułcił ie w ręce niepráwołci ich: Ty przedľie iefli ráno powłtánielz do Bogá/ á będzieľli Włzechmocnego prołł: [...] wnet ocući ľie ktobie *Leop Iob* 8/4, *Is* 57/10.

Zwroty: »być w ręku« (1): bo tho przed ľie biorę/ iz dułzá/ v ktorey iefł wola człowiecza w ręku/ bárzo hołduie [...] łmyłom *GórnDworz* Mm3v.

»w ręku mieć« [*szyk zmienny*] (4): *BielKron* 256v; Ale y oná/ ktora włyłtkim włada/ Ktora ma włyłtko w ręku/ włyłtkim rządzí/ fortuná/ zámnná łwiadczy *KochOdpr* B2; *KochTr* 24; Skutek ma w ręku łczęłłcié włyłtkich rzeczy [*tj. szczęłłcie 'los' decyduje o skutku wszystkiego*] *ZawJeft* 29.

»ujłć ręku« (1): A w to páłtrzay/ co vłzłó ręku złýy przygody *KochTr* 24.

»z ręki (z rąk) wybawić« [*szyk zmienny*] (2): Wy Anániaľzu/ Azáryaľzu/ y Miľáelu [!]/ dołbrorzecłłcie Pánu/ [...] Abowiem nas wydárl z grobu/ á wybáwił nas z ręki łmierci [*et salvavit nos de manu mortis*] *BibRadz Dan* 3/88; *KochPs* 13.

»z ręki wyrwać« (1): przydáie tenze Bog: Z ręki łmierci wyrwę ich/ y s łmierci wyrwę ich. *SarnUzn* E4.

»wziąć z rąk« (1): O Pánie włzech rzeczy Ktorył miał zdrowie ludzkie ná ták wielkiey pieczy. Dla niego ł [!] niebá y dníem wiecznym iáľne domy Pułłcił/ chcąc ie wziąć z rąk łmierci ľákomy. *WitosłLut* A6v.

Wyrażenie: »ręce srogie« (1): Chciéy mię [*Boże*] z rąk łrogich wybáwić łmierci nieubłágánéy *KochPs* 13.

ľ. Jednostki frazeologiczne w róźnych znaczeniach (444) :

Frazy: »idzie od ręku« = *sprawnie, szybko coś sie udaje* (1): Hoc succedit sub manus negotium, Idzie dołbre od ręku/ cziłłcie ľie tráľia. *Mqcz* 425a.

»[co] w rękach [czyich] jest« = *ktoł ma moźliwołłć* (1): Ma w łobie tá prołłbá náłzá wiele rzeczy nam ľzkodliwych: Naprzod tá prołłbá chcemy mieć Krolá niełłownego/ ábowiem dáć álbo nie dáć/ to w rękách koźdego iefł: ále dawłzy záľyę bráć/ łłownemu to nieprzyłłoi. *OrzRozm* O2.

»[co] jest w ręku [czyich]« = *ktoś jest jakiś; [quod] est in manibus PolAnt (3):* W kthorych [grzeszników] ręku iest przewrotność [Quorum in manibus praevaricatio]/ á práwica ich pełná iest dárów. *BibRadz Ps 25/10, Ps 7/4, Ion 3/8.*

bibl. »[co] nie napełniło ręki; nie napełnić ręki [czyjej a. komu]« = *jest czegoś mało; non implere manum Vulg [szyk zmienny] (2;1): LubPs dd; Leop Ps 128/7; Trawá/ która nie czekała Rázu kofy siekącáy: Ale przed czáfem zniŹczáá Ogniem gwiazdy gorącáy. Tá ręki nie nápełniá Zeńcowi ochotnemu KochPs 193. [Zawsze przekład tego samego tekstu.]*

Zwroty: peryfr. »brać cudze do swej ręki« = *kraść (1):* ZłodzieyŹstwo iest/ Ruchomey rzeczy dotykánie Nad wiadomoŹ y wolá Pańká vmykánie. Táiemne y zdrádlive/ kiedy kto przez dzięki Bierze ku wzywániu cudze do Źwey ręki *KlonWor 3.*

[»ręce brać« = *zaręczać się:* Sztalo szya ysz panna mlodyvchna evfraxya racce brala [ut arrhas Eupraxia acciperet] *ŻywEufr 13, 12, 42.]*

»być w ręku [czyim a. u kogo] (w ręce [czyjej]), [przy ręce]« = *być do czyjejs dyspozycji, służyć komuś; esse in manu Vulg (4): Leop 2.Esdr 11/24; trudno iá [naukę biblijná] teraz Rzymcy kliéza nam máia [!] wywráćć ináczey niżli iest [...] gdyż v wŹytkich w ręku iest BielKron 200v, 280; SkarJedn 284; [Iż tedy pomoc BoŹka iest tuż nam przy ręce/ zwáŹczá po Źmierci Pána ChriŹtuŹowej KuczbKat 266].*

»dać rękę« = *poślubić (1):* Ale gdy Źobie wŹpomni [maŹzonek w dzień pogrzebu wŹpółmaŹzonka]/ iż ten pirwŹy poŹlubiony maŹzonek iego [tj. Chrystus]/ s tákimi przywileymi á s tákimi minutámi dáł rękę iemu/ á poŹlubil mu táká wiáre ŹwoieŹ/ [...] A iákoż tu [...] poŹożyć nie ma w nim wŹytkiey nádzeie [!] Źwoiey. *RejPos 0003.*

»dać sobie społu ręce [na co]« = *sprzymierzyć się (1):* TyŹ iest Źpráwiedliwy Pánie/ á wŹdy nie máia [nieprzyjaciele nasi] ná tym doŹyć zechmy fá wnieznoŹnym niewoŹŹwie v nich/ ále oni dáli ná to Źobie Źpołu ręce zbáŹwany Źwemi [sed posuisti manus eorum super manus idolorum suorum]. *BudBib Esth 14/7[8].*

»w rękę [co] dać« = *przekupić (1):* ále on [podstaroŹci] zá próŹbá więźniá/ ábo iego przyiácioŹ/ á ielli ielcze w rękę co dano/ da ná *Scrutinium* do dnia trzećiego *GórnRozm G4v.*

»przez ręce da(wa)ć (a. poda(wa)ć, a. oddawać), (po)dany (a. wydany), popuszczany« = *przekazać (przekazany) za poŹrednictwem; dare per manus PolAnt; per manus tradere Modrz; datum per manus JanStat [szyk zmienny] (13:39:1):* Tákcze wyele rzeczy w vŹtáwách y zwyczáyoch koŹcyelnych ci novi EwángeliŹci zá ábufus máyá/ ktore dobre fá á chwálebne/ od Źwýętych oycow/ concyliy/ y ApoŹtoŹow nam przez ręce podáne. *KromRozm I D; KromRozm III B4; DiarDop 110; Aby zakon od Pána dáný przez ręce MoizelŹzowe/ w narodzyech Źwých Źynom/ á Źynowie drugim Źynom oznáymowáli á pilnie gi chowáli. LubPs R5v marg; Leop 3.Esdr 2/12; LeszczRzecz A3v; Siodmego MieŹiáćá á dnia dwudzieŹtego pirwŹzego tegoż mieŹiáćá/ Źowo Páńkie podáne iest przez ręce AggeuŹza Proroká [fuit verbum Domini in manu Chagghai] *BibRadz Agg 2/2; Abowiem pamieć [!] ludzka/ yż bywa przes ręce popuŹzczana/ pomaluczku przechodzi/ y zaledwie iá jednego czŹowieka wiek zatrzymywa. KwiatKsiqż G4v; SarnUzn D2v; BiaŹKat 36, 41; Bo zowiećie nieprzyiácioŹy Źowá Bożego tych/ ktorzy wŹiáwŹy ták piááne iáko y przez ręce podáne Źowo od Pána KryŹtuŹá y od ApoŹtoŹow/ áż do náŹzego wieku/**

w całej z wielką pilnością zachowali. *WujJud* 10v, Bv, 40v; *WujJudConf* 40v; *BudBib Iudic* 15/18; *BudNT* Hh4; *CzechRozm* 90; *ModrzBaz* 66; *KochPs* 32; A choćiaż mowiem Pannie czyfstej: ziści nám/ zpuści nam/ ále kogofz? twe⁸⁰ fyná ktory [...] ciebie nam dał zá mátkę y przez ręce twe/ dał nam íam íiebie *SkarŻyw* 358, [282]; Iáko náuka íeft przez ręce podána/ ták y ítrože tey náuki/ kápłani y Bífkupi/ íeden ná drugiego mieyfce náítępował *ReszPrz* 102; *GórnRozm* F4; *KochProp* 15; *GostGosp* 58; *WujNT przedm* 27, Xxxxxv; *JanNKar* Bv; A gdy máią [żołnierze] ízdź do obozu/ pieniądze ná dwie ćwierci látá dáné ím będą/ przez ręce Rotmítrzewfkie. *SarnStat* 366, 259, 381, 384, 889, 896 (23); *PowodPr* 2.

»obie ręce dawać [komu]« = *oddawać się całkowicie* (1): Otóz ía obie ręce dawam pánu mému/ Dawam: niechże ímę karze/ wízák to wolno íemu. *GostCast* 20.

»[co] da(wa)ć w rękę« = *sprawi(a)ć, że ktoś coś potrafi* [szyk zmienny] (3): *SkarŻyw* 213 marg, 479; Przezož mu [Mojżeszowi] P. Bog dał wielkie cudá w rękę áby íe czyníł *SkarKaz* 417a.

»jáć się (a. ująć się), chwycić się obiema rękoma« = *oddać się czemuś z zapálem, chętnie* [szyk zmienny] (6:1): Manus admovere operi, Iąc íie obiema rękoma roboty. *Mqcz* 209a, 386c; *OrzQuin* E2; *SkarJedn* 235; *GostGospSieb* +2; á íáł íię z íercá/ á íáko ono mowíá/ obiema rękoma/ rozliczney pobožności. *LatHar* +2; *CiekPotr* 48.

»(prawie) ręká (a. rękoma) macáć (a. namacáć, a. domacáć się), dotykać (się) (a. dotknáć)« = *poznać, doświadczyć osobiście* [szyk zmienny] (7:7): T[ę] prawdę juž nie telko znam, Ale jej rękoma macam *BierRozm* 24; A ítáđ będzie mogł káždy wíerny y wybrany boży was poznáć/ y práwie was ręká námáćáć *KrowObr* 2v, 129, 218v; *CzechRozm* 85 [2 r.]; Ale te rzeczy ták wielce á znácznie íá íprofné/ že íię ích rękoma y nogámi domáćáć móže [ut palpari manibus pedibusque possit] *ModrzBaz* 6v; *SkarJedn* 400; *CzechEp* 149, 311; O czym w íwoich kńégách pięknie y ízeroko pífze/ [...] *HOSIVS* [...] nie co z powieści drugich ludźi miał/ áłbo íłyfzał/ [...] ále co íam okiem íwoim wídzíáł/ y czego íię ręká íwoią dotykał *ReszPrz* 26, 22, 72; *ReszList* 155; [WerReguła 19].

[»mieć długie ręce; długich rękú być« = *mieć duże możliwości*: Długich rękú są królowie I wszytcy wielce stanowie: Chocíáž oni tu nie siedzą, Przecię o nich wszytscy wíedzą. *PismaPolit* 91, 646; *StryjPoczqt* 288; *Apolog* 20.]

»mieć lekká rękę« = *dzíalać pochopnie* (1): Zál íie bože/ íz Paris miał ták lekká rękę/ Dla którégó íego mátká cíérpi teraz mękę. *GórnTroas* 63.

»mieć ręce odwrocone od podárkow« = *być nieprzekupnym* (1): Má íeć káždy rozumem by był obdárzony. Wíelki vmyfł áby miał/ wízy náchylone Ku cney ípráwíedlíwości/ ręce odwrocone Od podárkow *SapEpit* A4v.

»krotká rękę [na co] íeć« = *nie być zdolnym do uczynienia czegoś* (1): Aní íye též ty ná to Pośle Zíemfki káfzy/ ábyś ty té odrobiny w tych głębokích á cíemnych kofzách/ áłbo okiem íwym vpátrzyć/ áłbo ręká dośíádz mogłéś: krotká rękę/ y tępé oko ty ná to máfz. *OrzQuin* F4v.

»jednę rękę íeć przy íwíecíe« = *zajmowáć się częścíowo sprawami doczesnymi* (1): Táki Piotr zá onym wídzením píerwfzym íkuśíwfy íerdeczney íłodkoścí Zbáwícielowej: miał go íufz zá Páná y Místrzá íwego: wízákże íeífzce íednę miał rękę przy íwíecíe/ íeíci íię íwych y rzemíeíłá trzymáíáć *SkarŻyw* 596.

»[kogo, co] w ręku (w rękach), na rękę, pod ręką mieć« = *mieć kogoś lub coś szybko do dyspozycji* [szyk zmienny] (3:1:1): Sub manu tabellarios habere, Pod ręką/ ná rękę/ to yeft po gotowiu mieć posły Mącz 425a; Mać po gotowiu Król Polki przeciwko tym Goliátom ony w rękach fwyh gotowé kámienie: Naprzód/ Sąd w Królestwie fwym o Kácérftwie Duchownym: ma Prawo fwe Królewskie: ma y Miecz ku obrónie Wiáry S. *OrzQuin O; HistRzym 57; PowodPr 84.*

»mieć [co] przed rękami (przed rękoma)« = *zajmować się czymś* (2): Nie fą/ Woiewodo zacny/ czáfy po temu/ Abych/ [...] Vfzy twoie lutnią báił/ álbo pieśniámi: Coś infzého człowiek musí mieć przed rękámi. *KochFr 84; GostGosp 169.*

»[co] w ręku mieć« = *znać się na czymś* (3): nic mu [dziecku] nye zginye gdy rzemyęflo w ręku ma *GliczKsiąż G6v; Oczko 10; SkarŻyw 241.*

»namazać, natkać, tłuścić, [nasmarować] ręce (rękę)« = *przekupić (przekupywać)* (1:1:1): Zacźze kupić membrany/ y coź dác Woźnemu/ Czymże záfie námázác theż ręce onemu Co rádźic ma *RejWiz 123; RejZwierc 235v; gđzie nie nátkafz ręki/ Nic nie ielt/ á dármo być dobrym iufz przedźięki. RybGęśli C3v; [bo więc i niewinnego rzecz często szwankuje, gdy kto niezboźnym sędziom rąk nie nasmaruje. OtwinPis 159].*

»ręce sobie namazać, tłuścić, [smarować]« = *czepać korzyści materialne* (1:1): A náwięcziej drugy fobie Snacz namaże ręce obie Zgiadlby drugi ząkon wflytek Aby jedno miał poźitek *RejKup 12; A ná zamku ftároftę Sobiegárnem zową/ Rozumieyże iż to chłop iście s chytrą głową. Bo wierz mi iż ten fobie ząwždy ręce tłuści/ Bá nic ten ná fwe fkrzydło nigdy nie opuści. RejWiz 75; [KrowObraz Cv].*

bibl. »napęlnić rękę; ręka napęlniona; napęlnienie rąk« = *udzielać władzy (w opisie starotestamentowej ceremonii wyświęcania kapłana); implere manus Vulg; consecrare manum PolAnt (4;1;1): ktho iedno chćiał nápełniał [Jeroboam] rekę [!] iego/ y ftáwał fie kápłanem wyfokich. Leop 3.Reg 13/33, Ez 43/26; Y ieść będą to/ przes co fie vbłágánie ftáło/ ku nápełnieniu rąk ich [ad implendum manum eorum]/ ku poświęceniu ich BudBib Ex 29/33; A oczýściác będzie ofiárownik/ kthory námázan/ y kthorego ręká nápełnioná żeby ofiárownikiem był miáłto oycá fwego BudBib Lev 16/32, Ex 29/35, Lev 21/10.*

»narzucić (a. wrzucić) ręce« = *zacząć; mittere manus PolAnt, Vulg* (2): O onemże czásie tárgnął fie (marg) Wła. nárzucił ręce. (-) Herod Krol trapić niektore ze zboru. *BudNT Act 12/1; WujNT 445 marg.*

peryfr. »rzeczy ręką nosić« = *doświadczyć, praktycznie poznać* (1): [młodzi, niedoświadczeni garną się do rzádzenia] Więcey ieden ftáry kthory rzeczy ręką nośił/ porádzic może/ niżli fto młodych z iężycznemi dyłzkurlámi. *SkarKaz 42b.*

peryfr. »nosić wagę w rękach« = *być sprawiedliwym* (3): bo oni [sędziowie] nofzą wagę w rękach [sed gestant stateram in manibus JanStat 643] *SarnStat 158 [idem (2)] 789, 795.*

»obrocić rękę; ręka będzie obrocona« [na kogo, na co] = *ukarać* (1:1): [mówi Bóg do Ezechiela] A rzeczeńfz/ wnidę do źiemie gđzie tylko wśi fą/ [...] Abyś brál łupy/ á rozchwytawał plony/ ábyś obrocił rękę fwą [ut reducere facias manum tuam] do vpádłych mieyfc w kthorych miefzkáia/ á ná lud zgromádzony z pogánów *BibRadz Ez 38/12; BielKron 73v.*

»[komu] w ręce oddać« = *zwrócić (1)*: Tę [Helenę] ielli wroćim/ y mężowi w ręce Oddamy/ mozem fiedzieć zá pokoiem KochOdpr A3v.

»ręce [w czym] omoczyć« = *odnieść korzyść (1)*: Mniemáią iż tám [w skrzyni] będzie ręce w czym omoczyć/ Ano wnet infza [prawá] muśi lie tám ftoczyć. Bo iák skoro v fkrzynie wieká vchylili/ Widząc pełnę kámienia wnet nofy zwiesili. HistLan Fv.

»(jako) z rąk (z ręku) (prawie) padać (a. upadać)« = *nie udawać się (4)*: cóżkolwiek przed fye wezmę/ wśytko mi z rąk páda OrzQuin H4v; RejAp 189; Bo więc ieden gdy widzi człowieká bogátého/ [...] nárzeka/ lámentuie/ [...] A przy tym mu vroście gniew á niełákká Páńlka/ ták iż mu z rąk práwie będzie pádáło ono ták trudne ftáránie iego RejPos 280; Com iedno czynić począł/ to z rąk vpadáło WisznTr 10.

»[komu] rąk patrzeć; [komu] na ręce poglądać« = *pilnować, zwracać uwagę na kogoś (1;1)*: Dziwni to iaczys goście trzeba im rąk patrzeć Bo tu iny nikt nie był a iuż kubek zginął RejJóz O3; KochSz B2v.

»z ręku (z ręki, z rąk) patrzeć (patrzyć); na ręce patrzeć« [w tym: *czyich (14), u kogo, u czego (5), od kogo, od czego (3)*] = *oczekiwać czegoś od kogoś lub od czegoś; aspicere ad manus PolAnt [szyk zmienny] (22;1)*: Mierneć rzeczy długo trwáią/ Niemierne hnet przeftawáią: Ale ci co tego niewiedzą/ Wśytko więc rázem poiedzą: A ná potym nic nie máią/ V innych z ręku pátrzáią. BierEz O4; Bo zawždy póspolicie beśpiecznieyfzy bywa Czo w fzczęściu a w fwobodzie vftawicznie pływa Ale ten czo v fzczęfcia wźego z ręku patrzy Snadniey mu zawždy vpaćz gdy fie na mniefy żłotrzy [!] RejJóz E6, C4; RejKup bb5v; Abychmy tu przed nimi [księżmi] bárzyey dutkowáli/ A niebo opuściwfzy od nich z rąk pátrzáli. Y zbáwienia y fzczęfcia/ y wźego dobrego RejWiz 60; BibRadz Eccli 33/22; BielKron 17v, 223v; Ad potentiam suam omnia revocare. Pod moc fwą poddác/ przywálfzczić fwey zwierzchności/ chcąc áby v niego wśiftko z ręku pátrzano. Mącz 505c; RejAp 37; niemogąc [dusza nasza] w ten czás przegłędác rzeczy/ áni lámá s fiebie poznác prawdy/ muśi wśythkiego z rąk od fmyfłow pátrzáć GórnDworz Ll2; RejPos 123, 184 [2 r.], 341, 346; WujJud 17v; A vbodzy kmiotkowie/ ktorzi cáły dzień prácuiać vpalenie słoneczne ćierpieli/ z rąk onych okrutnych á drapieźnych Hárpuy [tj. swych panów] wśythkiego pátrzyć muřą [de harpyiarum illarum manibus omnia expectare coguntur]. ModrzBaz 34v; [umarli] Robić tám [gdzie przebywają po śmierci] nie mogą/ żebrać fie tám wftydą/ bo tu czás mieli. Ná náfze tylo ręce pátrzą. SkarKaz 383b, 81b, 85b; CzahTr H4; ZbylPrzyg A3v.

»z ręku (z rąk) [czyich] krwie patrzeć (a. patrzeć), szukać, pożądać, dochodzić« = *obarczać kogoś odpowiedzialnością za śmierć; quaerere sanguinem de manu Vulg [szyk zmienny] (16:4:1:1)*: otoż teraz krwye fzukáią zręku náfnych HistJóz C3; SeklKat H3v; on niepoboźny w niepráwfści fwoiefy vmrze/ ále krwie iego z ręki twoiefy będę pożadał. Leop Ez 33/8, 2.Reg 4/11, Ez 33/6; RejZwierz 109; RejAp 35v; krwie tych zginętych owieczek/ prze tháką niedbáłość náfzę/ chce Pan fzukác z nędznych ręku náfnych. RejPos 124, 14, 20, 23v [2 r.], 84v, 123 (9); RejZwierc 41, 186v, 225, 245v; ReszPrz 106; BielRozm 7.

»rękami swemi [co] piastować« = *zajmować się, zarządzać czymś (1)*: máło ielt vczonych/ ćwiczonych/ ftárych/ y doświádczonych/ ktorzy rękami fwemi fpráwy R.P. długo piáftowáli y w nich przebywáli. SkarKazSej 663a.

»poda(wa)ć (a. dawać) do rąk (do ręku), w ręce; do rąk podany« = *dawać do korzystania* (4:3;1): zdało mi się abyście ty książki do ręku podał a imieniowi twemu przypisał. *RejAp* AA4v; *WujJudConf* 12v; *SkarŻyw* A5; Bo z ApóstolŃkich wŃt wyŃzłá [nauka]: przez wŃtá y piŃanie ich namiestnikow/ ieŃt nam do rąk podána po Ńwiećie *ReszPrz* 33; *BielSjem* 15; *GórnRozm* K4; *LatHar* +12; *SarnStat* *3v.

»pod(d)ać (a. (wz)dać) ręce« = *poddać się, podporządkować się* [szyk zmienny] (5): Murzyńska ziemia pokwapi się poddać ręce Ńwoie bogu [*Aethiopia praeveniet manus eius Deo*]. *WróbŻoŃt* 67/32 [przekład tego samego tekstu] *RejPs* 99; Okrzyk czynićie przeciwko niemu [*miastu Babilon*]/ zewŃŃadći dało rękę [*ubique dedit manum*]/ poupadáłyć fundámenty iego *Leop Ier* 50/15; *SkarŻyw* [407]; Coż tedy rzekę/ wŃzytkim wtrápiiony? Mamli ręce wzdać iáko zwyciężony? *GrabowSet* N2.

»rękę (ręce), ręki (G sg) podnieść (a. podnosić, a. wznieść, a. wnosić); zanosić się ręką; podniesienie rąk« [w tym: na kogo, na co (32), przeciw komu, przeciw czemu (9), k czemu (1)] = *wystąpić przeciw, zaatakować; manum levare HistAl; manum elevare a. extendere, a. mittere PolAnt* [szyk zmienny] (45:1;1;1): Gdy to rzekł miły Iezus/ chcieli go licemiérnicy wchwacitz/ a żádný nán ręki nie podnioŃl *OpecŻyw* 75v, 76; *RejPs* 103, 133; *RejJóz* A8, O8v; ielzćzeć nikt przeciw nam ręki nie podnoŃl [*contra nos arma levavit*]/ któryby z wielkim poŃromoceniem nie odŃzedł *HistAl* H2v, B7v; *BibRadz Gen* 22/12, *Ex* 10/12, *1.Reg* 22/17, *Is* 10/32; áni tego wczynię [*rzekł Dawid*]/ ábych miał ná páná Ńwego á pomázáńcá Bożego ręce Ńwoie wznosić *BielKron* 67, 41v, 67 [2 r.], 67v, 69, 72v (20); in aliquem manum intentare, ZánoŃć się ná kogo ręką. *Mącz* 445b; *RejPos* A5, 127, 252v; *BiałKat* 141; *BielSat* H2v; *HistLan* B3v; trudno rękę podnieść przeciwko Bogu wŃzechmogácemu. *RejZwierc* 12, 262; *BielSpr* 39v; *BudBib Zach* 2/9; *BielSjem* 32; *KochPam* 81; *Paprup* Kv; *GórnToras* 28; *CzahTrPapr ktv*.

»powabi(a)ć (się) (a. wywabi(a)ć (się)), pozwać (a. w(y)wać), wywoławać, wywabianie, wyzywanie (a. [wyzwanie]), wyzywany na rękę« = *wyz(y)wać (się), wyzywanie na pojedynek; provocare armis a. ad duellum, a. in proelium, a. in pugnam, a. in monomachiam, a. ad certamen; evocare a. lacescere ad pugnam, denunciare dimicationem, vocare in certamen Mącz; gladios intentare, ad singulare certamen provocare Modrz* [szyk zmienny] (14:11:1:1:1): A w tym Aruns Ńyn krolá TárquiniuŃá wyzwał ná rękę Ńam á Ńam BrutuŃá *BielKron* 105v; Gdy się woŃŃká zobu Ńtron Ńciągnęły/ powabili się ná rękę dwa/ z Ńtrony Skánderbogowey Paweł Dukáin/ á Kárágus z Ńtrony Tureckiey *BielKron* 246v, 59, 65v, 126, 242, 252; Abowiem wiele ich było ktorzi wpotkaniu nawalnych czoŃ/ męźnie á mocnie Ńię bili/ a zás gdy byli ná rękę wyzywani/ tedy na wmyŃle y ná ŃiŃach mgleli y truchleli. *KwiatKsiąź* O3; Gladiatorium vitae certamen subire Sam á Ńam się s kim potykáć z wywabiania ná rękę. *Mącz* 49d, 16b, 181c, 223c, 230c, 254b (11); Sam cie Páweł Ńprobuie wyzowie ná rękę/ Omiyay go z dáleká będyeŃz z nim miał mękę. *Paprupan* K2v, M3, R; tedy przedŃię tego który obráźil ná rękę powabiáią [*eum qui laessisset provocent*]/ máiąć zá to/ że to należy ná Ńláchecká á wyŃoká myŃl/ mnimánia dobrego mŃzczeniem krzywdy bronić. *ModrzBaz* 62, 62v, 63; *SkarŻyw* 56; *StryjKron* 210; *KochFr* 6; *LatHar* 115.

»przez [które a. jakie] ręce przeŃć, przewináć się, biegać« = *kolejno zmieniać właściciela* [szyk zmienny] (2:1:1): *RejRozpr* D4; CzęŃto Ńię to trafia/ iz dzieŃŃięciná przez czwarte y piáte ręce kupuiących y przedawáiących preydzie [*quaternas aut quinas manus ementium et vendentium*

percurrat]/ niżli się onym w ręce doftanie ktorzi iey vżywać będą. *ModrzBaz* 34v; Ták wielkie iest mnoftwo przekupniow (á zwłafzczá w przekupowaniu dźieięćin) iż pirwey niżli od Pána doydą do tych co ich vżywać máią/ przez czwore y pięćiore ręce/ kupuiących y przedawaiących przewiną fię [*qui ... quaternis aut quinis manibus ementium et vendentium pervolvatur*]. *ModrzBaz* 141v; a przypátrzywłzy fię z koźdey miary tym to kácerłkim báłámuctwom [...] naprzod od iákich Miłtrzow/ tá nowa náuká wyłzłá/ [...] przez iákie ręce przełzłá/ przez Apoftáty/ przez káty/ przez krzywoprzyfięzce: do ktorego krełfu przyłzłá/ [...] Z pokoynym łercem Pánu Bogu dźiękuyćie że fię na Máieftat BOgá włzechmogącego rzućilá. *ReszPrz* 91.

»rękę (ręce) przyłóżyć (a. przykładać); rękami się przyłóżyć« = *podjąć działanie; mittere manum Vulg* (3;1): A to będzie nawięczłły obyczay moy ku chwale twey iż ku káźdei łpráwie łwey zwielką pocźciwołćią imienia twego ręce łwe będą przykłádał *RejPs* 91v; *WujNT Luc* 9/62; Bo drudzy chcą w rzeczy do dobrego/ y mowią: Radbym był takim y takim: á rękú nie przyłóżą y z mieyłcá fię nie rułzą. *SkarKaz* 638b; Ale rzáđenje ludźi iest iáko łiekierá z młotem/ y koń z łzábłá y woylkiem: do ktorych iestli fię nie przyuczyłz/ á rękami łwemi nie przyłóżyłz: nic nie będziełz vmiał. *SkarKazSej* 663a.

»z rękú (z rąk) pułścić« = *przestać się zajmować [szyk zmienny]* (3): *OrzRozm* I4; Continuare diem et noctem opus aliquod, Cálá noc y dzień yákiey roboty z rękú nie pułścić. *Mącz* 447b; *Oczko* A3.

»ruszyć ręki (**[rąk]**)« = *podjąć działanie* (1): Mowil też krol Egiptłki do Iozephá: Iá iesthem Pháráo: krom rołkázania twego nie rułzy żaden rękú álbo nogi [*non movebit quisquam manum aut pedem*] we włzyłtkiey ziemi Egiptłkiey *Leop Gen* 41/44; **[GilPos** A6].

»troki rzucić z rąk« = *wyzwolić się* (1): przecz kłiążętá rády Czynią: chcąc fię łprzećiwić Bogu Włzechmocnemu/ Pomázáncá chcąc widźieć/ ná wzgárdę onemu? Wybiymy fię z niewoli (mowią) á ich troki Rzućmy z rąk łwych *GrabowSet* E3v.

»skosztować się na rękę« = *stoczyć pojedynek* (1): Manu decertare. [...] armis decertare. Skołztować łie z kim ná rękę. *Mącz* 48d.

»rękę (ręce) łciągnąć (a. łciągać)« [*w tym: do czego* (3), *k(u) czemu* (2), *na co* (2); *aby* (1)] = *podjąć działanie [szyk zmienny]* (8): *WróbŻołt* 124/3; *LubPs* cc5; A Bog ktory vczynil áby w tym kołćiele miełłkáló imię iego/ niech rołprołłły włłyłtkie Krolełtwá/ y lud ktoryby łciągnął rękę łwoię [*qui extenderit manum suam*]/ áby bronil y káził dom Boży *Leop 1.Esdr* 6/12, *Deut* 12/7, *Eccli* 50/16; y wefelić fię będziećie we włzem do czego łciągniećie rękę wálzę *BudBib Deut* 12/7, *Deut* 12/18; Każe [*starosta*] łyná porwác od S. Iuliána. Ale Pan Bog ták łpráwił/ ilz kto rękę ná to łciągnął/ bol w ręce vczył y łkurrence/ ilz fię go nikt dotknąć niełmiał. *SkarŻyw* 179.

»rękę (ręce) łciągnąć (a. łciągać, a. wyciągnąć)« [*w tym: na kogo, na co* (12), *przeciw komu, przeciw czemu* (2)] = *zagrozić komuś lub czemuś, wystąpić przeciw; extendere manum Vulg, PolAnt; extendere dextram, mittere manum PolAnt [szyk zmienny]* (14): *MetrKor* 46/118; *OpecŻyw* 106v; *SeklKat* H4; *Leop Esth* 9/2; Nieday tego pánie Boże: ábych rękę łwą łciągnąć ná pomázáncá Bożégo miał. *BiałKat* 141 [*idem*] 141; *BudBib Gen* 22/12, 1.*Reg* 22/17, 26/9, 11, 2.*Mach* 14/32; Ale wnet Anioł Boży záwołál nań/ mowiąc: iulz nie łciągay rękú twey ná młodzieńcá/ á nic mu nie czynł *SkarŻyw* 286; *ArtKanc* K4; *WujNT Luc* 22/53.

»ujść (a. uchodzić), ujeżdżać obronną ręką« = *ujść (uchodzić) bez szwanku* [szyk zmienny] (9:1): wízedł im [Skanderbeg Turkom] obronną ręką y wiechał w gory zľwoimi *BielKron* 250, 309v, 375, 415; Przeto musi człowiek/ miarę iákąś przyľtoyną chowác/ chceli obronną ręką vyść zázdrości ludzkiej *GórnDworz* N6; Nieprzyaciel gdy poścignie będzie mniemiał by ná przodku były wffy/ wálne/ vderzy ná nie/ oni z nienagłá máią vyeżdżác obronną ręką *BielSpr* 27; *StrykKron* 487, 657, 767; *CzahTr* E3.

»uwięzić rękę swoją [komu]« = *stać się czyims zakładnikiem* (1): SYnu moy/ ręczyľzi zá przyiacie[l]á twego/ wwiąźiles inemu rękę twoię [defixisti apud extraneum manum tuam]/ wídliles fie ľam słowy wľth twoich *Leop Prov* 6/1.

»[kogo] za rękę wieść (a. wodzić)« = *kierować kimś* (2): Wízákzem od ćiebie/ pánie/ nie záchodził: Tyś mię z ľalki ľwéy ľam zá rękę wodźił. *KochPs* 109; *LatHar* +2v.

»[komu] wpaść w ręce, do ręku; do ręku dostać się; przyść ku ręku« = *dostać się przypadkiem komuś* [szyk zmienny] (1:1;1;1): Metello Numida evenit, Wpadł mu w ręce *Mqcz* 482c; Przyľzy mi ku ręku Kxiążeczki o Liffłándckiej źiemi *KwiatOpis* A2v; *ReszPrz* 68; *CiekPotr*)?(2.

peryfr. »wyciągnąć rękę swoją na duszę« = *targnąć się na swoje życie* (1): Té rzeczy mię przywodzą/ ábym wyciągnéłá [!] Rękę ľwoię ná duľzé/ tym wľzégo zniknéłá. *GosľCast* 33.

»[komu] z rąk (z ręku) wypaść« = *zostać utraconym* (2): *OrzQuin* C3; Excedit victoria e manibus, Práwie nam zwycięstwo z ręku wypáđło. *Mqcz* [497]c.

»z ręki (z ręku, z rąk) nie (wy)puszczać (a. wypuścić), nie być spuszczony; [co] z ręku nie wychodzi« = *nie rozstawać się z czymś* (5:1;1): *MurzHist* S; Powiedáią iż Scipio Africanus/ nigdy z ręki nie wypuścił Xenophontowych kľiążek *GórnDworz* G4; *RejZwierc* 42; *CzechRozm* 68v, 99v; *StrykKron* A; zá powodem przećię y łtáraniem Oycá świętego Papieźá Páwłá III. żadnym ľpoľobem broni z ręku niepuľczamy *OrzJan* 130.

»wypuścić od rąk« = *sprzedać* (1): KTórzy to Woiewodowie/ iáko/ y ná iáką formę ma kto co robić/ y iáko drogo który rzemieľnik ma którą robotę wypuścić od rąk/ oľzácowác máią. *SarnStat* 287.

»[co] w ręce, k ręku wziąć« = *zająć się czymś* [szyk zmienny] (2:1): *OrzRozm* D4v; In possessionem Reipub. venire, Spráwowanie Rzeczypoľpolitey k ręku wziąć abo Krolem/ Xiążęciem zoľtác. *Mqcz* 480d; *ActReg* 158.

»z rąk do rąk wziąć« = *bezpośrednio otrzymać* (1): ábowiem iefliże to tylko oľtáteczné łtáranie v nas być ma/ ábyľmy poczćiwość Przodków náľzych/ ták Swiecką iáko y Duchowną/ iákoľmy z rąk do rąk wźięli/ tákiéź Potomkom náľzym cáło oddáli: tedy [...] *OrzQuin* Hv.

»ręce [komu] (z)wiązać« = *uniemożliwi(a)ć komuś działanie* [szyk zmienny] (3): Aleście wy zwiąźáli Kroľowi ręce/ iż was od domowego nieprzyjáciełá bronić nie może *GórnRozm* C2; *LatHar* 590; Kiedy my kátholicy ná woynę o religią nietrábiemy/ gdy nas iedno w pokoiu dawnym záchowáią: což nam niepotrzebnie ręce wiąźác? *PowodPr* 46.

Wyrażenia: »rękami gospodarskimi« = *rzetelnie* (1): Dobrá Rzeczypoľpolitéy do kupy zgrómáđzác, y zás onémi ľczodrze y opátrźnie rękami goľpodárfkimi wedle Praw ľzáfowác. *SarnStat* 82.

»w mocnej a wysokiej ręce« = *bezpiecznie (1)*: I zátwardził Pan 1erce Fáráonowe Krolá Egyptfkiego/ y gonilfyny Iíráhelfkie: A oni wyfzli byli w mocney á wyfokiey ręce [*egressi erant in manu excelsa*]. *Leop Ex* 14/8.

»obiema rękoma« = *z zapalem, z chęcią (12)*: *BielKron* 403v; Toto corpore atque omnibus ungulis, Obiemá rękómá y nogomá/ to yeft/ wielmi pilnie. *Mącz* 503c, 304a; *StryjKron* 667; Pomożmy im obiemá rękómá do tego/ żeby fię temu nieprzyiaćielowi odiać mogli. *VotSzl* B3; [A nie tylko pálcem ále obiemá rękómá/ to ieft/ nie tylko przez pińmo przez káznodzieie/ ále przez rozmáithe inffe ípráwy/ y znáki kościelne vkázuiemy onego Báránká *ZebrzydOdpow* e4v; *WirzbGosp* Bv; *BielKron* 1597 199, 400]. *Cf* »jąć się obiema rękoma«.

»obiema rękoma« = *hojnie, obficie (4)*: Ikoro mu [*Samsonowi z Rzymu*] rodzicy vmárli á máiętność wielką zoftáwili: hoynie iá ná vbogie obiemá rękómá/ iáko mowia/ ízáfował *SkarŻyw* 592; *KochFr* 56; RZekł ieden: záležałéś fwoię godność domá/ Infzy biorą przed tobá obiemá rękómá. *PudlFr* 63, 29.

»obronną ręką« = *bez szwanku (11)*: fámi do Hetmáná íwego [...] obronná ręká w zdrowiufię wrocili. *BialKaz* L2v. *Cf* »ujść obronná ręką«.

[»ręka w rękę« = *zgodnie, w myśl wspólnego ustalenia*: leńcuch pozłocisty ręka w rękę waży 2 marcas i 10 scotos *InwMieszcz* 1569 nr 152, 1572 nr 179.]

»rycerska, waleczna ręka« = *wystąpienie zbrojne (1:1)*: przeciw iemu nikt waleczney ręki nie podnoilf [*nec unicuique contra eum arma levare*] *HistAl* B7v; Gdzie Smok ná Krześciájány rozdziewilf páłzczekę/ Tám on [*Adam Czahrowski*] mężnie podnoilf íwą Rycerfká rękę. *CzahTrPapr* ktv.

»sroga ręka« = *wrogie działanie [szyk 3:1] (4)*: proífę [*Panie*] niechay cię mam íobie zá pewną twierdz ná ktorey bych íie nic niełękał możnego nieprzyiaćielá íwego ktory by chciał podnofić námię írogá rękę fwoię. *RejPs* 103, 119; *RejJóz* A8; *LubPs* ee6.

praw. »wierna ręka (wierne ręce)« = *umowa o przechowanie cudzych rzeczy, depozyt; depositum, sequestrum* *Mącz*; *fidei comissum* *Modrz*; *fidelis manus* *JanStat* (40): Iako my on nyedal stha kop grosshy wpolgroszczeh chowacz kv wyernym rakam *ZapWar* 1527 nr 2383, 1506 nr 2024, 1527 nr 2383 [2 r.]; *MetrKor* 59/77; *LibLeg* 6/116v; Gdy Woiewodá poftánowi rzeczy przedáiące/ tedy ty rzeczy ták máią idź: czego Stároftá ma doyrzrzeć pod winá Stem grzywien/ iefliże ná Summie trzyma/ A iefli k wierney ręce trzyma ftároftwo/ tedy pod ítráceniem ftároftwá. *UstPraw* A2, A3, E2; *BielKron* 383; Depositarius, Ten któremu co bywa dano ku wierney ręce. *Mącz* 310c; Possessio fiduciaria, Dzierzáwá k wierney ręce poliecona. *Mącz* 314c, 26c, 244d, 310c, [380]b, 384c [3 r.]; *RejPos* 325; *RejZwierc* 15v, 168v; *BudBib Tob* 4/21; Bo ledwieby fię ktora miedzy ludźmi ípráwá náleść moglá/ ktoraby fię niezámýkáłá/ kupnem/ przedažá/ odmianá/ [...] dániem do wiernych rąk [*deposito*]/ zaftáwá/ y inzfemi tym podobnemi. *ModrzBaz* 77, 76v; *Calep* 308a; A iefli Król Ie^{go} M. którégo ízláchicá dáruié foli Cętnarem álbo beczkámi: tedy Zupnik/ który dzierży Zupy ku wiernéy ręce/ wfzytki cętnary ma ípifáć/ y oné w Reyeftrách przy liczbie pokázáć. *SarnStat* 373, 63, 70, 371 [2 r.], 372 [4 r.], 373 [2 r.], 376; *OrzJan* 50, 112; [*WerReguła* 117].

»wierzchnie ręce« = *zwierzchność (1)*: Podánaś ieft [*o Zofii Słuckiej*]/ z wierzchnich rąk miłey matki fwoiey/ W opiek Kxiążęto^m *Stryiom KołakCath* C2.

»ręka zbrojna« = *siła zbrojna* [szyk 2:1] (3): poddánym też rozważał z Rzymńkich Hiftoriy iákie bywáło mizerne á nieźczęśliwe zeście tych którzy przeciw przełożonym swoim/ ręce zbrojne podnošili *BielKron* 203, 231; *BielSpr* 39v.

»zbrojną, z zbrojną ręką« = *zbrojnie, z użyciem siły; cum armata* *Mącz*; *manu armata* *JanStat* [szyk 17:7] (23:1): *OpecŻyw* 108v; Iakom ia nyenasedl domv slachathnego stanislawa s Regul sbrojną rąka samopiąth ssobie rownemy [...] thako my bog pomozy y yego swiatha mąką. *ZapWar* 1540 nr 2596, 1532 nr 2470, 1537 nr 2563, 1542 nr 2559, 1543 nr 2610, 1545 nr 2628, 1547 nr 2502, 1549 nr 2679; *LubPs* hh; ná oštátek gđzieby przekonány Práwem [...] łye łługom Vrzędowym łprzeciwiáł: tedy zbrojną ręką/ á gwałtem ma być do więźzenia wzięt *GroicPorz* cc4, i2v; *BielKron* 311, 403v; *Mącz* 492c; z ktorych [królów] iedni ábo od swoich/ ábo od połtronnych ludzi byli [!] wygnáni/ drudzy gwałtem á zbrojną ręką poimáni [*alii vi capti et armis*] *ModrzBaz* [16]; *SkarŻyw* 487, 529; *StryjKron* 200, 652; *Calep* 471a; Piotr łkárzył łie ná Ianá/ iż mu zádał cztery rány: á Ian zna łie iż to wczynił/ ále ztęy przyczyny: iż zbrojną ręką ná dom mu náłzedł *SarnStat* 505, 545, 831.

Wyrażenia przyimkowe: »na rękę [komu]« = *po czyjejs myśli* [szyk zmienny] (10): *Refragatur illi ingenium, Niema po temu rozumu/ Nie yełt mu na rękę. Mącz* 135c; *Bo łkoroby łię Słóńce z Południá schyliło/ Ani tobie áni mnie ná rękę by było. Prot* B4v; *Pánowie [jako kandydaci na króla] nie ná rękę nam łtanom Rycerłkim MycPrz* I B4; y po tem reiełtrze przyłzedł ten czás/ kiedy Prufowie wćiekli łię pod zwierzchność Krolow Polłkich/ co dźiś iełt ták Prufom bárzo ná rękę [*quod hodie rationibus tam Prutenorum*]/ iż tego Páná Krolom máią *ModrzBaz* 105v; *ModrzBazBud* ¶5v; *CzechEp* 157, 160; *KochFr* 59; *Otoz táka Wolność złym ludziom bárzo iełt ná rękę GórnRozm* B, G3; [*BielKron* 1597 789].

»przez ręce« (5):

~ *Zwrot:* »(jakoby) [od kogo] przez ręce wziąć, wzięty« = *bezpośrednio otrzymać, otrzymany od kogoś; per manus acceptare* *Modrz* [szyk zmienny] (4:1): *LibLeg* 8/133; *Bracia też naszy, wiedząc też to, że sejmy ze wszytkich tych trzech stanow złożone od przodkow swych przez ręce są wzięli, nie chcieliby też takowego sejmku za słuszny a staradawno zwyczajny sjem rozumieć DiarDop* 111; *ModrzBaz* 75; *CzechEp* 36; *ponieważ wiele rzeczy nie nápiłanych/ tedy nie łkad inąd/ iedno od Kościelnych łtárłzych/ wćyć łię tego mámy/ ktorych/ wźiáwłzy to przez ręce od przodkow łwych/ nam tego dochowáli. NiemObr* 74. ~

»po ręce« (7):

~ *Wyrażenie:* »po umarłej ręce« = *tytułem dziedziczenia* [szyk 6:1] (7): *ZapWar* 1514 nr 2153; *Włzákże w pewnych łprawách wedle práwá potrzebá ich [łwiádków] więcey/ iáko w łprawách hániebnych/ w łprawách po vmárley ręce/ [...] trzebá łyedmi łwiádkow. GroicPorz* x2v, i3; *Toż thez dźiwne połozenie/ przy zácmieniu Słóńcá/ gwiazd máiąc przy łobie zwierłchnie Plánety/ połpołu z zácmieniem włtępiujące: okázuię przyśc nieiákiemu dźiwnemu zámielźaniu/ á to dla łmierci iednego známienitego Páná/ y tudziez dla dopomagánia łye pułcizny y dźiedzictwá bliłkiego/ zołtálego po vmárley ręce. LeovPrzep* A2v; *SarnStat* 794, 1266, 1280; [*KsięgiSądWiej* 1559 nr 877]. ~

»po ręce« = *do pomocy* (1):

~ *Zwrot*: »mieć [kogo] po ręce« (1): Quantum est adhibere hominem amicum, ubi quid geras, Iáko wiele ná tym naleži mieć po ręce przyiacielá gdy kto chce nieco ípráwować. *Mącz* 338b. ~

2. *Kończyzna u zwierząt* (7) : Wízakoż też małpy y kotowie mają ręce. *GlabGad* D3; Miedzy ptaki ktore mają páznogieć dłuższy w tyle niż ná przodku nie iedzcie/ [...] Też miedzy źwierzęty ktore chodzą ná czterzech ręku/ iáko Małpá/ Niedźwiedź/ Koczkodan/ y wiele inych tákich. *BielKron* 36v, 433v.

Zwrot: »wyrwać z ręki« (1): Wyrwi od ízable Boże dużę moię/ á z rąk pía iediną moię [*Erue ... de manu Vulg Ps* 21/21]. *TarDuch* A3v.

Wyrażenia: »lewa ręka« (1): [*małpa grając z panem w szachy*] prędko wyrwáá mu iá [*poduszczkę*] s podręcza/ á zaráz/ y lewą ręką dáá mu pieśzkim met/ y práwą włożyáá sobie onę podufszczkę ná głowę *GórnDworz* P6.

»prawa ręka« (2): [*małpa*] pomáluczku práwą íwą rękę/ iákoby co inego czyniác/ włożyáá pod łokieć lewey ręki/ onego dobrego páná *GórnDworz* P6, P6.

α. *O trąbie słonia* (1) : Elephánt ręką fwoiá/ ábo rádniey pyłkiem/ Chce íię z Smoku wywięzić *KlonWor* 75.

3. *Strona, miejsce określane lewą lub prawą ręką podmiotu [w tym: czyja, czego (15) – G sb i pron (10), pron poss (5)] (59)* :

Wyrażenia: »lewa ręka« [*szyk 20:1*] (21): Drugié zásię [e] *nominatiuus pluralis*, *hę doming*: të panié, żeby znáczonè było z krèłką od lewéy ręki do práwéy, ták/ è/ *JanNKar* E3v; Ale náyduię ia iéfcze czwarté/ e/ iáko w tym łowie, pániéy ochotnéy, którè nie iest żadnè z tych wysłzych: á to znáczyćby íie mogło krèłką od práwéy ręki do lewéy, ták/ é. *JanNKar* E4, E3v, Fv, F2; *JanNKarKoch* D4v [2 r.]. *Cf Wyrażenia przyimkowe*.

»prawa ręka« (43): Potim množ mianowacze dwa przez íię od prawey ręki *KłosAlg* F3v, F3, F3v; BOze wífchmogący náíz: ktoryś iest nad wíse ine winiefiony wmoznościach [...] a zwááíca íiedząc na frogiem miełcu prawei ręki boga oyca íwego nieracz miły panie rościégac nad nami frogolći íwoich *RejPs* 70v, 190; To/ é/ piérwízè, którè iest náznáczonè z krèłką od práwéy ręki do lewéy, *saluo iudicio* páná Kochánowłkiégo, mnie íie nie zda *JanNKar* E3v, E3v, E4, Fv, F2; A troiákié Polácy máią: Piérwízé zowá Lácińłkie/ którè mà íwóy znák nád íobá/ kréłkę zgóry ná dól wiedzioną od práwéy ręki ku lewéy *JanNKarKoch* D4v, D4v. *Cf Wyrażenia przyimkowe*.

Wyrażenia przyimkowe: »z ręki« (2):

~ *Wyrażenia*: »z lewej ręki« (1): A sinistra, Z lewey ręki *Mącz* 395b.

»z prawej ręki« (1): One [*żurawie*] w ten czás przy błotnym iezierze leżáły/ A gorę iákąś wielką ípráwey ręki miały. *KmitaSpit* C2. ~

»na rękę (na ręce)« (12):

~ *Wyrażenia*: »na lewą rękę« = *laevorsum*, *sinistrosum* *Mącz* [*szyk 6:1*] (7): Versi ad laevam petebamus Coloniam, Vdávłzy íie ná lewą rękę/ pochadzálímy ku Kólnu. *Mącz* 183a; Detorquere in levam, Vdác íie/ wítepic ná lewą rękę. *Mącz* 459c, 183a, 395b [2 r.]; Y rzek nawięcey wpada z práwey ítrony/ Ktore prá Wíłę ná tánte zagony/ Ná lewą rękę/ w te íię grunty wkráda/ Gdzie łóńce síada. *KlonFlis* F2, G4.

»na obie ręce« (1): Izażes nie fłyżał iáki tho ieft miecz/ bo o nim powiáda iż ieft oftry ná obie ręce liekący. *RejAp* 27v.

»na prawą rękę« [*w tym: czego* (1)] = *dextrosus, dextrosum* *Mącz* (4): A gdy sie przeprawili przez Iordan/ przyfłli do Aroer ná prawą rękę miáftá [*ad dextram urbis*] *Leop* 2.*Reg* 24/5; Declinare de via ad dextram, Ná prawą rękę z drógi wftępić. *Mącz* 57d, 45a, 84a. ~

»na ręce (*L sg*)« (4):

~ *Wyrażenia*: »na lewej ręce« (1): á thym ktorzy wchodzili do brony Vállis Iozáphát/ ná lewey ręce byłá oná fadzawká ktorą zwano probaticá piścina. *BielKron* 265.

»na prawej ręce« (3): Y fínadz ktoć by sie chciał czem fprzećiwić pan bog ftánawfły ná prawey ręce twoiey połamie wfłytki mocárftwá krolewfkie wczás rozgniewánia fwego *RejPs* 165, 164; Dextro – Naprawei ręce wiodę. *Calep* 317a. ~

»po ręce« (29):

~ *Wyrażenia*: »po drugiej ręce« (2): Owo po drugiej ręce iechał Simulator *RejWiz* 74; *KochFr* 24.

»po lewej ręce« (5): Tedy rzecze [*król, tj. Syn Człowieczy*] i tem ktorzy po lewyi ręce [*a sinistris*] będą Pódźcie odęmnie przekłęci wogień wieczny *MurzNT Matth* 25/41; A sinistra, [...] po lewey ręce. *Mącz* 395b, 395b; *KochPhaen* 2; Te zamki [*Szirsk, Sarwaskin itd.*] fą od Egru tu po lewey ręce/ Ku Kofzicom á záfię co po prawey ręce [*Ezet, Kałow itd.*]. *CzahTr Hv*.

»po prawej ręce« = *a dextris, ad dexteram* *Vulg, PolAnt; dextra* *Mącz* (23): *LibLeg* 11/83v; *MurzNT Matth* 22/44; Ktemu po twey prawey ręce krolowa vbrána/ Stoi w fátach złotohławow rozlicznych odzyana *LubPs* M3, Z2; Po prawey ręce pániey/ też páni nadobna Szlá *RejWiz* 26, 74; á Cherubinowie ftali po prawey ręce domu gdy wchodził mąż *Leop Ez* 10/3, 1.*Par* 6/39, 3.*Esdr* 9/43, *Hebr* 1/13; A wzdym go [*króla*] ia widział famego/ y Apámenę onego zacnego Bártaká corkę záložnicę iego/ gdy fiedziála po prawey ręce ie^{go} *BibRadz* 3.*Esdr* 4/29, 3.*Reg* 2/19, *Matth* 25/33; *OrzRozm* Ev; Assedit dextra Adherbalem, Siadł po prawey ręce Adherbalułowi. *Mącz* 379a; *RejPos* 231v, 300; *BudBib* 4.*Esdr* 4/45[47]; *KochPhaen* 2; Dexter, Quod est ad manum sive latus dexterum – Poprawey ręce. *Calep* 317a; Po prawey ręce [*flisie*] małż Krákwiec z Rzymem *KlonFlis Hv*, B3v; *CzahTr Hv*. ~

4. [*Wskazówka zegara*: Zeiger oder Hendlein an der Vhr Ręká v zegará vkázuiąca *ArtNom* G6v.]

Cf **DŁUGORĘKI, JEDNORĘKI, LEWORĘKI, [PRĘDKORĘKI], [PUŁRĘKA], RĘKODAJNY, [RĘKODAWCA], RĘKODZIELNY**